ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ ЧАСОПИС

3

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

Суспільно-політичний і науково-літературний місячник

Видає Українська Видавнича Спілка

LIBERATION PATH

Ukrainian Political, Social, Scientific & Literary Magazine

Published monthly by Ukrainian Publishers Ltd.

A REFEREED

ISSN: 0042-9422

No. 3 (468), March, 1987, Vol. XL

Відповідальний Редактор — *Ілля Дмитрів*

Заступник Відповідального Редактора — *М. В. Поврозник*

Члени Редакційної Колегії:

проф. д-р Г. Васькович, проф. д-р С. Галамай, Ю. Заблоцький проф. д-р М. Кушнір, інж. В. Олеськів, ред. Л. Полтава, проф. Б Романенчук, д-р Б. Стебельський, проф. П. Цимбалістий

Літературно-мовний консультант — Святослав Караванський

Редакція і Адміністрація

200, Liverpool Road, London, N1 1LF, Tel.: 607 6266/7

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ »ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ« НА 1987 РІК

Країна	*Річна передплата*	*Піврічна передплата*	*Чвертьрічна передплата*	*Окреме число*
Австралія	*55 дол.*	*30 дол.*	*17 дол.*	*5 дол.*
Австрія	*700 шіл.*	*400 шіл.*	*250 шіл.*	*65 шіл*
Аргентіна (амер. дол.)	*40 дол.*	*20 дол.*	*10 дол.*	*4 дол.*
Бельгія	*2000 б.фр.*	*1100 б.фр.*	*600 б.фр.*	*200 б.фр.*
В. Британія	*25 ф.*	*13 ф.*	*7 ф.*	*2,50 ф*
Канада	*55 дол.*	*30 дол.*	*17 дол.*	*5 дол.*
США	*50 дол.*	*27 дол.*	*15 дол.*	*5 дол.*
Німеччина	*110 н.м.*	*60 н.м.*	*35 н.м.*	*12 н.м.*
Франція	*250 фр.*	*130 фр.*	*70 фр.*	*25 фр.*
Швеція	*250 кор.*	*130 кор.*	*70 кор.*	*25 кор*

В усіх інших країнах — рівновартість американських долярів.

Передплату просимо вносити наперід, безпосередньо на адресу Адміністрації »Визвольного Шляху« в Лондоні, або, якщо це Вам вигідніше — на адресу нашого Заступника у Вашій країні, яку знайдете на сторінці 3-ій обкладинки.

Чеки виставляти на: Ukrainian Publishers Ltd.

Обкладинка роботи проф. *Р. Лісовського*

Printed in Great Britain by Ukrainian Publishers Ltd., 200 Liverpool Rd., London, N1 1LF

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК

Кн. 3 (468) **БЕРЕЗЕНЬ, 1987** **Річник XL**

Зміст III-ої книжки

Проблеми національного визволення

Проф. д-р Юрій Бойко: ФАЛЬСИФІКАЦІЯ ШЕВЧЕНКА В УССР 259
Ярослав Гайвас: СУЗІР'Я ВЕЛЕТНІВ (Продовження, 3) 275
Павло Шевчук: ЧОМУ СВІТ МОВЧИТЬ? (Продовження, 2) 285

В Тисячоліття Хрещення України

— З ПОСЛАНЬ ІЄРАРХІЇ УКРАЇНСЬКИХ ЦЕРКОВ ПРО ХРЕЩЕННЯ УКРАЇНИ 297
о. д-р Іван Ортинський: НАЙБІЛЬШ ОСУЧАСНЕНА ПІДГОТОВКА ДО ВЕЛИКОГО ЮВІЛЕЮ (Продовження, 2) 307
о. д-р Іван Дацько: У ПІДГОТОВЦІ ДО ТИСЯЧОЛІТТЯ ХРЕЩЕННЯ УКРАЇНИ 316

В поневоленій Україні

о. І. Музичка: ЗАМУЧИЛИ АНАТОЛІЯ МАРЧЕНКА 324
В. Тесляр: ЗВІЛЬНЕННЯ ІРИНИ РАТУШИНСЬКОЇ І АНДРЕЯ САХАРОВА 327

Поезії з України

Тарас Мельничук: КОСАР (Уривок з ліричної поеми) 330

Із творчости закордонних авторів

Яр Славутич: МАРЧЕНКО (Із збірки «Живі смолоскипи») 338
Лариса Мурович: ДИРИГЕНТ «СТЕПАН» 339
Ганна Черінь: ПАРАДОКСИ — 340; ПЕРЕЛЕСНИК — 341.

Оповідання, новелі, спогади

о. І. Музичка: МАРІЧКА (Оповідання) 342

Наука, досліди

Д-р В. Трембіцький: МІЖНАРОДНІЙ СТАТУС ДЕРЖАВ СХОДУ (1917-1923) 352
Іван Вергун: СВ. ІВАН — АПОСТОЛ БЛАГОВІСТИ ТА ЛЮБОВИ 362
Д-р Василь Ящун: ВОЛОДИМИР ЖИЛА 367
— ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ СИМПОЗІЮМ НТШ У КАНАДІ ДО 800-ЛІТТЯ «СЛОВА О ПОЛКУ ІГОРЕВІ» (Комунікат НТШК) 372

Огляди, рецензії

Ярослав Деременда: НИЩАТЬ «ВІДНОВЛЮЮЧИ»! 376
Роман Кухар: НАУКОВА ПРАЦЯ ДЛЯ СУСПІЛЬНОГО ВЖИТКУ 379

З листів до Редакції

о. д-р Іван Дацько 381
І. М. Б. 382

— СТУДІЇ В УКРАЇНСЬКОМУ ВІЛЬНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ В 1987 РОЦІ 384

ВИДАЄ «УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА»
ЛОНДОН

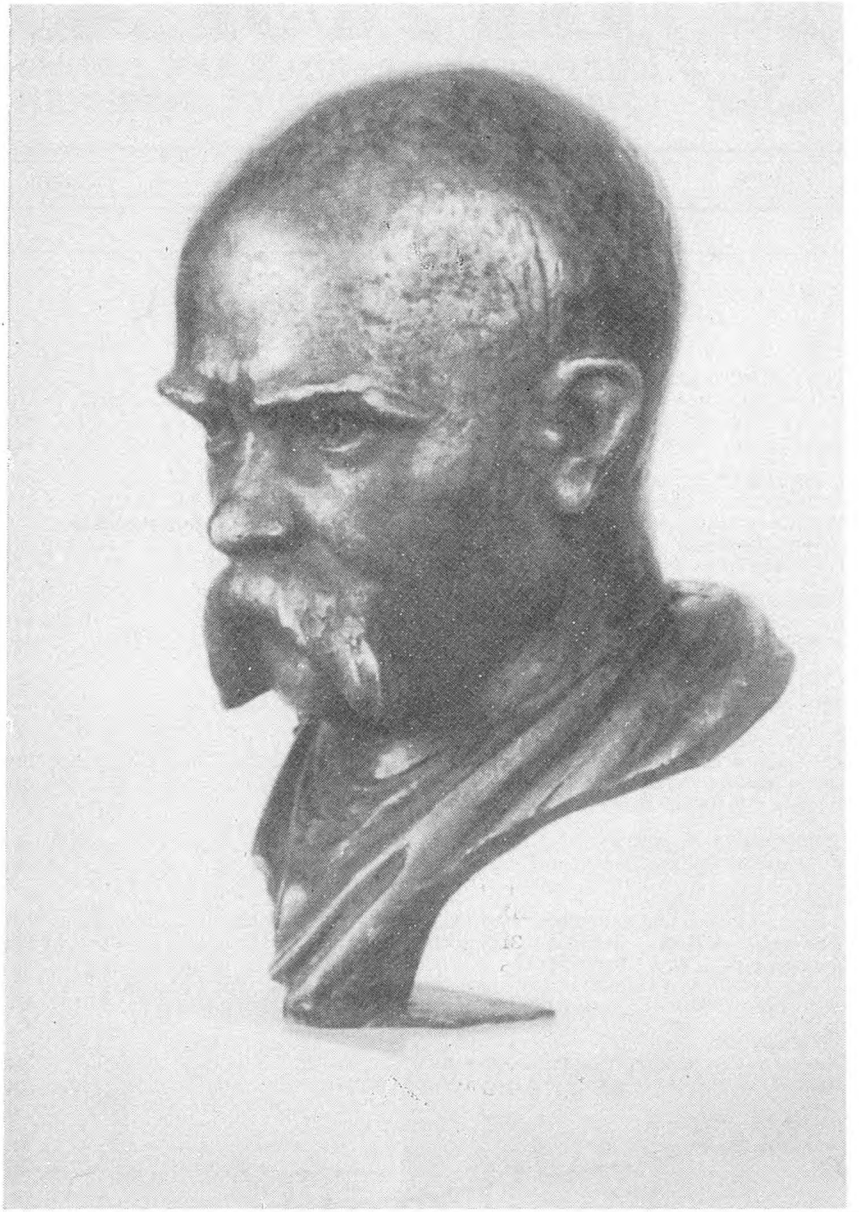

Погруддя Т. Г. Шевченка роботи скульптора Григорія Крука

Проблеми національного визволення

Проф. д-р Юрій БОЙКО

ФАЛЬСИФІКАЦІЯ ШЕВЧЕНКА В УССР

(Передрук за дозволом Автора з «Вибране», том III, 1981)

Питання фальсифікації Шевченкової творчости в УССР уже було предметом кількакратних студій в еміґраційному шевченкознавстві.

Але справедливість вимагає зазначити, що є деяка відміна в порівнянні з тридцятими та сороковими роками. В тих роках серед фальсифікуючих писань знаходимо ми лише окрушини цінного вкладу в дійсне пізнання Шевченка. Лише окремі дослідники зважувалися тоді, повторивши партійні приписи стосовно Шевченка, сказати ще щось від себе, внести ту чи іншу цінну деталь у справжнє наукове насвітлення образу поета. Тепер, по 1953 р., поруч спотужіння течії фальсифікації, бачимо також виразніше деякі паростки наукового пізнання Шевченка. Із почуттям радости констатуємо це останнє, не можемо і не хочемо обійти при цій нагоді деяких фактів.

З 1952 року в Києві щорічно відбуваються наукові шевченківські конференції[1], на які приїжджають совєтські вчені не лише з різних кутків України, але із цілого СССР. З 1952 до 1959 р. прочитано понад сотню рефератів, серед яких поодинокі слід визнати науковими, а в деяких, поруч згори зобов'язуючого елементу фальсифікації, можна знайти цінний вклад у вивчення Шевченка. Як це не дивно, але, мабуть, пальму першинства у науковому шевченкознавстві тримає Максим Тадейович Рильський, людина не в достатній мірі фахова, але упривілейована в совєтському житті і наділена певною дозою сміливости, щоб уникати утертого й безрадісного шляху калічення Шевченка. Рильський написав кілька цікавих статтей з увагою до формальних елементів поетики «Кобзаря», а на VII Шевченківській конференції дав естетичну аналізу поезії «У тієї Катерини». Він розкрив кожний образовий елемент цієї баляди, сягнув у значення кожного поетичного виразу твору, і прочитавши його розвідку, ми починаємо глибше

1. «Радянське Літературознавство», ч. 19, стор. 138. Тут відомості про першу конференцію.

розуміти мистецьку красу цього віршу, який, на думку Максима Тадейовича, належить до числа найбільших Шевченкових шедеврів. Одначе, розвідка цікава ще й тим, що Рильський підбиває в ній підсумок своїм попереднім дослідам. Він підкреслює, що хоч Шевченко й наскрізь народній поет, та фолкльорність його поетичної стилістики — це тільки вихідна позиція в його стильовому розвитку, який щораз далі всотував в себе різнородні стильові традиції світової літератури. Дуже ляпідарно перелічує Рильський поезії Шевченка, характеризуючи метричні властивості віршу багатьох з них, а у висновку відзначає, що розмір коломийки хоч і характеристичний нашому генієві, одначе він не є так широко застосовуваний, як думали попередні дослідники. Серед різнородних метрів віршу, вживаних Шевченком, особливе місце, на думку дослідника, належить ямбові, але Шевченків ямб є ускладнено-індивідуальний, шевченківський. У цих висловленнях Рильського є багато такого, що треба було б перевірити і може можна було б заперечувати, але дослідник дає матеріял до думання і, читаючи його працю, ви переживаєте почуття духової насолоди. Розуміється, і він не міг обійтися без данини зобов'язуючому світоглядові, він цитує з пієтизмом Добролюбова, але це читач легко відділить від розвідки, як зовсім сторонній елемент. Там таки, на VII Шевченківській конференції, талановитий одеський дослідник Нєдзвідський прочитав доповідь, назва якої звучить свіжо: «Тема міста в творчості Шевченка». Якщо не помиляємося, цю тему докладно дотепер розробив тільки проф. Багрій, наприкінці 20-х р.р. Тоді цензурні обставини були куди легші від теперішніх, і це дало змогу проф. Багрієві з достатньою ясністю показати гарячу ненависть Шевченка до Петербурґу, не лише як до чужого його духові міста, але і як до центру зненавидженої імперії, як до втілення всієї системи національного поневолення. У цій характеристиці Шевченкового ставлення до Петербурґу проф. Багрій ішов слідом за думками письменника Чуковського, який ще в 1911 році відзначив, що Шевченкові Петербурґ був органічно чужий. Але часи змінилися, те, що можна було сказати в 20-х р.р., чи за часів царату, те є не можливе до сказання за часів Хрущова*. І Нєдзвідський твердить, що Шевченко любив Петербурґ трудящих та ненавидів Петербурґ визискувачів. Це твердження так і зависло в повітрі; не знайшлося фактів, щоб його потвердити. Та поза тим дослідник, здається, ґрунтовніше, ніж Багрій, розглянув тему міста в Шевченковій творчості, тут лежить його заслуга. В свідомості підсовєтських людей Шевченко перестає бути поетом села, він поет універсальний і тим ближчий до нашого покоління.

А ось іще з VII конференції. Директор Будинку-музею Шевчен-

* Ця праця надрукована в 1981 році. За Брежнєва і його наступників положення на полі українознавства в УССР погіршилося — Редакція «В.Ш.».

ка в Києві П. О. Білецький виступив із доповіддю «Шевченко і Рембрандт». Тема не нова, але новим є те, що доповідач не ігнорує своїх попередників у розгляді цієї теми, як, мовляв, націоналістів, він згадує Дмитра Антоновича та Новицького, зрозуміло, з великою обережністю. В Шевченкові показує Білецький піонера рембрандтизму для всієї Східньої Европи. Що Шевченко був новатором в галузі офорту на терені Росії, це не є таємницею для шевченкознавців, але щоб сказати сьогодні в СССР, що в цій ділянці мистецтва йшли слідом за Шевченком, для цього треба деякої дози громадської мужности, і Білецький її має. Більше того, він підкреслює, що коли Росія не мала своїх традицій офорту в минулому, то Україна плекала офорт ще в XVII-XVIII ст., і Шевченко як ґравер був не лише послідовником Рембрандта, але й продовжував мистецьку традицію. У окремих совєтських шевченкознавців можна спостерігати втечу від ідеологізування в бік досліду таких фактів, які не вимагають політичних висновків або вимагають мінімум їх. Так, напр., дослідник Ващенко укладає словник поетичної мови «Кобзаря». Ми познайомилися з розвідкою Бородіна «Текстологічний аналіз поеми Т. Г. Шевченка «Наймичка»[2], із статтею С. Попеля «До історії видання 'Кобзаря' 1860 року»[3]. Обидва дослідники підійшли до своїх тем по-науковому. Але, на жаль, такі праці, як дві останні — це тільки окремі яскраві зорі на похмуро-чорному небі совєтського шевченкознавства, яке украй насичене мрякою партійних настанов. А ці настанови промовисті. З нагоди казенного свята 300-річчя «возз'єднання» у святочних тезах ЦК КПСС писалося: «У тісному єднанні з російськими революціонерами демократами вів боротьбу проти царизму і кріпосництва великий син українського народу, поет і революційний демократ Т. Г. Шевченко... Шлях до визволення українського народу він бачив насамперед у революційному єднанні всіх слов'янських народів з російським народом. Шевченко був непримиренним борцем проти українського буржуазного націоналізму і лібералізму»[4].

Ця постанова, цілком відірвана від дійсних історичних фактів, є тою магістралею, по якій простує совєтська фальсифікація Шевченка багато років. На сімох шевченківських конференціях зачитано аж 17 доповідей, цілком присвячених обґрунтуванню залежности Шевченка від різних явищ російської культури. До цього слід додати кілька референтів, які доводять Шевченкову нібито ворожість до українського націоналізму. Більша частина решти доповідей — в тій чи іншій мірі підпирає обидва згадані аспекти фальсифікації. В 30-х рр. постійно говорилося про вплив Ґерце-

2. «Радянське Літературознавство», 1959, ч.6.
3. «Радянське Літературознавство», 1960, ч.4.
4. «Рад. Україна», 1954, 12 січня.

на, Добролюбова, Чернишевського на Шевченка. Але тоді фантазія фальсифікаторів не сягала далі, вони майже не знаходили інших постаттей росіян, від яких можна було б узалежнити ідейний розвиток Шевченка. І тут відчувається постійно недовиконаність партійного завдання. Політичні памфлети й відозви Ґерцена Шевченко міг читати не раніше 1857 р., знайомство з творчістю Чернишевського і Добролюбова могло бути ще пізнішим. Завдяки хронології Шевченко явно вислизав з концепції, яка узалежнювала його духовий розвиток від «старшого брата», на поталу фальсифікаторам залишався дуже короткий передсмертний період життя поета. Така мова фактів не могла задовольнити партію. І от на Першій шевченківській конференції поставлено доповідь Є. Кирилюка «Роль передової російської культури у формуванні ідейно-естетичних поглядів Шевченка». Тут уже українського поета поставлено в невільничу залежність від російської культури в цілому. Тут і декабристи, і петрашевці, і Радіщев, і Бєлінський, а Ґерценові, Чернишевському і Добролюбову припадає роля останніх вчителів, які остаточно допомогли йому зрозуміти інтереси українського народу.

Особливо пікантною є справа узалежнення Шевченка від Бєлінського. Бєлінський ненавидів Шевченка жерущою ненавистю. Ця ненависть російського критика випливала з мотивів принципових: він боявся розвитку української літератури, відчував в українській літературі початок українського духово-національного відродження і, як переконаний російський імперіяліст, кпив з українських письменників, з усією силою свого блискучого таланту наскакував він на молоді парості української літератури, щоб убивчою іронією, категоричним тоном осуду здушити її ще в сповитку. В рецензії на Шевченкові «Гайдамаки» він сказав: «Читачам... відома думка наша з приводу творів так званої малоросійської літератури. Не станемо повторювати її тут і тільки скажемо, що нова спроба співань п. Шевченка, упривілейованого, здається, малоросійського поета, переконує нас ще більше, що такого роду твори видаються тільки для насолоджування і повчання самих авторів; іншої публіки у них, здається, немає... Що стосується до самої поеми пана Шевченка — «Гайдамаки», тут є все, що належиться кожній малоросійській поемі: тут ляхи, жиди, козаки, тут добре лаються, п'ють, б'ють, палять, ріжуть; ну, розуміється, в антрактах кобзар (бож без кобзаря яка ж там уже малоросійська поема?) співає свої надхненні пісні без особливого змісту, а дівчина плаче, а буря гомонить[5]. Бєлінський зрадів, коли довідався, що Шевченка заарештовано. Свою радість з цього приводу висловлює він у листі до Анненкова на початку грудня 1847

5. Цитую за кн.: Пыпин. Белиский его жизнь и переписка, СПб, 1876, II, с. 224.

року. Там він пише, що Шевченкової поеми «Сон» не читав, але переконаний, що цей твір є брудним знущанням з російської цариці як жінки. На адресу поета додає лайку, яку ніяково повторювати, і зазначає, що йому Шевченка не жаль. Якби він, Бєлінський, був Шевченковим суддею, він «зробив би не менше», як цар[6]. Згадані документи ворожого ставлення російського критика до нашого поета не підлягають ніякому сумнівові. Як же в такому випадку довести «благотворний» вплив революційного демократа Бєлінського на Шевченка? Коло цього завдання заходився ще перед останньою війною ленінградський проф. Спірідонов[7]. Серед російських відгуків на перші твори Шевченка є одна рецензія в «Отечественных Записках» за 1840 рік, не підписана ніяким автором. Спірідонов проголосив, що вона належить перові Бєлінського, дарма, що погляди, висловлені в ній, різко суперечать тому, що говорив Бєлінський про українську літературу і Шевченка. І от у зв'язку з цією рецензією починає творитися леґенда про ідейну пов'язаність Бєлінського і Шевченка. Спочатку у книзі «Русско-украинские литературные связи» (Москва, 1951 р.) висуває Є. Кирилюк твердження про те, що естетика Бєлінського мала вплив на Шевченка, що «Кобзар», як видатне літературне явище, відкрив для суспільства Бєлінський. Для кожної культурної людини звучало це дуже непереконливо і могло лише обурювати. Тому до цієї теми звертаються ще й інші совєтські літературознавці. На І-ій шевченківській конференції кандидат філологічних наук Басс прочитав доповідь: «В. Г. Бєлінський і Т. Г. Шевченко»[8]. Він ще раз попробував довести те, що вже вважалося доведеним. Журнальна нотатка з цього приводу зазначала: «Доповідач заперечив писанину буржуазних націоналістів про мниме ворогування двох визначних діячів визвольного руху в Росії і показав роль діяльности Бєлінського у формуванні революційно-демократичного світогляду Шевченка в розвитку українського літературного процесу 30-их і 40-их років XIX ст»[9]. Але виявилося, що й це «ґрунтовне», за партійною оцінкою, насвітлення питання вимагає знов найґрунтовнішого. Першим на ІІ-ій шевченківській конференції виступає кандидат філологічних наук Прийма з Ленінградського інституту російської літератури. Він читає доповідь на тему «Перше видання 'Кобзаря' в оцінці Бєлінського». Він повторює знову те саме, і київський шевченкознавчий Олімп задоволений: врешті, вдалося довести! Але читачів не переконують запевнення фальси-

6. Белинский, Письма. СПб., т. III, стор. 318-320.
7. В. Спиридонов. Неизвестная рецензия Белинского о «Кобзаре», «Лит. Газета», 1939, ч. 13.
8. «Збірник праць Першої і Другої наукових шевченківських конференцій», К., 1954, стор. 26-46.
9. «Рад. Літературознавство», ч. 19.

фікаторів. Російський літературознавець проф. Оксман підносить голос протесту, він твердить, що анонімову рецензію ніяк не можна приписувати Бєлінському, бо вона суперечить усій системі поглядів російського критика на українську літературу. І от фальсифікатори затурбовані. Вони ще боронять свої позиції, але вже оглядаються на партійних дозорців, чи не накажуть ті відмовлятися від цього фальсифікату як особливо непереконливого і недієвого. Чим це закінчиться, сказати покищо важко.

Про популярного російського журналіста Нєкрасова Шевченко в своєму щоденнику записав, що цей, на його думку, не тільки не поет, але й віршороб незугарний. Якщо вдуматися у Шевченків вислів, взявши під увагу естетичні позиції нашого поета і Нєкрасова, легко відчути глибоку відмінність між письменниками у підході до літератури. Але це мало обходить фальсифікаторів. На ІІ-ій шевченкознавчій конференції поставлено доповідь кандидата філологічних наук Чалого «Шевченко і Нєкрасов». Метода цього «літературознавця» така: уже доведено, що російський та український народи мають спільне завдання, а раз так, то мають вони й спільні ідеї, літературні мотиви, образи. Шевченко і Нєкрасов два великі сини великих народів, отже. . . далі йшли висновки про їхню близькість, і проблема розв'язана, підводне каміння обійдено.

Кілька праць в останніх часах присвячено Шевченковим повістям (Крутікової «Художні особливості повістей Шевченка», Є. Магури про лексику і фразеологію повістей Шевченка). Колись російські об'єктивні літературознавцві, як от Пипін, підкреслювали, що ці повісті не належать до перлів літератури, колись усім було ясно, що під оглядом літературним їх не можна ставити поруч Шевченкових поезій. Але тепер такий підхід вважається наклепом українських націоналістів на поета. Річ у тому, що повісті написано російською мовою, і цей факт затьмарює все. Тут відкривається велика спокуса показати Шевченка як російсько-українського письменника, для якого головною батьківщиною була Росія, а додатковою Україна. У книжці Назаренка читаємо: «Шевченко написав ряд поетичних творів, а також всю свою прозу російською мовою, щоб якнайдоступніше, якнайкраще показати братньому російському народові поневолену Україну, підкреслити спільність інтересів українського і російського селянства та необхідність їх спільної боротьби проти гніту поміщиків і царизму. Його помисли і дії були спрямовані на те, щоб зміцнити зв'язки і дружбу між двома великими народами»[10]. Розуміється, такий підхід до повістей відгонить грубою тенденцією. Про якусь особливу революційність художньої прози Шевченка говорити не доводиться, в ній зо-

10. І. Д. Назаренко. Світогляд Т. Г. Шевченка. К., 19578, стор. 6.

всім немає того революційного динамізму, який позначає поезії «Кобзаря». І, розуміється, ні про яку спільність інтересів російського та українського селянства Шевченко не думав, коли писав повісті. Він їх писав у роках заслання і за прозаїчною формою в російській мові сподівався заховати своє авторство, бо пристрасно хотів друкуватися. Писання російською мовою тут було конечністю неволі, і інакше трактування цього факту свідчить лише про цинізм і зневагу до пам'яті поета.

Шевченко протягом усього життя був під впливами росіян — ця тенденція пронизує сьогоднішнє совєтське шевченкознавство. Колись біографи твердо встановили, що майстер Ширяєв, у якого в Петербурзі Шевченко був челядником, належав до числа кваліфікованих ремісників. Сьогодні його підтягають на рівень мистця. Говориться, що Ширяєв звертався до Академії Мистецтв із проханням визнати його художником, але замовчується, які були наслідки прохання. Та для фальсифікаторів досить і цього. Ширяєв у їхньому розумінні — російський художник, отже можна говорити про благодійний вплив російської культури на Шевченка ще за його кріпацьких років. Далі Бєлінський. За Бєлінським — петрашевці. Про можливість зв'язків Шевченка в 40-их роках з таємним гуртком Буташевича-Петрашевського писав ще в 1924 році О. Дорошкевич, але писав обережно, і із поданих ним матеріялів справа виглядала так, що петрашевці цікавилися долею засланого Шевченка, але ані контактів з ним, ані тісніших зв'язків з його оточенням не мали[11]. Сьогоднішні фальсифікатори нічого нового з матеріялів до цієї проблеми не знайшли, вони лише вульгаризують проблему, вони знаходять спільний революційно-демократичний фронт там, де немає змоги це довести матеріялами. Так зроблено у доповіді М. Новікова «Шевченко і петрашевці» на другій шевченківській конференції, та ще й опубліковано її в збірнику шевченкознавчих праць. Цього вже було забагато і для декого із серйозніших підсовєтських дослідників, і рецензія в «Радянському літературознавстві» ущипливо зазначає: «Коли в Збірниках і далі вміщуватимуться такі доповіді, як «Шевченко і петрашевці», в якій нема ні грама чогось невідомого, або забутого, або маловідомого, а замість того є модернізовано спрощений переказ фактів, описаних ще в 20-их — 30-их роках Ол. Дорошкевичем, то розв'язування першочергових завдань просуватиметься доволі кволо, і такий стан важко буде назвати цілком задовільним»[12].

Немов набридлива одноманітна мелодія бринить у совєтських писаннях теза про залежність Шевченка наприкінці його життя

11. О. Дорошкевич. Етюди з шевченкознавства. Х.-К., 1930.
12. «Радянське Літературознавство», 1958, ч. 5, стор. 135.

від Герцена, Чернишевського, Добролюбова. Це також теза, запозичена ще на початку 30-их рр. у Дорошкевича і тоді ж таки звульґаризована крикливою аподиктичністю Є. Шабліовського, який присвятив цьому питанню цілу книжку. Пізніше Шабліовського заарештовано, заслано, він відбув кару, після війни вернувся на Україну і із якимось особливим завзяттям узявся за старе своє діло фальсифікації Шевченка. В той час, як Шабліовський правив роги козам на Півночі, коло його улюбленої теми завзято вправлялися інші, до речі, Шаґінян, росіянка вірменського походження. Вона здобулася на щирість і призналася, що в багатій мемуарній літературі, яка насвітлює образ Шевченка, тільки одного не можна знайти: майже ні слова, ні звука про його взаємовідносини з Чернишевським і редакцією «Современника»[13]. Це дуже важлива заява. Великі зусилля, старанні розшуки не дали наслідків. Сумлінність дослідника вимагає в таких випадках ревізувати гіпотезу. Але в СССР цього зробити не можна, бо партія вимагає, щоб Шевченків зв'язок із російськими революціонерами-демократами був доведений за всяку ціну. Тому Шабліовський у своїй книзі «Шевченко і російська революційна демократія» (Київ, 1958 р.) вже не так шукає доказів, як суґестіонує фразами партійних документів і партійних авторитетів. Суґестіонування — важливий метод у системі фальсифікації. Совєтські псевдошевченкознавці завдяки своїй неграмотності та неуважності часто потрапляють у великий клопіт. Характеристичним прикладом може бути підхід до Шевченкової поезії «Я не нездужаю ніврокy»! Там є рядки:

. . .А щоб збудить
Хиренну волю, треба миром,
Громадою обух сталить,
Та добре вигострить сокиру —
Та й заходиться вже будить[14].

В цих словах підсовєтські шевченкознавці знайшли поетичний переспів слів Чернишевського з його зверненням до Ґерцена, надрукованим в лондонському журналі «Колокол». Захований під псевдонімом, Чернишевський писав до Ґерцена: «Пусть ваш 'Колокол' благовестит не к молебню, а звонит набат! К топору зовите Русь»[15].

Відкривши збіг образів «сокири», «топора» у Шевченка і Чернишевського, совєтські «дослідники» тріюмфували: ось він, доказ ідейної залежности Шевченка від Чернишевського. Це, з дозволу сказати, відкриття зробили совєтські критики ще в 30-их роках, але вони це з неугавним захопленням повторювали в 50-их рр.

13. М. Шаґінян. Тарас Шевченко. Москва, 1946, стор. 308-309.
14. Т. Шевченко. Поезії в двох томах, Київ, 1955, т. II, стор. 323.
15. «Колокол», 1860, л. 64.

Таким чином виявляється, що захоплені фальсифікатори протягом десятків років спускали з уваги один «дрібний» факт: звернення Чернишевського до Ґерцена надрукованого майже на рік пізніше від дати написання Шевченкової поезії «Я не нездужаю нівроку».

Щоб роздмухати уяву про Шевченкові зв'язки з росіянами, Шабліовський твердить, не перевіривши джерел, що на похороні Шевченка був присутній Турґєнєв[16], тоді як Турґєнєв у 1861 жив у Парижі і до Росії не навідувався. Організування панахиди по Шевченкові в Москві приписує він Сергію Тимофійовичу Аксакову[17], тоді як відомо, що Аксаков помер 30 квітня 1859 року.

Завдання фальсифікаторів полягає в тому, щоб якнайбільше роздмухати російські зв'язки Шевченка і звести відомості про його зв'язки з українською інтеліґенцією його часу до мінімуму. Кожний навіть випадковий контакт з тим чи іншим росіянином підкреслюється, як щось особливе і значне, за цим ідуть постійні пошуки. Українські імена називаються остільки, оскільки їх не можна обминути. Українців більше згадується тоді, коли вони служать посередниками для знайомства поета з росіянами. Вивчення характеру взаємин Шевченка з тим чи іншим українським діячем не вважається за актуальне. Це ж зовсім не випадково, що з цієї галузі шевченкознавства за багато років написано чи не дві лише праці, варті уваги: «Т. Г. Шевченко і Мик. Андр. Маркевич» пера Гайдая[18] та доповідь Кузьміної «Шевченко і Андрузький»[19].

Хоч остання праця й досить примітивна під оглядом аналітичним, все таки в ній подано цікаві дотепер невідомі, заховані в архівах, писання Андрузького, на підставі яких бачимо, що цей студент, учасник Кирило-методіївського братства, заступав Шевченкові соціяльні і національно-революційні позиції. Зовсім слабенькі під оглядом мистецтва, вірші Андрузького все таки цілком послідовно відображають Шевченкову революційність:

Дивіться, Вкраїна сміється,
Аж ворогу сміх той нудить.
Стривайте! Вам так не минеться,
Той сміх орлів лихих розбудить!
Не будем ходить на могили,
Не будуть глумить наших милих,
Тоді на могилах, геть, геть край дороги
Заплачуть вороги!

16. Є. Шаблівський. Шевченко і російська революційна демократія. К., 1958, стор. 216.
17. Тамже, стор. 220.
18. «Радянське Літературознавсто», 1960, ч. 3.
19. Збірник праць П'ятої наукової шевченківської конференції, К., 1957.

Згадана праця Гайдая про відносини між Шевченком і Миколою Андрійовичем Маркевичем ані під оглядом дослідчим, ані з погляду притягнених матеріялів не вносить майже нічого нового. Колись цієї теми торкалися і Мих. Марковський, і П. І. Зайцев, і зовсім побіжно Єфремов, Дорошкевич, Навроцький, і все таки ця преважлива тема залишилася не насвітленою. Маркевич — надхнений етнограф, знавець західньоевропейської літератури і її перекладач, автор книжки поезій «Українські мелодії», культурний музика, що записував, обробляв і друкував народні пісні з нотами, власник багатьох скринь з історичними документами часів Гетьманщини і темпераментний автор п'ятитомної «Історії Малоросії», людина, що жила духом Полуботка, а водночас близький друг декабриста Кюхельбекера, добрий знайомий Пушкіна — яка ж це цікава й кольоритна постать! Шевченко товаришував із Маркевичем, і Маркевич — ця ходяча енциклопедія українського духу — безперечно, мав великий вплив на Шевченка. Щоб дослідити цей вплив, треба заходитися коло багатьох архівних матеріялів, що залишилися після Маркевича. І нам здається, що Гайдай за своїми даними, як науковець, міг би це завдання подолати. Та ба! Поглиблене вивчення зв'язків Шевченка з українськими діячами є в СССР небажане. Тим більше це стосується Маркевича, бож і самий Бєлінський сто років тому заплямував цього українського патріота, знайшовши у нього вже гріх сепаратистичних тенденцій.

Небажаною є і правда про відносини між Шевченком та Кулішем. У хронікальній книзі Д. Косарика «Життя і діяльність Шевченка», яка мала б день за днем показати життєвий шлях нашого поета, ви знайдете дати народження Добролюбова і Чернишевського, відомості про книгу поезій Кольцова, але вам не вдасться довідатися, коли познайомилися Шевченко і Куліш, які інтереси їх в'язали, про що вони говорили. У I-II «Збірнику Шевченківських Конференцій» на стор. 244 згадано ім'я Куліша п'ять разів і кожного разу з епітетом «націоналіст». А старий досвідчений шевченкознавець Іеремія Айзеншток поставив собі завдання підважити дотеперішні здобутки шевченкознавства в ділянці насвітлення відносин між Шевченком і Кулішем[20].

Загальновідомою річчю є, що в пізнішій порі свого життя Куліш став на становищі антипода до Шевченка. Він його заперечував і таврував. Так було в часах занепаду і присмерку, коли Куліш розгубився серед суперечностей і заблукався на бездоріжжі трагічної російської дійсности кінця XIX століття. Але в останніх роках життя Шевченка Куліш залишився Шевченкові вірним дру-

20. І. Я. Айзеншток. Із розшуків про Шевченка. Збірник Праць П'ятої Наукової Шевченківської конференції. Київ, 1957.

гом, дорадником і помічником, іноді дещо аподиктичним, а все таки другом. І Шевченко, знаючи недоліки вдачі свого товариша, все таки високо цінив його і багато разів писаним словом висловлював свою любов та духову близькість до Куліша. А коли Шевченко вмер, то Куліш багато зусиль приклав, щоб популяризувати Шевченка серед українського народу. Все це вже давно встановило наукове шевченкознавство. Але Ієремія Айзеншток добре знає, що непохитні факти духового зв'язку між Шевченком і Кулішем не до вподоби Москві. І от Айзеншток іде на свідому фальсифікацію. Він сам вказує, з якої основної позиції він виходить: раз, мовляв, доведено, що Шевченко був в одному таборі з Чернишевським, то, значить, не міг він бути в одному таборі з «націоналістом» Кулішем. Але якими фактами уґрунтувати «повний розрив» між двома українськими світилами? Фактів немає, тому їх треба вигадати. І на службу вигадуванню ставить Айзеншток свою блискучу, справді знамениту шевченкознавчу ерудицію. Він розшукує в російській газеті «Северная Пчела» з 23-го лютого 1861 року різко неґативну рецензію на друге видання Кулішевої «Граматики». Під рецензією стоїть підпис: Горожанин С. . .». Так оцю то озлоблену рецензію на Кулішів буквар приписує Айзеншток Шевченкові і з цього робить висновок, що в останні дні життя Шевченка між ним і Кулішем стався остаточний розрив, виросла духова прірва. На думку Айзенштока, згадана рецензія поруч віршу «Чи не покинуть нам, небого» є останніми писаннями Шевченка перед смертю.

Рядовий читач навряд чи стане сумніватися в правильності твердження Айзенштока. Рядовому читачеві промовлятиме той аргумент, що в стилі рецензії є наявні характеристичні Шевченкові вирази, найхарактеристичнішим є вислів: «суздальско-византийское изображение». Одначе, фаховий шевченкознавець знайде цілком достатню кількість підстав, щоб відкинути вигадку Айзенштока.

У гонитві за пошуками зв'язків Шевченка із російським світом совєтські шевченкознавці віднайшли чимало незнаних або забутих фактів. Цими фактами ніяк не можна довести, що Шевченко прагнув до ідейного зближення з російськими колами та злиття з російськими революційними демократами в одному таборі. Зате совєтським дослідникам вдалося зібрати чимало матеріялу, який показує, що різні російські кола, від крайніх правих до крайніх лівих, намагалися затягнути Шевченка до себе. З разючою ясністю бачимо ми тепер, як росіяни різного маштабу, іноді й піґмеї, хапалися за поли поетового одягу, як вабили до себе, як говорили в імені самого поета, очевидно, не питаючися на це у нього дозволу. Вже за життя Шевченка у відношенні до його особи практику-

вали вони методи провокацій, намагаючися посварити його з українськими друзями.

Саме приклад такого поступування бачимо з боку «Северной Пчелы». В літературних колах стиль Шевченкової прози був знаний, багато людей ще за життя Шевченка читали його «Журнал», і вправний журналіст міг легко змастачити рецензію в такому стилі, щоб вона викликала підозріння, ніби її написав Шевченко. Хто це міг зробити — це зараз важко сказати з певністю. Міг це бути, наприклад, проф. Ламанський, спритний україножер і людина наскрізь неморальна. Це тільки він один зазначив у 1867 році в листі до Івана Аксакова, що він чув про належність рецензії перові Шевченка. Ні перед цим, ні після цього ніхто ніколи не засвідчив цього, і Айзенштокові довелося для відкриття нового Шевченкового твору послатися на україножера Ламанського.

Це є виключене, щоб Шевченко за кілька днів до своєї смерти, серед страждань, яких йому завдала хвороба, міг фізично взятися до писання рецензії. Шевченко до останньої хвилини надіявся і хотів жити, але й передчував наближення фатальної розв'язки і в поезії «Чи не покинуть нам, небого» зі стоїчною примиренністю і мудро-лагідним спокоєм готовий був прийняти смерть. Чи це ж отак перед лицем смерти були відповідні обставини, щоб робити порахунки з Кулішем, з яким поет був зв'язаний на протязі багатьох літ?

І чи це в стилі Шевченка — завдавати ударів, ховаючися під псевдонім? І як він міг стати співробітником «Северной Пчелы», газети, що вже понад сорок років посідала скрайню реакційну, російсько-націоналістичну позицію, в газеті, яка пробувала через свого дописувача Толбіна зробити з Шевченка російського патріота, проти чого гаряче зареаґував поет своїм спростуванням, яке так і не побачило світу[21].

Шевченко належав до редакції «Основи», в співредаґуванні першого числа цього ж журналу він ще брав участь. А саме в цьому числі з'явилася позитивна рецензія на друге видання Кулішевої «Граматики». І чи це можливе, щоб Шевченко одною рукою випускав у світ позитивний відгук про «Граматику», а другою писав злобну статтю проти тої самої книжки?

І, нарешті, в рецензії «Северной Пчелы» в неґативному пляні згадується про перше видання «Граматики», тоді як відома Шевченкова наскрізь позитивна оцінка першого видання.

Леґенда про «новий твір» Шевченка є по суті наклепом на поета, намаганням штучно відмежувати його від Куліша. Тим більше

21. Про це див.: П. Зайев. Життя Т. Шеувченка, 1955, стор. 364; Ф. Прийма. Шевченко и поэты, «Искры», «Збірник праць 7-ї наукової шевченківської конференції», К., 1959, стор. 158.

радісно, коли навіть у важких обставинах совєтської дійсности знаходяться сміливці, які починають відтворювати дійсний характер відносин між Кулішем і Шевченком. Так, наприклад, один із дослідників зазначає, що Шевченко в своєму останньому редаґуванні «Наймички» взяв під увагу деякі поправки Куліша, яко цінні. Інший вчений наводить джерело за джерелом, де Куліш давав високу оцінку Шевченкової музи, де Пантелеймон Олелькович засвідчував свою боротьбу за проламання цензурних перешкод над Шевченковим словом. Це все не нове. Але слава Богу, що сьогодні в совєтських умовах ще знаходяться мужні люди, які наважуються говорити стару безперечну правду.

Шевченка намагаються перетворити в російського патріота. Тому що фактів на доказ цього немає, фальсифікатори вживають методи натяків. От приміром, намалював Шевченко *для заробітку* ілюстрації до книги Н. Полєвого про російського полководця Суворова. Кирилюк говорить про це у своїй книзі «Т. Г. Шевченко» так, щоб лишити у читача враження, наче наш поет ставився до Суворова з любов'ю[22].

А скільки зусиль прикладається, щоб довести, нібито Шевченко був прихильником так званого «акту возз'єднання»! Коло цього дбайливо ходить і Кирилюк у щойно згаданій книзі. Ось як він розкриває ідейний зміст Шевченкового офорту «Дари українському народові і Хмельницькому в Чигирині»: «На малюнку зображені палати Богдана Хмельницького. В центрі композиції — дари від послів трьох держав. Найбагатші дари турецького султана. Фарб на офорті нема, але за описом самого Шевченка — це розкішний дулейман, булава і шабля. Більш скромні дари двох інших послів. У цих красномовних деталях є глибший зміст. Поперше, багаті дари контрастують із скромною обстановкою палат Богдана Хмельницького, які мало чим відрізняються від обстановки хати заможнього козака. Подруге, не зважаючи на багаті дари, у турка сподівань на успіх посольства мало. Про це свідчить його похмурий, насуплений вигляд. Турецький посол стоїть праворуч. Від нетерпіння турок встав. Ще далі сидить польський посол, на дві третини затемнений постаттю турка. Після воєнних подій 1648-1649 рр. він не має надій на успіх посольства. Ліворуч від дарів, найближче до внутрішніх покоїв гетьмана, весь освітлений сонцем з другої палати, сидить у високому кріслі сивий боярин. Він сидить спокійно і упевнено. Коли не зараз, то пізніше, але успіх його місії забезпечений. Два братні східньо-слов'янські народи, близькі походженням, історичною долею, звичаями, релігією, повинні поєднатися. . . Таким чином, — продовжує далі Кирилюк, — сама ідея й художнє розв'язання в офорті дуже

22. Є. Кирилюк. Т. Г. Шевченко. К., 1959.

показові. Шевченко брав для першого офорту на історичну тему один із найважливіших, поворотних пунктів у вітчизняній історії — возз'єднання навіки України з Росією».

Процитовані слова являють разюче фальшування ідейно-мистецького задуму Шевченка в названому офорті. Ідея могутньої волі й сили українського народу світить Шевченкові, коли він вибирає для свого мистецького зображення історичний момент, в якому Хмельницький чув себе впевнено і вірив, що дужою рукою здійснить свої державні аспірації. Легко помітити, що на офорті всі три посли зажурені. Весь освітлений сонцем не лише боярин, ще більше освітлені турецькі дари, і вони в центрі всієї картини. Чи не означає це, що наймогутніша тогочасна держава визнала незалежність України? Поляк, дійсно, на заднім пляні, він зрезигновано задуманий, цим немов би підкреслено, що Польща своє вже втратила. Турок виразно схвильований. Його напружені очі свідчать про внутрішнє страждання. Імовірно, що турецькому вельможі не легко іти на поклін до нового владики, який ще так недавно був малою непомітною людиною, як нелегко й визнавати маєстат нової, мов чудом народженої, держави.

У московського боярина вродливе шляхетне обличчя, а на ньому зосереджена застанова. Очі опущені додолу, і ні сліду певности. Нова держава на південних границях Московії з вільними хлопами, і нові турботи для царя, у якого всі є лише рабами. Може цим і журиться боярин? Він вгруз у високе крісло і мішкувато сидить у ньому, а висока спинка крісла підноситься над ним. Це крісло пасувало б і для королівської палати Людовіка XIV. І не простота «заможньої козацької хати» впадає в очі, а глибінь перспективи палацу. Військову варту, видко, що не вимуштровано, але її вже поставлено коло входу, як при дворі кожного короля. Широкий, оздоблений візерунками вхід у почекальню, а в самій почекальні монументальна простота стилю володаря-здобувця: дві великі картини в рамах, свіча в оздобленому канделябрі звисає зі стелі, понад стіною довга канапа для тих, що чекатимуть на ласку побачити ясновельможного. На цьому маєстатичному фоні посли, що, безперечно, відчувають «силу і волю» українського народу. Це і є ідея офорту, вона говорить промовисто сама за себе з мистецького образу. Але це тоді, коли ви уважно й неупереджено розглянете офорт. Небезпека трактовки Кирилюка в тому, що вона *нав'язується згори* авторитетним шевченкознавцем, і коли ви перестанете вірити безпосередності вашого власного враження, тоді у вашій свідомості залишиться щось від Кирилюкової трактовки, а значить і образ самого Шевченка у вашій уяві набере фальшивих контурів.

У п'ятому числі журналу «Радянське Літературознавство» за

1960 рік надруковано статтю Рожила «Епітет у поезії Шевченка». Можна було б сподіватися, що тут говоритиметься про академічні речі академічною мовою. Сталося, однак, інакше. Рожило спиняється над Шевченковим епітетом «святий» і цитує: «Кругом святого Чигирина». Далі йдуть його коментарі: «Чигирин святий тому, що пов'язаний з пам'яттю великого гетьмана, який навіки з'єднав два рідних народи». Це фальсифікація досить груба. Може й добре, що такі фальсифікації з'являються, бо вони, кінець-кінцем, у совєтського читача мусять викликати огиду і будитимуть критичніше ставлення до теперішніх шевченкознавчих писань.

Як відомо, коли Шевченко був членом Археографічної Комісії, він відвідав Переяслав і зробив опис старовинних будов та історичних цінностей цього колись славного полкового центру Гетьманщини. Шевченка вразила мізерія руїн, він уважно описує рештки старовини, звертає особливу увагу на сліди культурницької діяльности Мазепи і кілька разів називає руйнування національно-мистецьких українських скарбів з боку москалів та «батьків отечества чужого» варварством[23]. До цього гармонізує і Шевченків малюнок: убога вулиця, посередині баюра грязюки, в баюрі свиня, а далі обриси занедбаної церкви святої Покрови, історичної пам'ятки XVIII ст. Не треба до цього ніяких пояснень, щоб зрозуміти, яке обурення викликали у Шевченка ці сумні наслідки московського панування у Переяславі. Але звернімося до календаризованої біографії поета у Косарика. Під відповідною датою ми там знайдемо таку красномовну нотатку: «Переяслав. Шевченко описує для Київської Археографічної Комісії історичні пам'ятники Переяслава і змальовує їх, зокрема Успенський Собор, як місце Переяславської присяги 1654 року на вірність єдности з Росією»[24]. Поперше, тут грубо зфальшовано самий факт. Шевченко не змальовував церкви Успіння Пресвятої Богородиці з тої простої причини, що вона згоріла ще за часів Гетьманщини. На її місці за часів Шевченка стояла вже нова церква з дев'ятьма банями у візантійському стилі, який Шевченко так ненавидів. Зовнішня сторона церкви виглядала потворно. «Дивитися на неї не можна, не те що малювати» — записав Шевченко[25]. І от у світлі цих даних нотатка Косарика виглядає на фальсифікацію, націлену на те, щоб викликати у читача враження, ніби Шевченко захоплювався сумнозвісною подією 1654 року. Тут дано лише натяк. Прямо не сказано, що Шевченко був прихильником возз'єднання. Але у читатча може виникнути таке припущення, коли він на кожному кроці подібні натяки зустрічає, а ще коли урахувати, що Шев-

23. Т. Шевченко. Твори. В-во М. Денисюка, Чікаґо, 1959, т. V, стор. 155-158.
24. Д. Косарик. Життя і діяльність Т. Шевченка. К., 1955, стор. 73.
25. Т. Шевченко. Твори. В-во Денисюка. Чікаґо, 1959, стор. 155.

ченкові антимосковські поезії вилучено з вибраних творів Шевченка і тепер вони доступні на Україні не кожному. Зрештою, і ці твори зазнають найґрунтовнішого совєтсько-російського перетрактування. Цю роботу доручено академікові Білецькому, і він виконав її. Він заявив, що «Великий Льох» Шевченка спотворили українські націоналісти, і що цей твір треба розуміти в клясовому, а не в національному аспекті.

Там де існує стала засада фальсифікації, там убивається в корені нахил до наукової сумлінности. Цим можна пояснити, що совєтські шевченкознавці мають великі занедбання і в тих ділянках, де вони могли б мати осяги. Академічні видання творів Шевченка, 5 томів, видані в р.р. 1949-53, мають багато хиб текстологічного характеру. А вже справжнім скандалом для Інституту Літератури ім. Шевченка є те, що навіть в академічному виданні творів нашого поета не вміщено твору «Якби то ти, Богдане п'яний», приналежність якого Шевченкові ні в кого не може викликати сумніву. Не було сумніву і у редакторів видання — академіків. Вони просто-напросто зцензурували Шевченка і тим на віки вічні покрили свої імена ганебною славою душителів слова великого поета України.

ВІД РЕДАКЦІЇ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ»

Повідомляємо передплатників і читачів нашого журнала, що продовження і закінчення висловів співчуття Проводів громадських Установ і визначніших осіб появиться у квітневому числі «Визвольного Шляху».

Редакція

Ярослав ГАЙВАС

СУЗІР'Я ВЕЛЕТНІВ

(Продовження, 3)

Йосип Позичанюк — Д. Шахай. Позичанюк-Шахай — молода людина підсовєтського виховання. Загинув він у бою на 34-му році життя. Темпераментний, відважний, патріот-самостійник і революціонер, який досить недавно пристав до визвольного руху. Загартований нелюдською большевицькою дійсністю, він протиставився активно наперед большевикам, а відтак гітлерівцям. В обидвох випадках прийшлося йому потерпіти за це в тюрмах та на поліційних допитах. Писав він короткі оповідання і новелі, в яких виявив не абиякий літературний хист, а також політичні статті й есеї.

У VIII томі «Літопису УПА» поміщений другий розділ його праці «До питань боротьби за УССД» під наголовком «Тактика щодо російського народу» та «Ідея власовщини як політичний і військовий бльок народів СССР». Ці праці в своїй основній постановці і в методиці розроблення окремих тем відрізняються від писань інших авторів у виданнях ОУН-УПА-УГВР. У них відбивається гарячий темперамент і полемічний інстинкт письменника й поета. Позичанюк для пластичности і чіткости тематики, своїх тез та постулятів послуговується парадоксами, навіть калямбурами і суперечностями з метою підкреслити ставлену ним проблему і таким чином загострити увагу до неї. Але не лише цим він відрізняється від інших авторів. Всі вони в тій чи іншій мірі виступають як речники універсального націоналізму, або наближаються до нього, і всі вони кладуть у підставу своїх думок постулят рівности народів та їхнього однакового права на повне національне й соціяльне визволення, яке можливе тільки у власній суверенній державі. Але коли інші автори зосереджують свою увагу на афірмації національного, на розбудові й закріпленні національно-революційних сил, як підстави до дальших заходів з метою побудови спільного революційного визвольного фронту всіх поневолених народів — Позичанюк-Шахай нетерпеливий. Він прагне зразу, вже на самому початку розв'язати найскладнішу проблему, а саме — проблему включення російського народу у спільну боротьбу, і на ній зосереджує свою увагу. Тому й не диво, що попадає він у скрайності. На стор. 204 він пише:

«Чи ми й далі йдемо по вузькій лінії розпалювання національного

> українсько-російського й українсько-польського антагонізму й діємо, як сила суто націоналістичного й вузько льокального характеру, не зважаючи на гасло про «народи сходу», а чи ставимо питання в площину боротьби «всесоюзного» значення під ідейно-політичним (тактично) оглядом, у площину орієнтації й підтримування революції соціяльно-політичної і національної в цілім СРСР, і насамперед в Росії, базуючись на всіх існуючих передумовах до того. Тримаємо курс на використання всіх соціяльних, політичних і національних протиріч у СРСР та на опертя на всі антагоністичні сили, ідеї й ходи там і тим самим діємо, як ініціятивна (тактично деструктивна) сила всесоюзного значення».
>
> «Літопис УПА», том 8, стор. 204.

Вже в цім уступі відбивається те, до якої міри він заабсорбований розв'язуванням першого етапу боротьби з большевизмом, тобто з його знищенням, а як менше уваги присвячує він тому, що буде після того і як те, що прийде, будувати. А того прийдешнього важко добитися без усунення історичних українсько-польських і українсько-російських антагонізмів. Це особливо яскраво видно на прикладі українсько-польських стосунків. Щоб положити тверді фундаменти під українсько-польську співпрацю, замало є наголошувати спільність боротьби з большевизмом і російським імперіялізмом. Тут треба ще виразно сказати, про українсько-польські спірні проблеми, а в першу чергу проблему границь та їхнє розв'язання в користь обидвох сторін. Як знаємо, визнання існуючої границі обидвома сторонами може вирішно причинитися до вможливлення такого спільного польсько-українського фронту. Знову ж у випадку росіян, то без їхнього визнання самостійної і соборної держави українського народу годі говорити про таку співпрацю.

Так само треба уточнити другий постулят Позичанюка. Він пише:

> «Клин треба вибивати відповідним клином. Більшовики нас били і б'ють у всесоюзному маштабі, і насамперед своєю ідеологією. Ми мусимо їхню ідеологію й їхні методи обернути проти них самих і то у всесоюзному маштабі (бодай ідейно-політично), використовуючи всі його такі рясні протиріччя та розбіжності й мобілізуючи найширші маси, і насамперед російські проти нього його ж методами, оскільки він мобілізує їх увесь час проти нас».
>
> «Літопис УПА», том 8, стор. 204-205.

В часі, коли Позичанюк це писав, ще можна було мати ілюзії щодо придатности «їхньої ідеології», тобто марксизму-ленінізму. По тій лінії йшли власне ті із дисидентів, які хотіли «повернути до Леніна». Сьогодні, з Леніном, а чи без нього, ідеологія комунізму відходить до історії, як ще одна багатокоштовна, але нереальна концепція. Сьогодні марксизм-ленінізм не сильний своїм зміс-

том (навпаки, це його є найслабше місце). Він сильний своїми рафінованими методами й рупорами, які розголошують комуністичні гасла на всі сторони світу і переконують ще тих, які не мали змоги пізнати його на практиці, і в застосуванні в життю.

Большевицька теорія, на базі якої створена життєва практика, залишилася позаду сучасного світу. Сучасний світ на базі досвіду й експериментів останніх десятиріч шукає за відповідною нинішнім потребам синтезою на вищому рівні, ніж марксизм-ленінізм. Сучасний світ орієнтується на суверенність кожного народу, а не однієї кляси, як це в СССР, на широко зрозумілу свободу одиниці, а не на її підкореність під кожним оглядом колективізмові, і на соціяльну справедливість для всіх членів національних суспільств, не виключаючи нікого через його соціяльну (клясову) приналежність, світоглядові, особливості та персональні заінтересування, які можуть іти в розріз з тими чи іншими груповими поглядами та оцінками.

Ідея дружби і співпраці народів не є для нас питанням тактики («. . . ідеї дружби і братерства народів. Нагадуємо, що ми трактуємо тут питання тактики». «Літопис УПА», том 8, стор. 205), але реальною, першочерговою і підставовою ціллю, що є нерозривною частиною концепції перебудови світу на національному принципі, тобто на принципі універсального націоналізму, в якому невід'ємними елементами є мир, дружба і співпраця між народами. Місце і роля російського народу в цій концепції ясна й очевидна: *рівного серед рівних.* І саме ця *є достатньою, демократичною,* і абсолютно *вистачаючою підставою* для кращих Прошарків російського народу ввійти у спільний фронт усіх народів. Завдання російського народу, як і кожного іншого, є в першу чергу знищити в себе узурпаторську владу большевиків і добитися у своєму просторі національної демократичної системи на базі традицій, вартостей і потреб російського народу. Те саме право й обов'язок має виконати український народ на своїй етнічній території, а литовський, естонський, грузинський, узбекський та інші — на своїх етнічних територіях. І не замовчувати ті підставові правди перед росіянами, але якнайголосніше підкреслювати їх — це одинокий шлях до їхніх переконань і їхніх сумлінь. Власне, ми є проти російського імперіялізму, як і проти всякого іншого імперіялізму, бо ми прямуємо до кращого світу, світу побудованого на національному принципі. І тут ми незгідні з Позичанюком, який пише:

> «А втім, з ким ми боремося (під оглядом тактики звичайно), з більшовизмом чи з одвічним північним ворогом, 'московським народом', 'москалями', 'лапотниками', 'московським імперіялізмом' і т.д.? . .».
>
> «Літопис УПА», том 8, стор. 206.

Так само ми аж ніяк не погоджуємося з твердженнями Позичанюка:

> «Вояк і весь російський народ мусить думати так, як він думав раніш, як його вчили думати цілих 25 років. Думати, що ніякої російської імперії немає. І що ніхто її й не хоче. І не хоче її сам російський народ, розгромивши царську, що ніяких чужих земель він не бажає (він же п'яді чужої землі не хоче), що ніяке поневолення мас він не мусить допускати і т.д. Що все те є атрибутами капіталістичної або фашистської системи. де панує каста, що звикла торгувати народньою кров'ю і ніколи не дбала за інтереси народу; і ті, що їх женуть на масакру, б'ються не за його народні інтереси».
>
> «Літопис УПА», том 8, стор. 232.

Позичанюк називає це тільки тактикою, але це є фальшива й небезпечна тактика, яка заслонює цілу правду перед російським вояком, селянином, інтеліґентом і цілим народом. Жертвувати цій тактиці основними правдами значить, що тактичну методу ставиться вище великої стратегічної цілі. Головним твердженням большевиків є, що «ніякої російської імперії немає», і цьому твердженню треба протиставити цілу правду, щоб як росіянин, так і кожен інший знав за що і проти чого їм треба воювати і в ім'я чого складати жертви, давати свою кров. Оголосити війну російському імперіялізмові це зовсім не значить оголосити війну російському народові. І тому ми повністю погоджуємося з Позичанюком, коли він каже:

> «. . . самі визволятися мусять народи СРСР, щоб жити так, як жили оті самі народи Европи і Америки. Шлях до цього — через національну свободу кожного народу. В тім числі й російського. Народ, іменем якого поневолюють інших, сам не вільний і не може ним бути ніколи».
>
> «Літопис УПА», том 8, стор. 233.

Серед нас, як і серед інших поневолених совєтською Росією народів існує «небезпека двох крайностей». Одна крайність — це легковажити росіян, лаяти їх «лапотниками» чи традиційно «кацапами» й уважати, що без них обійдеться в розвалі СССР. Друга крайність — це узалежнювати долю і майбутнє поневолених народів від допомоги росіян. Обидві крайності недійсні й обидві однаково небезпечні. В першому випадку відсувається евентуальність ролі російського елементу на російських етнографічних землях у поваленні совєтського режиму і розвалі російської імперії взагалі. В другому випадку робиться росіян тим вирішним чинником, від якого мала б залежати доля поневолених народів, і тим самим засудлжується ті народи на своєрідних закладників в руках росіян.

Позичанюк, де тільки може, підкреслює, що ті його міркування є тільки тактичними, але ми знаємо, що в нас були і є люди, які

такі тактичні міркування, розцінювали і розцінюють як принципові положення і як наріжні камені їхніх політичних концепцій. Коли серед нас є такі люди, то чому тим більше не мало б їх бути серед росіян? В тому і біда, і небезпека! Отже нам, і нікому іншому, не оминути конечности сказати виразно про принципові засновки нашої боротьби з російським большевизмом і імперіялізмом, а одночасно про підвалини, на яких ми хочемо творити краще майбутнє.

І тому неправильно висловлюється Позичанюк, коли каже:

> «. . .другим основним завданням є *правильна і спритна політика щодо російського народу,* що для нас мусить базуватись на засаді: *ми переслідуємо мету не конструктивну щодо російського народу, а деструктивну щодо більшовицької московської імперії,* в розвалі якої російський народ мусить відіграти свою історичну ролю».
>
> «Літопис УПА», том 8, стор. 204.

Ми бо маємо не лише «деструкртивну мету» щодо російського народу, але й конструктивну, таку саму, як для кожного іншого народу, щоб він як господар своєї національної держави увійшов вільним і рівним з усіми іншими народами «в сім'ю вільну нову».

А вже зразковим непорозумінням є калямбур Позичанюка:

> «2. За що ми боремося насамперед? Чи зразу ж з місця в галоп за вимріяну проблематичну українську імперію від Хусту до Казахстану, чи перше за розвал СРСР, за повалення більшовизму, за розвал більшовицької імперії, а тоді вже за конкретну українську державу в максимально можливих межах, умовлених конкретними можливостями, ситуацією, у специфічних витворених складних умовах та передумовах».
>
> «Літопис УПА», том 8, стор. 206.

Ні, це таки зовсім не так! Ми проти всякого імперіялізму, а українського зокрема. Ми прагнемо української держави не в «максимально можливих межах», а таки в межах нашої етнічної території. І того самого бажаємо кожному народові, а зокрема кожному нашому сусідові. І тому ми повністю і беззастережно підтримуємо дальше висловлену думку Позичанюка:

> «Ми боремося за конкретну українську незалежну демократичну державу. Але так само ми боремося і за *російську,* і за демократичні держави інших народів старого й нового СРСР. Гасло «воля народам, воля людині» мусить стосуватись і росіян. На цім мусить стояти спеціяльний акцент, щоб направити попереднє. Це гасло треба їм інтенсивно прищеплювати».
>
> «Літопис УПА», том 8, стор. 208.

Велику й завжди актуальну, а під сучасну пору особливо актуальну рацію мав Позичанюк, заперечуючи інтервенціонізм чу-

жих сил у вирішуванні долі українського й інших поневолених народів:

> «Ми боротьбу з більшовизмом (тобто за УССД) не узалежнюємо остаточно від зовнішнього втручання. Ми тримаємо свій курс, курс єдиноправильний, і при зовнішньому втручанні, і без нього, бо він базується на такій основі: Зовнішнього втручання може і не бути (от як не буде), то все таки СРСР розпадеться, бо мусить розпастися. І УССД постане, бо мусить постати. І не тому, що нам так *хочеться*, а тому що це буде *логічним висліdом усіх подій*, суспільно-політичного розвитку й революційної боротьби на сході. Так мусить бути. Ми це далі аргументуємо, як неминучу конечність.
>
> Шкідлива теорія — така, на жаль, поширена нині — що більшовизму без зовнішнього втручання не можна розвалити (а значить, не можна й збудувати українську державу) не витримує ніякої критики. Це небезпечна теорія, бо розрахована на пасивне вичікування».
>
> «Літопис УПА», том 8, стор. 208-209.

Безвиглядність усяких інтервенціоністичних концепцій в минулому, виявила себе зі шкодою для тих, які на них числили, тож буде зайвим зупинятися над цим.

Поминаючи заложення універсального націоналізму, а не знайшовши іншої світоглядової й ідеологічної підбудови, Позичанюк далі пише:

> «Наша льокально-територіяльна національна боротьба не співзвучна російському народові (вона й явно ворожа, мобілізуюча його для опору). Ідея ж боротьби соціяльно-політичної всесоюзного (всенаціонального) значення цілком співзвучна всім і пропаґанда, як і всі заходи в цьому напрямі, діятимуть безпомилково».
>
> «Літопис УПА», том 8, стор. 214.

Тут ще раз мусимо підкреслити , що для спільного фронту поневолених народів, а ще більше для включення у той фронт росіян, треба, щоб російський народ та його провідні елементи усвідомили собі, що національно-державний плюралізм є сьогодні єдиним виходом з сучасної ситуації і віхою в майбутнє. Без того залишаться імперіялістичні інстинкти, які в часі клядення основ під спільний фронт, в добі фізичного валення імперського СССР і в будові нової дійсности проявлятимуться й чинитимуть велике лихо у творенні нової міжнародної дійсности.

Життя висмикується з рамок усяких теорій і в ньому важко передбачити всі ті несподіванки, що їх воно приносить. Це особливо яскраво видно на прикладі оцінки Позичанюка про те, як в майбутньому розвиватимуться процеси в нутрі українського національного колективу. Позичанюк песимістично висловлюється:

> «Східні землі мають великі сили, але історія (з нашою допомогою) може втнути поганий жарт, — сили ті не відіграють ролі. Бо,

бувши розтикані і розпорошені спритним Сталіном по всіх закутках «нєобнятной родіни», роз'єднані й пильновані не зможуть провести підготовчу роботу. Ці сили не мали, та й не мають, тих можливостей, що їх мали й мають українські сили поза межами СРСР — можливостей до підготовчої організації й чину. Тому на ці останні падає історична місія — бути може й чорноробами, але тими, від кого багато залежить, бути отими «першими хоробрими», що їх «підтримають мільйони», тими, що ставлять правильний дороговказ, що започатковують великий чин, що беруть керму і ставлять віхи, на які мають тримати курс всі інші може й сильніші й здібніші, але міцніше приборкані».

«Літопис УПА», том 8, стор. 216.

В цьому відношенні життя принесло нам найприємніші несподіванки. Останні роки і процеси в Україні заманіфестували перед нами важливий і багато заповідаючий розвиток. Після Другої світової війни Галичина і Волинь стали пляцдармом українського спротиву й активної боротьби з російським імперіялізмом і большевизмом. Як це було до передбачення, після довгих і кривавих зусиль Москві вдалося тимчасово придавити ці національні організовані прояви на українському заході. Але після короткого часу на арену вийшов як пляцдорм у зовсім нових формах Київ. А коли Москві вдалося замкнути вуста Києву, тоді заговорив Дніпропетровськ-Донбас. Коли ж і там большевики розгромили зовнішні вияви цих процесів, зовсім несподівано до слова прийшло Закарпаття, що його саме тепер розпинають большевики. Тому є всі підстави уважати, що український народ є в тому стані національного розвитку, коли кожна його земля, кожна волость може власними силами взяти у свої руки естафету національного спротиву. . .

Сильні й слабі місця в оцінках і висновках Позичанюка особливо випняті в його праці «Ідея власовщини як політичний і військовий блюк народів». Після чималого вступу, Позичанюк доходить до правильних висновків, які багато дечого з його думок і навіть з його вступу до них заперечують. На стор. 245 він пише:

«Власовщина висуває проти більшовизму своєрідний політичний і військовий блюк народів СРСР. Ця власовщина має грубі хиби, протиріччя й темні плями. . .

Хто хоче вибити ґрунт з-під власовщини та протистояти більшовизмові, той мусить висунути революційний блюк тих самих народів, організуючи їх і пориваючи їх ідеєю сорціяльної й національної революції та найпоступовішими гаслами часу, користаючись з усіх протиріч більшовизму і власовщини та на тім будуючи свою тактику».

«Літопис УПА», том 8.

Позичанюк зовсім правильно наголошує, що у власовщини були «грубі хиби, протиріччя і темні плями». Та не тільки це. Власов-

щина не мала ніякої світоглядової й ідейної підбудови. Вона втримувалася німецькою інтервенцією і з німецькою інтервенцією безслідно зникла.

Розвиваючи далі канву власовщини, Позичанюк очевидно збивається зі шляху. Він пише:

> «На Україні так само можуть перебрати ініціятиву вчорашні комуністичні українські кадри з КП(б)У, ЛКМСУ тощо, оформившись у певну українську політичну формацію. І переберуть вони її з конечности, не зійшовшись у політично-тактичній лінії з ОУН».
>
> «Літопис УПА», том 8, стор. 246.

Це зовсім нереальна можливість. Щоб українські кадри КП і комсомолу могли виступити перед народом навіть у якомусь переоблаченні, вони мусіли б мати за собою леґітимацію протиставлення Москві і її політиці, інакше народ їх аж ніяк не прийме — впрочім, вони не зважилися б навіть виступити перед ним, хіба тільки у випадку, якби в Україні не було ніяких опозиційних сил. А такого припустити не можна, бо наступ на Москву і на її систему можливий тільки тоді, коли власне такі сили будуть.

Власовщина взагалі ніяким фактором не могла бути. Коли б Німеччина війну виграла, її розправа з власовщиною була б коротка й кривава. А Німеччина війну програла, то історія власовщини була також коротка й кривава, тільки з інших рук. Але в часі, коли Позичанюк писав свої зауваження до цього явища, могло здаватися, що вона якісь вигляди перед собою мала.

Поява такого людського типу як Позичанюк в нутрі українського визвольного руху в часі й після Другої світової війни з різних боків вельми характеристична. Насамперед вона свідчить, що незадоволення Москвою і совєтською системою було і в майбутньому воно буде ще ширшим явищем. Навіть люди, які не ввійшли в ряди українських націоналістів (Позичанюк членом ОУН не був до своєї смерти на полі бою), протиставляться цьому подвійному гнітові Москви й совєтизму і стають до боротьби проти нього. З другого боку, Позичанюк і його такі відмінні, не раз протиставні українському націоналізмові ідеї, а водночас його віддана аж до смерти співучасть у праці й боротьбі поруч націоналістів свідчить, що визвольна боротьба українського народу, яку ініціювали і до кінця 1950-их років нею керували в першу чергу українські націоналісти, таки була *загальнонаціональною*. Позичанюкові погляди й оцінки, його пропозиції і суґестії не лише знаходили собі місце і вислухання серед усіх інших людських елементів визвольного руху, але були й розцінювані під кутом їхньої придатности в загальній інструментації того руху.

В УПА і в УГВР були люди різних поглядів і політичних симпатій, але тільки націоналісти були тією силою, яка мала свою все-

обіймаючу концепцію, свою всебічну програму, свою тактику і все те, що як цілість можна було стосувати й використовувати в житті та в боротьбі. З того очевидний висновок: український націоналізм може і вміє створити і вести загальнонаціональний фронт визвольної боротьби з очевидною ціллю відбудувати українську державу.

Ярослав Старух — Стяг-Ярлан. Ярослав Старух — зовсім відмінний тип від Йосипа Позичанюка в українському визвольному русі. Старух — революціонер і державник, а до того всежиттєвий націоналіст, який пройшов в рядах ОУН важкі часи від низового члена аж до члена найвищого проводу і керівника краю, великої частини України, де він, не раз відтятий від зв'язків з рештою земель, мусів вести і відповідати за цілість справ, і то на цьому складному етапі життя українського народу під час Другої світової війни, коли кожен день, а не раз кожна година приносили нові й несподівані проблеми й труднощі, що на них треба було дати скору відповідь.

Довгорічний досвід підпільника Старуха-Стяга, як політичного в'язня у польських та німецьких тюрмах і керівника різнородних революційних акцій, не пройшли даремно. До 1947 року він протривав у підпіллю, в бункрі, на чолі політичної і військової боротьби, пошукований сотнями й тисячами членів польської служби безпеки, міліції, різних секретних служб та армії. А коли в окруженні, з якого вже не можна було вирватися, прийшла його пора, він зі співом на вустах разом зі своїми товаришами боротьби висадив бункер у повітря. Його смерть, як і його життя, є і буде назавжди зразком до наслідування для своїх і чужих, які виберуть шлях активного члена визвольної боротьби свого народу.

Позичанюк, уродженець Надніпрянщини, вихованець совєтської системи, що дусить у людині все людське і національне, запізнався з ідеями української національної революції вже у зрілому віці, власне в часі Другої світової війни, зійшовшись з членами Похідних Груп ОУН. Про український націоналістичний рух йому напевно довелося читати не раз в російсько-совєтських виданнях і чути з уст совєтських політруків. Як звичайно, була це брехня і брудна лайка, на що одиноко здібні большевики й русотяпи у відношенні до українського націоналізму. Але його молода душа не піддавалася тому, як не піддавалася обіцянкам вигідного життя і своєрідної кар'єри, якщо він посвятить своє майбутнє службі найгіршого ворога свого народу. Позичанюк з успіхом пройшов усі три проби: заліза, вогню і золота, і йому прийшлося чимало потерпіти, заки він став повною людиною.

Старух від дитини жив також під окупантом українських земель, наперед Австро-Угорським, а відтак Польським, але жив він в атмосфері національної весни — відродження народу, що

буйно проривалося на поверхню життя. Як кажуть, з молоком своєї матері-селянки він всисав у себе елементи українського патріотизму, любови до свого і до свободи, а відтак ідеї українського націоналізму і патос революційної боротьби, за ті найвищі вартості. Для нього шлях до ОУН був єдиний і прямий, і він його обрав на зарані свого життя і йшов ним аж до смерти. Ми не знаємо ближче, ким були батьки Позичанюка. Але ми знаємо багато про батьків Старуха, а зокрема про його батька. Тимко Старух — особа відома на українському заході, на цих землях, що входили до 1-го листопада 1918 року в склад австро-угорської монархії. Він — активний селянський діяч, австрійський поліцист (жандармами їх тоді називали), якому не була чужою служба на Габсбурґському Бурґу у Відні, але він не загубив свого національного обличчя якого не засліпив тоді ще блискучий віденський двір. Вернувши на рідну Бережанщину, він з вибору селян став їхнім послом до віденського парляменту.

Як бачимо, різні були «соціяльні походження» й атмосфера росту Позичанюка і Старуха. Але вони обидва знайшлися у рядах українського націоналістичного підпілля, а відтак у широкому визвольному русі та в УПА. Старух — провідний член ОУН, один із найвищих її керівників. Позичанюк до кінця свого життя членом ОУН не був, «він — в'язень большевицьких і гітлерівських тюрем і концтаборів, організатор відділів УПА на ОСУЗ, учасник І Конференції Поневолених Народів у листопаді 1943 р., учасник І Великого Збору УГВР в липні 1944 р. і член Української Головної Визвольної Ради», — як це пише про нього у посмертній згадці Президія Української Головної Визвольної Ради і Головна Команда УПА («Літопис УПА», том 8, стор. 59.).

Вони обидва словом і письмом поширювали національно-революційні ідеї, клали основи під українську державність та зі зброєю в руках захищали їх до останнього набою, і останнього віддиху свого життя. Обидва вони мали блискучі пера, хоч те, що залишилося під їхніми прізвищами, це тільки маленька частина їхніх писань. Більшість ними написаного — це виховні, вияснювальні, інструктажні матеріяли для друзів-підпільників та для бійців УПА. З писань Старуха у 8-му томі «Літопису УПА» є особлива праця в перекладі на польську мову під заголовком «Опир фашизму», яка появилася першодруком 1945 року в підпіллю (по-українському під заголовком «Фашистівське страшило»). Праця ця була опублікована в 8 числі офіційного органу Проводу ОУН «Ідея і чин» за 1945 рік. Польський переклад тієї праці, з якого беремо цитати, був призначений для польського населення, яке густо заселювало деякі терени, на яких оперував Старух.

(Продовження буде)

Павло ШЕВЧУК
Кол. в'язень концтабору Аушвіц,
ч. 154979

ЧОМУ СВІТ МОВЧИТЬ?

(Продовження, 2)

Капітуляція Львова

Львів безперечно місто України, засноване королем Данилом і назване іменем його сина Лева, пізнішого короля України.

Про передання Львова большевицькій Москві у вересні 1939 року, як і про те, що стрінуло польських старшин і вояцтво після цього, є в польській літературі та мемуаристиці багато достовірних матеріялів — анкетних звітів-зізнань, спогадів, вислідних праць комісій тощо. Щоб віддзеркалити у нашій праці принаймні частину того, як большевицька Москва потрактувала усіх тих поляків, які піддалися її військам у вересні 1939 року, ми наводимо в дальшому тягу тієї праці частину великого й достовірного матеріялу.

«Наближалися большевики. Дня 19-го вересня 1939 р. Львів був оточений німцями і большевиками. Відділи ген. Соснковского були розбиті і дальша боротьба була безнадійною. У зв'язку із цим ген. Лянґнер, командант оборони Львова, порозумівшись із старшинами і президентом міста, постановив піддатися. В ранніх годинах 22-го вересня укладено договір з начальником большевицьких військ ген. Івановим, який мав свою головну квартиру у Винниках. З польської сторони були: ген. Лянґнер, полк. Раковский, майор Явіч з інспекторату ген. Соснковского і капіт. Чигірин з ДОК Львів. Ген. Іванов мав повновласті від ген. Тимошенка і був у приявності кількох інших вищих старшин-росіян. Текст умови складався з кількох пунктів, у яких було ґарантовано нашим відділам перехід границі до Румунії або Мадярщини, а тим, які хотіли лишитись вдома, запевнено волю як цивільним.

У дні 22-го вересня по полудні большевики вступили до Львова, захопивши в полон цілу залогу міста, що начисляла біля дві тисячі старшин і вісім тисяч рядовиків; і їх змісця спрямовано на Тернопіль. Туди теж спрямовано, — під конвоєм, очевидно, — ген. Лянґнера і полк. Раковского з іншими старшинами, разом біля 30 осіб. Ген. Лянґнер і полк. Раковскі вимагали розмови з ген. Тимо-

шенком, бо завважили, що умови переїзду до Румунії, або Мадярщини не додержувано.

При розмові з Тимошенком був присутній також М. Хрущов. Ген. Тимошенко викликав телефоном Москву (а можливо лише вдавав) й опісля заявив, що «всі точки умови будуть вповні додержані і навіть вже частинно зреалізовані, але ціла справа спочиває в руках уряду СССР і Генерального Штабу в Москві». Ген. Лянґнер жадав інтервенції в Москві і дійсно 27-го або 28-го вересня Ген. Лянґнер, полк. Раковскі, майор Явіч і капіт. Чигірин поїхали з Тернополя до Проскурова, а звідси літаком до Москви під ескортою совєтських старшин. Цей представник казав, що з летовища їх відвезли до Генерального Штабу, де по якімсь часі якийсь генерал їм заявив, що вкоротці їх прийме сам шеф. Ген. Штабу ген. Шапошніков і що вони замешкають в Москві. Але після тієї розмови їх відвезено до місточка Куцево, подальше від Москви, і приміщено в самітньому домі, огородженому високим парканом, під охороною НКВД в цивільних одягах».

«Один старшина НКВД, — пише звітодавець, — постійно був у нашому товаристві. Помимо щоденного домагання ген. Лянґнера розмови з ген. Шапошніковим, щойно після кількох днів дозволено нам поїхати на розмову, і то лише двох, бо, мовляв, більше немає місця в авті. Поїхав ген. Лянґнер і майор Явіч, очевидно під ескортою НКВД, і цього самого дня повернулися назад».

Ген. Лянґнер у розмові з Шапошніковим домагався виконання умови вповні, а особливо тієї частини, що говорила про звільнення усіх старшин та рядовиків із залоги Львова і їх виїзду заграницю. При цьому він вказав, що має багато доказів на те, що умови капітуляції не виконано навіть частинно. Ген. Шапошніков старався видістати з ген. Лянґнера відомості про фортифікації на східніх границях Польщі і в краю, але той відповів, що «він був лише адміністративним шефом ДОК, а тому про ці справи не може нічого сказати, та що він приїхав сюди лише тому, щоб інтервеніювати в справі виконання договору».

«Ще кілька днів перебували ми під Москвою, — пише звітодавець, — а опісля відвезли нас під ескортою старшини НКВД літаком до Проскурова, а звідси на летовище Скнилів у Львові. Під час цілого нашого побуту під Москвою, нам вільно було порушуватися тільки в городі з попередженням, щоб не зближатися до паркану. Кілька кроків за кожними із нас постійно йшло два старшини НКВД у цивільних убраннях. Ще кілька разів намагався інтервеніювати ген. Лянґнер з капіт. Чигірином як перекладачем у Тимошенка, але той їм відповідав, щоб вони ще зачекали кілька днів у Львові, бо доручень з Москви, про які попередньо

була мова, він ще не одержав. Протягом цілого нашого побуту у Львові за кожним із нас «дискретно» слідкували старшини НКВД. Наші домагання говорити з Тимошенком ще раз були безвислідні». «Я постановив, — пише ген. Лянґнер, — підождати до 15-го жовтня на виконання умов договору, а коли до того часу нічого не буде — скрито втекти до Румунії і продістатися до нашої армії у Франції. Умови договору про піддання Львова Росія не додержала. В другій половині жовтня я намагався утекти до Румунії, але, на жаль, без успіхів».

Отже, всім із цього звітування ясно, що Москва жодних договорів в історії не додержувала і на це є багато історичних прикладів, з Переяславом включно. Москва обманула теж і наших сусідів поляків, вже навіть тоді, коли після вибуху німецько-совєтської війни в 1941 році, за стараннням Англії, поляків прийнято до штабу альянтів і заряджено творення польської армії на чолі з ген. В. Андерсом, що мала воювати на стороні західніх альянтів.

Доля польських військово-полонених в СССР була наскрізь трагічною. Уряд СССР не визнавав Женевської Конвенції, що встановляла кодекс відношення і трактування воєнно-полонених, бо, мовляв це «капіталістичний кодекс етики і для нас немає жадної вартости».

В загальному, військово-полонені переходили в лагерах СССР найбільші жорстокості і пониження. Відокремлення старшин від рядовиків роблено не тому, щоб покращати умови життя і праці, а тому, щоб мати на оці «ворогів пролетаріяту». Статистика на основі переведених анкет серед бувших полонених, що їх провів Головний Штаб Польської Армії на Сході, устійнила, що в 1939 році в СССР було 138 лагерів для військово-полонених, розміщених у трьох республіках: в Україні, Росії і АССР. Скільки вояків польської армії попало в полон до большевиків — це годі устійнити, бо СССР, не визнаючи Женевської Конвенції у справі військово-полонених, ніколи не повідомляв родин, ані заінтересованих сторін про полонених чи мертвих. На основі цифер, поданих Штабом Польської Армії в СССР, кількість воєнно-полонених, що включились до армії лише з кількох таборів не сягала навіть 10% усіх військово-полонених. Де поділась решта полонених? На це питання є лише одна відповідь: їх вимордували!

В книзі обговорюється головно ситуацію і долю військово-полонених у трьох таборах, в яких із 15,000 полонених при житті залишилося лише 400 осіб. А це табори: Козєльськ, Старобєльськ і Осташків.

Козєльськ положений на залізничій лінії Смоленськ-Ґорбачево-

Тула, яких 250 км на полудневий схід від Смоленська. Ось що подається в книзі: «Табір був приміщений в будинках давнішого манастиря і, крім головного комплексу забудовань, мав ще т.зв. «Скит» — келії для монахів-пустельників, відділених лісом від головного комплексу забудувань. Від листопада 1939 року Козельськ рахувався табором лише для полонених старшин в кількості біля 5,000 осіб. Так само, як і зі Старобельска, в періоді до квітня 1940 року з цього табору вивозили лиш невеликі групи або поодинокі особи, по яких від того часу слід пропав. Перед цілковитою ліквідацією цього табору в квітні 1940 р., табір мав зареєстрованих: генералів — 4-ох (С. Богатеревіч, Г. Мінкєвіч, М. Сморавіньскі, Є. Волковіцкі); адміралів — 1 (князь Черніцкі); полковників і підполковників — 100; майорів — біля 300; капітанів і ротмайстрів — 1000; поручників і підпоручників — 2,500, і 50 підхоружних (кадетів). Разом — 4,500 осіб. Серед старшин резерви знаходились: 21 професорів і доцентів польських університетів, понад 300 лікарів, багато інженерів, правників, учителів середніх шкіл, літератів і журналістів. Між резервістами були інваліди: 2-ох полковників без руки, а капіт. сан. Длуґош без ноги і капіт. Горошкевіч із спаралізованою рукою. Серед старшин була Лєвандовска. Говорили, одначе, про неї, як про доньку одного із знаних польських генералів, якого большевики спеціяльно ненавиділи».

«Старобєльськ — це мале місто в Україні над рікою Айдар, на південний схід від Харкова. Табір польських полонених містився теж в забудованнях старого манастиря, простором кількох гектарів, оточений муром. В роках після т.зв. жовтневої революції в забудованнях манастиря містився концлагер для в'язнів призначених на вивози і був теж місцем постійних екзекуцій. Пізніше, перед приходом польських старшин, в будинках манастиря містилися шпихлірі (магазини). Від кінця листопада 1939 р. до квітня 1940 р. перебували там лише польські старшини різних ранґ в кількості 4,000 осіб. Близько половина цієї кількости були старшини захоплені большевиками після капітуляції Львова».

От такі це наслідки договору Тимошенка-Хрущова з польською стороною про піддачу Львова. Якщо йдеться про старшинський склад полонених, то він був подібний до полонених в Козєльську, лише тут було вісім генералів (Л. Білєвіч, Ст. Геллєр, А. Ковальскі, К. Куковскі, Ф. Сікорскі, К. Післовскі, Л. Сєрскі і П. Скуратевіч). Загальна кількість — 3,910 осіб. Подаємо тут деякі подробиці, які матимуть дуже велике значення в розвитку дальших подій цієї трагедії.

Осташків — це районове місто на північний-захід від міста Калініна, що лежить на березі озера Селіґер на лінії Великі Луки-

Бологоє. Автор, або автори пишуть: «Табір містився кільканадцять кілометрів від міста на острові озера Селігер, в забудованнях старого манастиря. Від листопада 1939 р. до квітня 1940 р. там перебувало біля 6,500 осіб. Не був це табір польських старшин, бо там їх було лише біля 400, серед яких було багато старшин поліції, старшин і підстаршин розвідки, жандармерії, корпусу охорони пограниччя і в'язничної сторожі. Крім того, там перебували декількадесять осіб св'ященичого стану, багато осадників, дідичів — землевласників, суддів і прокураторів. Так само, як і старшин, невійськових в'язнів Осташкова большевики вважали елементом «буржуазійного суспільства», який повинен бути знищеним.

Загально, в цих трьох таборах перебувало в неволі до весни 1940 року біля 15,000 полонених, в більшості старшин різного ступеня. Із цієї кількості в 1941 році, після відновлення дипломатичних відносин СССР і Польщі, віднайшлося лише 400 осіб. Були це переважно старшини, які зі Старобєльська, Козєльська й Осташкова були перевезені через табір Павліщів-Бір до табору Ґрязовец. Серед генералів врятувався лише ген. Єжи Волковіцкі, а все інше — біля 14,500 полонених — пропало без слідів».

«Питомим для в'язнів усіх режимів (так було й під час мого ув'язнення) це взаємовідносини між в'язнями, розмови та дискусії і, звичайно, поділ на песимістів і оптимістів. Знаменне це явище тим, що сюди надходили різного роду відомості, які невідомо як в табір діставались, оповідання, здогади і мрії, пляни на майбутнє, наміри втечі (що являлося обов'язком кожного вояка), що зробить адміністрація табору, і т.д.

Песимісти, звичайно, очікували найгіршого: їх перевезуть на Далекий Схід на тяжкі роботи, де вони викінчаться; їх видадуть німцям, які окупували Польщу, і вони вже ніколи не будуть із своїми рідними, і т.д., і т.д. Оптимісти ж дивилися на світ «рожевими окулярами». Кожноденні події в таборі вони сприймали під кутом своїх надій, сподівань, позитивних здогадів і великої віри. В оптимізмі польські воєнно-полонені знаходили джерело сили, витривалости і запалу до боротьби».

Большевицькі можновладці в Москві не мали тоді ще й думки про творення Червоної Польщі, але велика кількість польських полонених створювала для них велику проблему. У своїй політичній тактиці большевики знають два способи поступування із своїм противником: приневолити його до праці і служби для СССР, або знищити його. Примусити противника до служби і праці означає, що спершу його треба «перевиховати». За цей спосіб вхопилися большевики. Алеж Польща і СССР — це не лише два сусідні народи, а дві окремі цивілізації, два цілком окремі світи. Така праця не була легкою для чинників НКВД.

Редакція книжки подає кілька нарисів бувшого в'язня у Козєльську проф. Станіслава Свянєвіча, який описує два типи людей по обох сторонах барикади — полонені, і старшини НКВД, при чому старається зрозуміти й об'єктивно змалювати інтеліґенцію та спосіб думання чиновника НКВД.

«Польські воєнно-полонені, — пише проф. Свянєвіч, — сильно вірили в силу союзних армій Заходу і ненавиділи німців. Вони ніколи не вірили у те, що Гітлер виграє війну. Такі симпатії до Заходу дуже злостили старшин НКВД, які виконували службу в таборі. Полонені поляки, між ними і старшини, дуже наївно думали, коли вимагали видачі їх Англії чи Франції, де сподівалися виконати свій обов'язок вояка, мріючи про співпрацю з союзними силами Заходу. В тому часі польські воєнні сили були скупчені у Франції, а частинно в Сирії при армії ген. Вейґанда, і туди були спрямовані всі думки і бажання польських воєнно-полонених в совєтських таборах».

«Совєтські власті мусіли вирішити, — пише далі Свянєвіч, — яку методу застосувати супроти польських старшин у їхніх руках. Підготовку матеріялів до такої децизії передано в руки спеціяльного слідчого відділу НКВД, яким керував сам ком-бриґ. військ НКВД Зарубін. Він прибув до Козєльська, щоб перевірити і схарактеризувати цей воєнний здобуток, що його приніс їм союз з німцями в характері кільканадцять тисяч польських полонених. Розпочались переслухування полонених, на що совєтські власті спрямовували найбільшу увагу. В очах совєтів Польща була забавкою в руках англо-французького капіталу, спрямованого вправді проти німців в цю пору, але при інших обставинах могла бути спрямована і проти Совєтського Союзу. Прибрати «душу» польського старшини — це велике діло слідчих чинників. Кожен із старшин повинен бути докладно пересвітлений з усіх сторін і докладно перевірений, якщо йдеться про його вартість і погляди під кутом совєтського бачення. Кожного полоненого переслухували окремо. Ці переслухування тягнулись годинами, а деякі були викликувані кільканадцять разів, і то переважно ночами. Кожний польський старшина мусів найдокладніше описати своє минуле, познайомити старшину НКВД із своїм світоглядом, зокрема відносно справ суспільно-політичного життя, часто вдавались і до філософії. Полонений мусів виявити своє соціяльне походження, спосіб життя в Польщі, подати докладно всі дані про свою родину, приятелів, знайомих і т.п.».

«Незалежно від таких безпосередніх зізнань, старшини НКВД збирали інформації про в'язнів з різних інших джерел. Дуже часто переслухувані полонені із здивуванням переконувалися, що слідчий старшина знав дуже багато про них і знав багато подро-

биць з їхнього минулого. Такі заскакування полонених слідчим старшиною належали до улюблених метод НКВД. Один полонений старшина, що походив з Полісся, остовпів, коли почув від слідчого старшини докладний опис дому, в якім він мешкав, включно з його устаткуванням. Крім таких допитів, кожний військово-полонений був фотографований із усіх сторін і ці фотографії, разом з актами слідства, пересилались до Москви».

«Лише деякі старшини були викликувані на переслухання до самого ком-бриґ. Зарубіна, найстаршого НКВД-ста. Переважно, він викликав до себе старшин вищого ступеня, часом і нижчих, якщо такий займав перед війною якесь визначне становище в цивільному житті. Викликування до ком-бриґа було ознакою особливого заінтересування тією особою властями СССР.

Окрім слідства спеціяльної комісії НКВД, в таборі посилено «перевиховання політичне» полонених. Табір був прибраний різного роду пропаґандивними льозунґами, таблицями із конституцією СССР тощо, пропаґандисти вешталися щоденно поміж бараками. Старшини радо слухали радіопередач, бо хотіли щось довідатися про ситуацію на світі. Купували часописи не тому, що були низькі ціни, а тому, що протребували паперу для щоденного вжитку, якого в таборі бракувало. «Перевиховання» не приносило жодних успіхів. Полонені не скривали своїх поглядів на низький рівень совєтського життя і явно висловлювались проти того, щоб Польща була складовою частиною СССР».

Якщо йдеться про два інші табори полонених — Осташків і Старобєльськ, життя полонених було таке саме як у Козєльську. В них була теж така сама система ліквідації таборів і такі самі слідства та допити НКВД. В Старобєльську перебувала більша кількість полонених, більше вищих старшин і генералів, більше визначних науковців і лікарів, спеціялістів окремих ділянок, людей відомих не тільки в Польщі, але й у світі. І доля їх була така сама, як доля старшин у Козєльську: пропали без сліду.

Ліквідація таборів

Про ліквідацію таборів і долю польських військово-полонених видавали накази і вказівки на самій горі — в Москві. Рішення, очевидно, були видавані на основі дослідів і внесків слідчих старшин НКВД, які так чисельно і пильно викликували полонених на довгогодинні переслухування вдень і вночі, включно із фотознімками. Без сумніву, важливу ролю в цьому відогравав «чемний і приємний в розмові», дуже часто при папіросках і чайку, комбриґ. (полковник) Зарубін.

Бувший в'язень Козєльська, підхор. Я. Фуртек, подає у своєму зізнанні, що совєтські власті почали ліквідацію табору в перших днях квітня 1940 р. Коли він при кінці квітня переїздив до іншого табору, до того часу москалі вивезли з Козєльська 3,500 полонених. Він теж був свідком, як з його блоку першим викликали капіт. Биховця. По дорозі у вагоні він зауважив напис на стіні олівцем або спаленим сірником: «дві станції за Смоленськом нас виладовують. . .», дата не чітка, це могло бути 12-го або 17-го квітня. Цей напис інтриґував усіх. Полковник Прокоп передбачував, що це написав полк. Кутиба, з яким він умовився про залишення слідів.

Другий свідок, що перебував у Козєльську, підхор. Владислав Ціхи зізнав: «26-го квітня вичитали моє прізвище. Нарешті вияснить ся таємниця. Я забрав свої речі і сказав товаришам до побачення. Нас було 107. Найстарший в групі ген. Є. Волковіцкі і полк. М. Болеславіч. Вирушаємо, але куди? Читаємо на суфіті вагону: «. . .нас виладовують на станції Ґняздово». Ця назва нам нічого не говорить. Після дводенної подорожі висідаємо на станції Бабиніно і нас переводять до гарно устаткованого серед соснового ліска табору. Місця багато, кращі умови життя. На другий день прибуло 63-ох в'язнів із Старобєльська, а між ними Юзеф Чапскі і підполк. Берлінґ. Дальше прибули полонені з Осташкова. Всіх нас було 400. Цей табір називається Павліщев Бор. При кінці травня нас всіх перевезено до табору Ґрязовец.

У серпні 1940 року, отже чотири місяці після виїзду із Козєльська, я одержав письмо від сестри з краю. Між іншим, вона писала таке: «. . .в таборі в Козєльську був з тобою поручник Х. Попроси його, щоб написав до своєї нареченої, яка від нього останньо не має жодних відомостей. Припускаю, що він є разом з тобою». В добрій вірі я відписав, що пор. Х. не є зі мною, мабуть перебуває в іншому таборі і скоро відізветься. Подібних писем було багато до інших полонених, і вони приходили масами. Нас теж насторожив цей факт, що всі сліди по наших товаришах цілком пропали».

Той самий проф. С. Свяневіч писав далі таке: «. . .перед обідом, 3-го квітня ми були зібрані разом, біля 40 старшин, переважно кавалеристів, у залі, де ми мешкали. Несподівано ввійшов посланець-«стрєлок» і викликав пор. К., щоб збирався з речами. Це означало, що його переносять до іншого невідомого місця. Рівночасно надійшла вістка, що з інших блоків теж викликали кількадесять осіб. Найбільше ми були заінтриґовані, коли групами почали приводити до нас наших товаришів т.зв. «скитовців». «Скитом» називали келії монахів на зовні манастирських забудо-

вань. Там було приміщено старшин, яких совєтські власті вважали своїми громадянами, то є із тих земель, що їх декретом найвищого Совєта прилучено до СССР. «Скитовців» було біля 1,200 старшин. Таборові власті дуже стежили, щоб вони не мали постійного контакту з полоненими в манастирських забудованнях, себто з тими товаришами недолі, що походили із середніх і західніх теренів Польщі. Нас це дуже дивувало.

Викликаних до транспорту всі прощали гучно, а зокрема «скитовців» вітали і прощали з ентузіязмом. Виглядало це на з'єднання польської армії в неволі і ніхто навіть не підозрівав, що це з'єднання «скитовців» і таборовиків було з'єднанням перед обличчям тієї «пані», яка всіх з'єднує і зрівнює, яка пхається з темнотою до ясного життя, яка особливо любить вояків під час війни — пані смерть. Очевидно, ця подія була широко коментована песимістами і оптимістами.

Цей перший транспорт, що виїхав із Козєльська, нараховував біля 300 осіб. Транспорти відходили з малими відхилами реґулярности — часами відходили наступного дня, часами почерез кілька днів. На основі обсервації в'язнів, кожний транспорт нараховував пересічно 300 полонених, і відходив у напрямі на захід, що перечило концепції оптимістів, а посилювало думку песимістів, що нас видадуть німцям, а не альянтам».

Телефони з Москви

«В таборі, особливо зрання, ніхто не знав чи того дня буде транспорт, чи ні. Не знав того ніхто теж із адміністрації табору, ані старшини НКВД. Вправді цивільні працівники часом повідомляли в'язнів про підготовку вагонів біля станції, але це ще не означало, що того дня буде транспорт. Звичайно біля 10-ої години ранку був телефон з Москви до коменданта табору, яким визначувано день транспорту та імена полонених, що мали належати до цього транспорту. Така розмова з Москвою через телефон не раз була довга, бо ж саме записання імен біля 300 забирало багато часу. Відомість про телефон з Москви розліталась блискавицею по цілому таборі і часто можна було почути імена призначених на транспорт, особливо тоді, коли повітряні люфтики в канцелярії були відкритими. Після цього, як урядовець записав імена групи, негайно висилано «стрєлків» по бльоках, які викликали призначених на транспорт. Викликані забирали свої речі і гуртувались в «клюбі», де одержували кращий обід, хліб і оселедці. Полонених дивувало це, чому про кожного викликаного, персонально рішала Москва. Видавалося, що справа польських старшин поважно кло-

потала владу СССР. Інші пояснювали, що в Москві сидить альянтська, а може й німецька комісія, яка спільно з совєтами рішає, хто із старшин має виїхати заграницю. Як тільки така комісія закінчила свою працю, приходили телефони з Москви до Козєльська, щоб вислати тих, чия доля була вирішена... Не міг я однак розгадати, що мали означати ці телефони з Москви, які поіменно визначали тих полонених, що того дня мали вибути з Козєльська...»

В перших днях червня 1942 року один із старшин подав шефові Польської Військової Місії в СССР, ген. Віліковскому письмовий звіт, що при кінці квітня 1940 р. він був свідком розладування групи старшин козєльського табору на малій станції, кількадцять кілометрів на північний захід від Смоленьска. Полонених групами по 30 осіб перевозили автобусом із затемненими вікнами в напрямку лісової околиці...

«Призначенням долі, — пише звітодавець, — я є одиноким польським старшиною, який їхав у транспорті старшин з Козєльська до малої станції близько Катиня 30-го квітня 1940 року, і був так близько місця мордів, хоч я не знав, що там діялось».

Цікавою і дуже таємничою прикметою і подробицею цих подій були телефони з Москви, якими подавано таборовим властям, кілька годин перед транспортом, його персональний склад. Ця централізація в Москві нас дуже цікавила та інтриґувала. Мене покликано 29-го квітня і відіслано з цілою групою до окремого будинку, де після докладної ревізії, дали нам кусок хліба й оселедця та тягарівками перевезено нас до залізнодорожнього переїзду недалеко станції де вже, на бічній лінії, чекало на нас шість в'язничних вагонів т.зв. «столипінок». Нас запаковано по 14 осіб до кожного переділу. Ми їхали цілу ніч майже без зупинки і рано 30-го квітня побачили копули смоленських церков, на яких відбивались проміння сходячого сонця. Після десятьхвилинної зупинки на лініях подальше від станції, потяг рушив далі і ми їхали в північно-західнім напрямі. Ми всі були зворушені. Чи ж би справді нас везли до Польщі? Але проїхавши кількадцять кілометрів потяг став і ми почули гуркіт моторів та голоси про виладування. По якомусь часі до нашого переділу зайшов полк. НКВД і наказав мені з речами йти за ним. Між товаришами в переділі почулись притишені голоси: «мабуть Литва домагнається його». Ми вийшли з вагону, був гарний соняшний день, з піль заносився запах весни. У віддалі на 200 кроків перед нами була маленька станція, але там не було живої душі. Полковник завів мене до одного пустого вагону і наказав замкнути мене в переділі. Перед залізними ґратами дверей мого переділу стояв спеціяльний варто-

вий. За деякий час знов я почув гуркіт моторів і рухи за стіною вагону, при чому завважив, що у вагоні не було вікна, а лише малий отвір вгорі під стелею. Я виліз на горішню полицю призначену для багажу, щоб мати можливість щось побачити. На щастя, вартовий не звертав на мене уваги, дивлючись через вікно з коритаря, плечима обернений до мене. Я виглянув через отвір. Площа, що я її побачив перед собою, була покрита заростами і переповнена вартовими НКВД із штиками на крісах на поготівлі. На площі я побачив автобус із замазаними вапном вікнами. Такий автобус задом під'їздив до вагону так, що полонені всідали безпосередньо з дверей вагону. Довкруги автобусу енкаведисти із штиками на крісах тримали сторожу. Автобус забирав із собою біля 30 полонених і зникав за деревами ліска. Вертався опісля за пів години і знов забирав таку саму групу старшин.

Трохи з боку стояло в'язничне авто без вікон, а біля нього капіт. НКВД. . . По середині площі, з руками в кишенях стояв полк. НКВД, який мене відділив від транспорту. Було, очевидно, певним, що це він пильнував цілий перебіг операції. Я застановлявся над цим, в чому суть цілої операції. Я був переконаний, що місце, куди возили моїх товаришів, було недалеко, може на віддалі пару кілометрів. Чому ж таке гостре поготівля? Чому гострі штики на крісах? На ці питання я не мав жодної відповіді. І тоді серед природи весняного дня, я й не подумав, що це може бути *екзекуція*.

Після якогось часу двері мого переділу відчинились і мене випровадили на зовні. Цей самий капітан відвіз мене в'язничним автом до в'язниці НКВД в Смоленську, а після 6-ти днів мене відвезли на Луб'янку в Москві, де вручено мені оскарження за шпигунство підписане головним прокуратором СССР. Почалась нова карта моєї долі. В 1941 році мені присуджено 8 років примусових робіт. Щойно весною 1942 року мене звільнено, після чисельних інтервенцій амбасадора Кота і Міністерства Заграничних Справ, і тоді я в Куйбишеві зложив письмовий звіт шефові польської Військової місії. Цей звіт викликав велике здивування заінтересованих, бож протягом постійних і наполегливих інтервенцій ген. Сікорского, ген. Андерса і амбасадора Кота, власті СССР ніколи ані словом не згадали про це, що старшин із Козєльська вивожувано в сторону Смоленська. Щойно в 1943 р., коли німці подали відомість про відкриття масових могил в Катині, різні нескоординовані первісні таємниці, які так багато нас мучили, почали складатись в одну логічну цілість».

Ліквідація таборів в Старобєльську і Осташкові, на основі свідчень полонених старшин, відбувалася в ідентичний спосіб, як у Козєльську, з тією різницею, що таборова служба й охорона в

цих таборах поводилися з полоненими багато гірше й брутальніше. Як правило, препаровано вістки, що в'язні виїжджають домів. Якщо на волю, то чому загострена охорона, чому брутальна поведінка службовиків? Ці питання мучили полонених і ніхто не міг знайти відповідді. Коли хтось запитався старшини НКВД і висловлював сумніви, одержував виминаючі пояснення і шабльонове: «ви всі поїдете до своїх родин». А дійсність була цілком інакша. Врятовані одиниці зі Старобєльська і Осташкова зізнають, що транспорти такими ж групами і в тім самім часі — квітень до половини травня — відходили так само, як із Козєльська. Велику кількість полонених висилано на Далекий Схід аж до Білого моря і заладовувано на барки. Зі Старобєльська понад 6 тисяч, а з Осташкова понад 4 тисячі чоловіків. На основі документованих свідчень, їх всіх затоплено в Білому морі.

Після вибуху війни між Німеччиною і СССР у червні 1941 року відносини уряду СССР до проблем альянтів і Польщі ґрунтовно змінились. Згідно з польсько-совєтським договором з 30-го липня, 1941 р., уряд СССР проголосив амнестію для всіх поляків, що перебували на терені СССР як військово-полонені або вивезені з інших причин. Почалось творення польської армії на терені СССР. Ген. Андерс покликав спеціяльне Бюро Штабу Польської Армії в СССР під керівництвом Юзефа Чапского, який займався справою полонених старшин польської армії у Старобєльську, Козєльську й Осташкові. Цієї справи тоді ще не поставлено на міждержавний форум з огляду на союзників, як також і тому, що уряд СССР постійно давав неясні відповіді і лишав за собою фірточку, що полонені ще живуть і в скорому часі совєтський уряд їх видасть. З бігом цих розшуків і переговорів зі совєтським урядом, польська сторона зібрала багато джерельних матеріялів і документів, які в обличчі трагічних подій, виявлених у квітні 1943 року, набрали властивого значення.

(Закінчення буде)

В Тисячоліття Хрещення України

З ПОСЛАНЬ ІЄРАРХІЇ УКРАЇНСЬКИХ ЦЕРКОВ ПРО ХРЕЩЕННЯ РУСИ-УКРАЇНИ

Стоїмо в часі появи цього числа «Визвольного Шляху» всього сімнадцять місяців перед датою Тисячолітнього Ювілею Хрещення Руси-України. Взявши під увагу преважливість цього Ювілею, ми пригадуємо в першу чергу українській громадськості це, що у справі Тисячоліття Хрещення України сказали під час Різдва Христового минулого й цього років Голови й Ієрархи Помісної Української Католицької і Української Автокефальної Православної Церквов у своїх посланнях до духовенства і вірних.

Редакція «В.Ш».

З ПОСЛАННЯ ІЄРАРХІЇ ПОМІСНОЇ УКЦ

У великі Господські празники, як на Різдво, Великдень, Зіслання Святого Духа, під час Божественної Літургії співаємо величну пісню святого апостола Павла: «Ви, що в Христа хрестилися, у Христа зодягнулися!» (Гал. 3, 27) і тоді глибоко в душі переживаємо хвилину нашого хрещення, знаючи, що тоді ми обмились у крові Христа-Бога, звільнились від первородного гріха і, зодягнувшись у Його Божество, з Христом стали новими людьми, призначених до вічного щастя в Божому царстві. Христос народився для нас; у хрещенні ми народжуємось у Ньому.

Саме ця велична пісня набирає тепер для нас особливого значення напередодні ювілею хрещення всього українського народу тисяча літ тому. Нашим бажанням є, щоб гомін цієї пісні поніссся по всій нашій українській землі, щоб полетів він до княжого городу Києва і могучою хвилею поплив на хвилях нашого Дніпра. Там бо сталася знаменна історична подія, коли наш князь, святий Володимир Великий, привів наш народ до правдивого Бога, здвигнув йому величні храми, манастирі і школи для почитання і науки, подбав, щоб заіснувала власна Київська митрополія зі своїм митрополитом у проводі, щоб у єдності з Царгородським патріярхом, у злуці з Римським архиєреєм, наш народ став у авангарді проповідування Христової Євангелії для народів Сходу.

Тодішній Папа Сильвестер II благословив у тій благодатній події хрещення нашого володаря, даруючи йому мощі священомученика Климента Папи для всенароднього почитання та корону як князеві Київської Руси-України. Ця історична подія поставила нашу державу в сім'ї могутніх тоді европейських держав і наш народ вільно почав розвиватися і процвітати у святій вірі, в єдиній, святій, соборній і апостольській Церкві.

Дорогі в Христі Брати і Сестри! Щасливі ми в Бозі з цього, що нам припала ласка приготовлятися й урочисто відзначати цей ювілей. Бажаємо собі, щоб про нього довідалися не лише народи Сходу, але й весь християнський світ, що ми — нащадки славних предків, які вірно стояли при Христі і в обороні Його благовісті не вагалися проливати свою кров. Папа Іван Павло II, на порозі наших приготувань до цього ювілею, видав важливого листа до нас українців 19 березня 1979 р., у справі майбутнього святкування події хрещення Руси-України. І сьогодні Святіший Отець, як наш брат по крові і кості і як слов'янин, у звеличуванні апостолів Кирила й Методія, заохочує, щоб увесь слов'янський християнський світ узяв участь у наших радісних торжествах.

Бажаємо собі з глибин душі, щоб про цю подію хрещення Руси-України довідався весь культурний і християнський світ та пізнав наші змагання й вірність у служінні вселенській Церкві. Перед світом та історією будемо свідчити про нашу окремішність, як державний народ, що має свою історію, культуру й бажання жити власним, вільним життям на своїй землі, як молився наш Митрополит Іларіон: «Щоб вороги не називали нас зайдами на своїй землі!».

«Ідіть і навчайте всі народи!» (Мт. 28, 19) — заповітував Христос, і цей заклик Спасителя відноситься тепер в особливий спосіб до нас, що у відзначуванні нашого ювілею маємо зодягнутися в Христа і надати нашому життю євангельську закраску і зміст. Нашим прикладом до наслідування нехай стане Слуга Божий Митрополит Андрей, який своє життя, «повне тепінь і дослідів», віддав справі церковного з'єдинення, щоб сповнилися слова Христові: «щоб усі були одно» (Ів. 17, 21), і за що пролляв свою кров святий Йосафат, страждав наш Блаженніший Йосиф-Ісповідник, а разом із ним наші єпископи, священики й вірні. Вони вірно свідчили Христові і нам передали священний заповіт продовжувати це свідчення серед народів слов'янського Сходу, які тепер страждають у безбожницькім царстві.

Пам'ятаймо слова Папи Урбана VIII: «Через вас, мої Русини (Українці), надіюсь навернути весь Схід». Це почесне завдання-місію привернення Сходу до вселенської Церкви має здійснити

наша українська Церква, що тепер входить у своє друге тисячоліття. Жертва крови, пролита нашими мучениками на вівтарях наших святинь, не сміє піти намарне! Вона має стати посівом для нових звеличників і воїнів Христа в обороні віри й волі нашого нескореного народу.

Дорогі в Христі Браття і Сестри! Через хрещення київська держава дістала назву «Свята Русь». Наші предки зняли зі себе старого чоловіка, а одягнулися в нову людину» (Еф. 4, 22-24). Через цю Тайну ми себе уподібнили Богові. Він нам зіслав Святого Духа. Ми знову народилися в Христі, ми стали образом і подобою Божою (1 Кор. 15, 47-49).

Наш народ, освячений Христом, створив могутню державу, Київську Русь, став членом Христової Церкви і, хоч доля його часто кривдила, не кинув Бога. І тому його не залишила Божа благодать.

Отож нашим завданням є, на світанку нашого тисячоліття, відновити цю нашу єдність з Христом і свідчити Йому. У Тайні хрещення постала «Свята Русь», у її благодаті скріпиться Україна. Нашим закликом до Вас, Дорогі Браття і Сестри, нехай будуть у цей час підготови до нашого ювілею слова св. Павла: «Вдягніться, як Божі вибрані, святі й любі, у щире милосердя, доброту, смиренність, лагідність, довготерпеливість, переносячи один одного і прощаючи один одному взаємно, коли б хто мав на кого скаргу. Як Господь простив вам, так і ви прощайте. Над усе це вдягніть любов, зв'язок досконалости, і нехай панує в серцях ваших мир Христа, до якого ви були покликані в одному тілі, і будьте вдячні» (Кол. 3, 12-15).

З думками про святу Тайну хрещення звертаємося до Вас, Дорогі в Христі Браття і Сестри, з приводу празника Різдва Христового, напередодні ювілею Тисячоліття Хрещення Руси-України, щоб разом ми глибоко переживали в наших душах подію нашого хрещення, прославляючи прекрасними українськими колядками нашого Спасителя.

Різдво Христове, 1986

У підготові до Тисячоліття хрещення Руси-України всі наші вірні повинні основно пізнати місце Марії в духовності нашого християнства. Марія своїм материнством зв'язана з евхаристійним Ісусом. Тому наше покаяння й обнова душі нехай відбуваються через неї і через її велике заступництво. Бо як Марія була присутньою під час кривавої хресної жертви Ісуса на Голгофі, так вона є присутньою під час кожної Служби Божої. Зараз по словах освячення радісно співаємо гимн в її честь: «Достойно

єсть». Марія в грізних моментах нашої історії стояла на сторожі нашої віри, з'являючись у різних місцях нашої землі. Своїм материнським голосом вона кликала до покаяння, молитви й жертви. Слухаймо її закликів!

Її чудотворні ікони в Україні були в Києві, Почаєві, Гошеві, Белзі, Зарваниці, Жировицях, Уневі та в багато інших місцевостях. У тяжких лихоліттях, скорботах душі і тіла, враждах, міжусобицях та часах ворожої займанщини тисячами сходився наш народ до тих чудотворних місць, шукав помочі і чудесного сціленя. Пресвята Богородиця усмирювала ці болі, безнадійність, а то й розпач, і супроваджала їх з новими надіями додому. А її вірні діти складали і співали їй чудові пісні, складали їй гимни похвал у незрівняних акафістах, молебнях та інших богослужбах.

І майже апокаліптичні часи сучасної історії України серед наших степів немов історичне сяйво стоїть постать Марії. Могли б ми зі св. Іваном Богословом голосити світові його слова:

«І знамення велике видно було на небі — жінка, одягнена в сонце, і місцяь під стопами її, а на голові її вінець із дванадцяти зірок» (Од. 12, 1).

На Різдво Марія є в кожній нашій українській хаті, є вона скрізь, де живуть українські серця — на волі і в неволі, над Дніпром і в Сибірі, у психушках і таборах неволі й каторги. Вона в різдвяній картині народження нашого Спаса й Господа біля нього як його мати, і при тому як мати кожного з нас, і як мати українського краю. Просім її, щоб вільними устами могли ми віддати їй славу, честь і поклін, як це чинили батьки наші в минулому. Молім її, щоб неволя нашої Церкви і народу не продовжувалась і глум та наруга ворогів Божих на землях наших не мали більше місця, бо це її земля, ми — її народ і діти, і хочемо ними бути під її покровом.

Різдво Христове, 1987

† Мирослав І. Кард. Любачівський
і Ієрархія Помісної Української
Католицької Церкви

З НОВОРІЧНОГО ПОСЛАННЯ ГОЛОВИ ПОМІСНОЇ УКЦ

Ми зараз живемо в подібних часах*. Безбожний комунізм зі своєю матеріялістичною філософією силкується знищити релігію й викорінити віру в Христа зі сердець добрих, віруючих людей. Декому здається, що він уже осягнув свою мету, бо силою прилучив Українську Католицьку Церкву в межах СССР до російського православ'я; а православну зробив своєю невільницею, яка схвалює всі потягнення червоних панів! Та кремлівські пани все ще невдоволені своїми осягами вдома, вони пропагують свої безбожницькі ідеї поза межами своїх держав вживаючи до того наївну молодь як пророків і носіїв ідей по всіх усюдах. Вони наче наркотики *поширюють* свої ідеї, заповняють незрячі уми молоді кличами: про вільну любов, про ненависть до існуючої влади й про конечність революції, щоб привести комуністичний лад, а за ним і їхній «рай на землі». Намагаються переконати молодь, що поступ встановлення «їхнього ідеального устрою» вимагає від них стреміти до тої мети всякими способами, не зважаючи на упімнення своїх батьків, які противляться їхнім намаганням. Вони кажуть назадницькі й неспроможні прийняти таких чудових комуністичних ідей, які запевняють людям спокій і щасливе життя, як ось воно пливе в «найбільш демократичній державі — в Совєтському Союзі»! Безкритична молодь неспроможна зрозуміти диявольської хитрости й фальшу комуністів, перенимається тими ідеями, демонструє проти свого власного уряду. Борячись проти війни, що її згідно з комуністичною пропагандою приготовляють західні держави, вони в своєму нерозумі роблять те саме проти чого борються. А саме вбивають людей, підкидають бомби, нищать людське життя та кривавою працею здобуте майно, й силкуються знищити кожного, хто думає інакше від того, що їх навчили. Та й ще неначе на сміх, роблять це в ім'я любови і миру! Той сам давній диявол діє тепер, і за допомогою комунізму старається захопити в свої руки владу над світом. Виглядає, що Господь Бог нічого не робить, щоб протиставитись тим лиходійним силам. Здається, що Церква Христова уже упадає, не має вже сили далі боротись, бо навіть деякі її власні діти звернулись проти неї й перейшли на сторону нечистої сили.

Та нам немає чого журитись, ані боятися, бо нас запевняє Син Божий, що Його Церква незнищима й не то людські сили, але навіть ціле пекло не зможе їй нічого пошкодити. Так бо каже Христос Петрові: «Я заявляю тобі, що ти — Петро (скеля) і що я на цій

* «Подібні часи» — перші століття по Христі, коли погани намагалися спинити навчання Христа, — примітка Редакції «В.Ш».

скелі збудую мою Церкву й що пекельні ворота її не подолають!» (Мт. 16, 18). Чим більше вороги трудяться силкуючись пошкодити їй, тим ближчий і певніший їх упадок. Подібно й диявол думав, що усмертивши Христа Господа на хресті, знищив Його та Його Церкву; але сталось щось протилежне. Якраз ця його позірна перемога, а Христове найбільше безсилля, стало поразкою диявола й Христовою побідою. Подібно станеться й із сучасними ворогами Бога й Церкви. Як виходить із деяких подій, Господь вже починає добиратись до комуністів і показувати їм, що Він спроможний побороти їх їхньою власною зброєю. От наприклад, тому кілька літ у Киштимі загорівся їхній нуклеарний реактор. Про те мало хто знає, бо вони сейчас замкнули ту околицю й нікого там не допускали. Тому рік на півострові Коля вибухнув магазин із ракетами і увесь їхній запас знищив. недавно тому загорівся реактор у Чорнобилі, палав довший час і не можна було його погасити, нуклеарний опад розніссся на захід по цілій Европі. Тому кілька тижнів загорілась підводна лодка з нуклеарними ракетами серед океану, й серед мас водних океану не можна було її погасити, але треба було затопити. Ось це ті перестороги, що їх Господь дає людям, щоб перестали переслідувати Його Церкву й віруючий народ, та й щоб навернулись до Нього, інакше ждатиме їх страшна кара. З Богом жартувати не можна!

З ПОСЛАННЯ ІЄРАРХІЇ УАПЦ

З ласки Божої, стоїмо на порозі ювілею однієї з найважливіших подій в історії українського народу. В серпні наступного року мине 1000 років з того дня, коли з волі великого князя Київського Володимира мешканці його стольного граду Києва прийняли у водах Дніпрових Святе Таїнство Хрещення. Актом хрещення наш народ навіки увійшов у велику сім'ю християнських народів, в лоно Вселенської Православної Церкви. Небо і земля раділи в той день прославляючи сонце Христової Віри, яке засяяло над широкими просторами землі наших предків.

Оглядаючи тисячолітню історію Християнської України, ми сповнюємося гордістю за пройдений нею з Христом шлях. Ми горді за наш народ, який, прийнявши християнство, глибоко закорінив його у своїй душі, оздобив його багатимим надбаннями із своєї духовної скарбниці, створивши унікально-український його різновид.

Протягом 1000-річчя свого існування Українська Православна

Церква була тісно пов'язана з долею свого народу. Вона квітнула і давала багаті духовні плоди в часи розквіту і сили Княжої Держави. Вона терпіла разом з народом татаромонгольську руїну, даючи силу витримати це лихоліття. Вона була єдиною опорою національної самобутности в тяжкі часи польської неволі. Вона знову розквітла — навіть в умовах поневолення — маючи підтримку відданих їй церковних братств — унікального прикладу тісної співпраці між Церквою і народом. (. . .) Її славетна Києво-Могилянська Академія, заснована великим Петром Могилою, стала перлиною серед інших високих шкіл тогочасного світу, виховуючи духовні кадри для народу і збагачуючи православну богословську науку новими скарбами. В часи великого козацького повстання Церква благословила борців за волю і, як спасителя народнього, вітали в Києві гетьмана Богдана Хмельницького.

Підступно підпорядкована Московському патріярхові, Українська Православна Церква швидко втратила свою незалежність, а нові правителі зробили все, щоб позбавити її усієї самобутности та злити в єдино-неділимське море. Але, як виявилося два з половиною століття пізніше, дух Української Національної Церкви продовжував жити в душі народу, не зважаючи на поневолення і ретельну нівеляцію її особливостей. Із спалахом Української Народньої Революції 1917 року воскрес і український національний-церковний рух, який, знайшовши підтримку серед народу, втілився у відновленій у 1921 році Українській Автокефальній Православній Церкві. Церква-Мучениця, відроджена в атеїстичній державі, швидко розділила трагічну долю свого народу, безжально винищена червоними безбожниками. Українська Православна Церква разом з народом ставила спротив польським денаціоналізаторам на Західніх землях України між двома світовими війнами. Коли почалася Друга світова війна, вона воскресла на звільнених від большевиків широких просторах України і, як чергове свідчення незнищимости віри в душі народу, протягом усього одного року з невимовною швидкістю поширилася по всій нашій батьківщині. Потім вона розділяла з українським народом жахи нацистського терору, а після війни — нелегку долю вигнанців з рідного краю.

Всю 1000-літню історію Української Православної Церкви можна окреслити такими словами: «Завжди з Христом, завжди з народом».

Оглядаючи 1000-літній літопис Християнської України, ми сповнюємося гордістю за всі ті світлі розділи, які вписав наш народ, виконуючи місію, одержану при благословенні нашої батьківщини святим Апостолом Андрієм Первозваним. Наш народ поширив віру Христову по всіх широких просторах княжої

Київської Держави. Він видав з себе сонм святих — визначних пастирів Церкви, подвижників Божих, визначних богословів, щедрих ктиторів, мучеників за віру. Він збагатив православну богословську науку і літературу визначними творами. «Ісповідання Православної Віри» Петра Могили внесено до списка символічних книг Вселенської Православної Церкви. Наші величні храми і церковне мистецтво, створені на благодатному ґрунті українського творчого духа — це багатий вклад у скарбницю всесвітньої церковної культури. Нашому церковному співові, який творився на чарівних традиціях українського народнього співу, немає рівного у всьому християнському світі. Наші церковні і релігійні звичаї та обряди, переплетені запозиченнями із скарбниці народніх традицій, роблять українське православіє унікальним серед інших християнських народів. Унікальність українського православія полягає також у принципі соборности, який зродився і розвинувся в час боротьби за існування за польської неволі — в активній співучасті в церковній організації та діяльності ієрархії, духовенства і мирян. Будучи тісно пов'язана з народом, Українська Православна Церква глибоко відчувала його потреби: вона була першою і єдиною серед Православних Церков інших слов'янських народів, яка перейшла у своїх молитвах і богослужбових відправах на народню — українську — мову.

З пройденого нашою Церквою шляху, з її багатих надбань, з її вкладу у скарбницю Вселенської Церкви Христової ми можемо з повною підставою бути горді. Можемо святкувати 1000-літній ювілей Християнської України з почуттям, що ми не втратили даних нам дарів, не закопали своїх талантів, а багатократно примножили їх Богові на славу, а Церкві і батьківщині на користь.

1000-річчя Хрещення Руси-України за всією логікою і справедливістю мусіло б бути в першу чергу українським святом. Тим часом, дедалі частіше зустрічаємося з повідомленнями, що великий ювілей починає святкувати Московська патріярша Церква, на увесь світ пропаґуючи його, як тисячоріччя хрещення Росії. В усіх плянах святкувань, які зосереджуватимуться не в Києві, а в Москві, про Україну немає жадної згадки. Підступно підпорядкувавши собі 300 років тому Церкву-Матір, від якої вона дістала світло Христової віри, Московська Церква тепер знову тримає її в повному рабстві, позбавляє її найменшого натяку на національну самобутність, ідучи за прикладом безбожних комуністичних володарів, які докладають усіх сил для національного ґеноциду українського народу.

Які ж підстави має Москва до святкування ювілею, що належить нам? Ніяких! Москва ще не існувала в час хрещення киян. Північні племена Київської Руси (предки теперішних росіян)

приймали християнство дуже неохоче, часто зустрічаючи прихід нової віри насильством. Північні сусіди України вже з ранніх часів виявляли брутальну невдячність Церкві, яка просвітила їх світлом Христової віри. В 1169 році суздальський князь Андрій сплюндрував Київ, включно з його святинями, одержавши за ці «заслуги» блюзнірську назву «Боголюбського» від своїх співгромадян. Північні сусіди не дали Києву жадної допомоги перед лицем татаро-монгольської навали. Вони спокійно дивилися, як кривавилася і перетворювалася в руїні колиска цивілізації на Русі, самі ж використовували нагоду, щоб вбитися в силу для пізнішої аґресії проти навколишніх, а потім і проти дальших і зовсім далеких народів.

Після Переяславського договору Москва не тільки поневолила і пограбувала Україну: вона украла в неї її славну історію, її визначних людей, її духовні багатства. Поставивши себе на службу царській владі, Московська Православна Церква слухняно виконувала всі її накази, навіть тоді, коли вони радикально розходилися з засадами християнської науки і традиції. (. . .) У 1942 році Московська патріярхія засудила архиєпископа Полікарпа за те, що він відмовився підпорядкуватися їй під час першої большевицької окупації Західньої України, а після звільнення українських земель від большевиків очолив відроджену на них Українську Автокефальну Православну Церкву. Вірнопіддана безбожній комуністичній владі Московська Церква служить тепер її інтересам, підтримуючи її в облудній пропаґандивній кампанії у світі, а в себе вдома працюючи паралельно з владою у здійсненні її денаціоналізаційної політики в неросійських республіках.

Ми відкидаємо претенсії Москви та її Церкви до Великого Тисячоріччя. Ми відкидаємо її претенсії до нашої історії, до наших церковних, релігійних, культурних і наукових надбань. Ми засуджуємо ганебну ролю Російської Православної Церкви в служінні колись царям, а тепер — комуністичним вождям. Ми засуджуємо її довготривале поневолення Української Православної Церкви в усі періоди історії, а особливо наругу над мільйонами православних українців у наші дні.

Москва, звичайно, облудно святкуватиме 1000-річчя Хрещення Руси, як своє свято. Вона далі триматиме в рабській залежності підпорядкованих їй православних українців. Але ми віримо в остаточну перемогу Божої справедливости. Прийде час, коли розпадуться кайдани неволі і, як це вже не раз було в минулому, Українська Автокефальна Православна Церква знову воскресне до нового життя, щоб далі виконувати велику місію, одержану від Андрія Первозваного. І тоді, тяжкими випробуваннями долі очи-

щена і загартована, вона поклониться святому князеві Володимирові, який десять століть тому збудив її до життя і скаже словами першого українського Митрополита Київського Іларіона:

«Встань, подивись на внуків своїх і правнуків... Глянь на місто, що світиться обрядами святих, сяючи тіміямом благоухаючи, — похвалами та побожними піснями лунає! І це все побачивши, возрадуйся і похвали благого Бога, цього всього Творця»...

† *Мстислав, Митрополит*
† *Константин, архиєпископ*
† *Анатолій, архиєпископ*
† *Володимир, архиєпископ*
† *Антоній, єпископ*

Різдво 1986/7

ЖЕРТВУЙТЕ ЩЕДРО НА —
ФОНД ОБОРОНИ УКРАЇНИ,
ВИЗВОЛЬНИЙ ФОНД ОУН
І ФОНД АБН!

о. д-р Іван ОРТИНСЬКИЙ

НАЙБІЛЬШ ОСУЧАСНЕНА ПІДГОТОВКА ДО ВЕЛИКОГО ЮВІЛЕЮ

(Вибране з церковних проповідей)
(Продовження, 2)

«ПОПЛИСТИ НА ГЛИБІНЬ». (Мт. 5, 1-11)

Дарма, що властивою темою нинішньої євангельської картини являється перше покликання учнів, то, водночас, ударяє нас силою своєї багатозначущої промовистости слово Христове: «Відчали на глибінь». Аби майбутні рибалки душ закинули свої сіти на ловитву, треба їм поплисти на глибінь.

Слово Боже, яке оголошує Христос, не є призначене для поверхні, для зовнішности. Хто живе на мілизні, той не зможе схопити Його далекобійної суті. Відгукнутися на заклик Христа є спроможен тільки глиб нашого серця. Божественні бо звуки доходять тільки там, де володарює відсутність звабливих ілюзій та згубних примар, де ущухає безцільне вештання та нісенітне галасування, де панує цілковита тиша та де затихає жадібність пристрастей.

Щоб пройнятись багаттям Христової Євангелії, треба осмілитись підвести наш зір вище, дальше, глибше, аби могти догледіти те, що по той бік нашої ограниченої буденщини, та уздріти те, що нас безмірно перевищає. Глядячи бо у непередбачене майбутнє, ми відкриємо, водночас, що воно покривається з найглибшою тугою нашого серця, ототожнюється з найвищими стремліннями нашого духа та відповідає найбільш прихованим таємничим бажанням нашого буття.

Щоб слово Божого Об'явлення могло стати словом нашого життя, воно мусить впасти на терен, що може його сприйняти. А це значить: проникаючи плоскість нашої земської путі, викриваючи її кволість та розшифровуючи її минущість — стати видющими на вартості, які не проминають.

Це «відчали на глибінь» являється не тільки першим натяком на те, що Христос починає оголошувати: Царство Боже. Але воно є теж зав'язкою «нагірної проповіді», визначенням «навернення», з'ясуванням «наслідування Христа»: «настанови любови, що йде

крізь хрест». Це вже — інакше відчувати, інакше глядіти, інакше думати, інакше стреміти, інакше жити. Це вже — Царство Боже.

«Поплисти на глибінь» — це поставити наше життя там, звідкіля до нас зазирає своїм таємничим миготінням потойбічне сяйво ощасливлюючої вічности. Проте часто людина, людина всіх часів, а зокрема нинішня людина лінується вийти дальше. Вона, нехтуючи визовами, направлена до вищого, полишається радо на місці, де вона знаходиться, ба навіть пристрасно завертається назад. Про таємницю, яка становиться віссю її буття, вона не хоче знати. Вона задовольняється короткочасними підвальними сутінками, шукаючи ясности у самопевності заморочливих неонових яскравостей. Під покрівлею своєї гордовитої чванливости, барикадуючись огорожею свого обмеження та построївши собі божків млявого, мнимого та минущого щастя, загрузнюється у багні своєї безглуздої безцільности. Будинок такого життя — без фундаментів. А фундамент — тільки в глибині, якою становиться основа всіх дійсностей, а теж і нашого існування. Глибина ота бездонна, бо Боже Милосердя не має меж. Одважитись підійти до цього цілющого джерела, значить уздріти обрії нашого порятунку. Але, щоб закласти фундамент для нашого остаточного визволення, треба — всупереч усім очевидностям, труднощам та суперечливостям — безумовно підкоритись слову Христа: довірити Тому, якого нам тяжко збагнути.

До цього довір'я Христос закликає Петра та його спільників. Закликає теж і нас. Він каже нам звільнитися від усіх наших спотворених самопевностей. Запрошує нас покластися на Нього та від Його щедроти все очікувати. Каже нам все приймати за Його дар, перетворюючи його в отвіт вдячної самовідданости. Христос перекрочує все, що досі було, ставлячи нові масштаби. Він кличе нас до нових берегів, вимагає від нас одважитись на великий скок.

«Людина є тим, що треба подолати та переступити», — кажуть нам мислителі нашого часу. Але таке самоподолання наступає тільки з Христом, через Нього та в Нім. А саме, коли ми відгукуємося на Його провокаційний виклик, яким Він нас розбуджує з легкодушної та приспаної кволости.

Коли ми, проте, вчинимо перший крок, яким виявляємо наше довір'я Христу, то за тим рішенням прийде до нас подув дальшої сили. Він, наповняючи нас радістю великого захоплюючого та ощасливлюючого відкриття, подасть нам відвагу йти дальше слід за Христом. Наша непевність та наша тривога переміняться у мужність, що випромінюватиме тепло доброти, ясність глядіння та погідність надії. Ми побачимо своїми очима, що «неможливе людям — для Бога можливе все».

ДОБРА ЗЕМЛЯ ЗАВЖДИ ІСНУВАТИМЕ. . . (Лк. 8, 5-15)

Читаючи причту про сіяча та роздумуючи над тією промовистою та так пластичною розповіддю, не будемо розбирати різних можливостей, з якими зустрічається зерно Господнього запрошення. Не зміряємо й питати, чи людина нашого часу належить до кам'янистого ґрунту, або чи зерно небесного сіяча падає на край дороги, або чи між терен.

Сьогоднішнє оповідання ставить нас радше перед докорінною проблемою, а іменно, чи людина, позбувшись усіх надбудов, у дозрілости своєї свідомости та в отверезінню від всіх ілюзій може своєю інтелектуальною ретельністю бути доброю землею, на якій зерно довіри в Христа може уродити.

Інакше кажучи, ми не починаємо зерном, але ґрунтом. Не виходимо з неба, а з землі. Глядимо найперше на людину, аби потім віднайти Бога. Це значить, що ми, дивлячись на те все, що існує, що діється, що твориться та говориться біля нас, хочемо знати, де властиво правда, кого слухати, де йти. В обличчі дійсности мусимо якимось чином узяти становище супроти неї. Хоч-не-хоч треба нам визнати, що все, що існує, а зокрема наше життя, має свою ціль, змисл, що означає когось поза нами, хто веде нас до щасливої мети. Або можна заперечувати, що все безцільне, безглузде, що немає нікого, хто б постачав буттю початок, зміст та ціль. В основному, сливе кожна людина хилиться якоюсь мірою своєю підсвідомою практичною самозрозумілістю до признання довір'я у буття. Під час того, коли хтось і не довір'яє буттю, в дійсності цей хтось не може цьому переконанню полишитись завжди вірним.

Людина являється істотою очікування, надії, туги. Вона — неспокійна, незавершена, ніколи вповні здійснена, задоволена. Проте те, чого вона шукає в площині людських та земських дійсностей, їй ніяк не осягнути, щоб вона не придумувала. Це вона може осягнути тільки тоді, коли осмілиться пробратись у дійсність іншого виміру. Цей інший вимір переносить нас у царину релігії, тобто питання «звідкіля» та «куди», питання про останній толк, найвищу вартість, першу причину: про Бога. Якщо, однак, цей вимір замінюється іншими вимірами, релігія перестає бути відповіддю довіри, а тільки самообманом.

Усі зусилля, якими силкується оцей справжній вимір виявити неправдивість, нічого не доказують. Проте не можна й навести таких доказів, аби нам безумовно унагляднити існування потойбічної дійсности.

Основоположне джерело всього буття та підстава того всього, що існує, лежить по той бік наших дійсностей та поза можливос-

тями наших зображень. Ми не в стані Бога ані зміряти, ані визначити, ані схопити нашим розумом, як інші речі та інші створіння. Якби ми Його збагнули, не бувби Він вже Створителем, Богом, безконечністю, у якій ми, обмежені, знаходимось. Але ми можемо відчути Бога. Можемо досвідчитись у Його дії, переживати Його присутність. Ми можемо догледіти діла Його рук, добитися силою нашого життя до Його крайнеба та уздріти нам миготіння Його безкрайого буття і блимання Його неозорої неосяжности.

Зате ніколи та ніяк не можна доказати, що Бог не існує. Тому-то, не так зовнішня розумованість та доказана певність, але внутрішня логіка та докорінне переконання ведуть нас до потойбічної Правди.

По суті, ходить тут про довір'я, яке становиться вислідом нашої волі. Практично або теоритично, свідомо чи підсвідомо, ми рішаємо, що хоча світ є таким, яким є, і я сам є таким, як я є, помимо усіх протиріч та розчарувань, незважаючи на мої власні помилки та недостаточності, живе в мені основне довір'я, а не недовір'я. А іменно, Бог є тією підставою, що я маю довір'я, дарма, що я сам собі не довіряю. Бог стає запорукою, що світ не є закритим та що людина в ньому не є замкнена.

Віруючий відрізняється від невіруючого тим, що перший знає сказати, чому він довіряє дійсності, під час коли другий того не знає. Хто дає право атеїстові та марксистові твердити, що історія людства завершиться успіхом? Чи їхнє довір'я в майбуття людини не є висловом «необґрунтованого довір'я»? Невірюючий завжди буде підшукувати щось, щоб доказати, що для нього Бога немає, бо питання, чим є людина, хто я є, триватиме доки існуватиме людина. Але відповіді на це не знайде ніколи в собі. Проте, якщо людина ретельно та рішуче шукає правди, вона скоріше чи пізніше віднайде Бога. Вона Його віднайде в глибі свого єства. Вона зоглянеться, що вона потребує Бога, що в неї голод на Бога.

Ось як пише один із тих, що сьогодні шукає істини: «Зумійте зрозуміти, як може існувати цей світ, якщо цей світ не був створеним? Я — ні!». Або прислухаймось, що Андрій Синявський писав, коли його кинуто в тюрму: — «Треба вірити не силою традиції, не зі страху перед смертю, не на випадок, у якому. . ., не через послух або боязнь, ані через ідею людськости, ані навіть не тому, аби спасти свою душу, ані не тому, аби показатись оригінальним: треба вірити тільки впрост тому, що Бог існує. О, Боже мій, є краще помилитись відносно Твого імені, як Тебе забути».

Правда, однак, про яку тут мова, не є тільки теоритичною правдою. Шукання такої істини не поведе нас до ясної та певної мети. Справжня бо правда є по своїй природі нероздільно поєднана з любов'ю. Правда та любов творять одну цілість. Це значить, що правда перетворюється в дійсність правдою любови, життям лю-

бови. Людина, яка шукає правди та живе правдою любови, вона вже віднайшла Бога. Вона, хоча, мабуть, не усвідомляє собі ще того, вже зустріла Христа, що об'явив нам Бога правди, любови та життя. Вона виявляється доброю землею, на якій зерно Милосердного Сіяча уродить стократно. Спільнота Христових учнів приєднає її до своєї ниви.

НЕ ЗДАВАТИСЯ, А ВИТРИВАЛО ДОВІРЯТИ. (Мт. 15, 21-28)

Нинішнє Євангеліє переносить нас в околиці Тиру та Сидону. Там скорбна мати, поганка, хананейка. Їй на серці тяжка журба: дочка поважно хвора. Чутка про Ісуса, що чуда творить, викресала в неї іскру надії. Вона біжить, де проходить Христос, та починає його благати. Незважаючи на те, що Христос не звертає на неї уваги, довір'я її більшає. Вона є певна, що буде вислухана. Христос, що відчитує біль матері, зворушений наполегливістю її віри, сповнює бажання хананейки.

Крізь оцю зворушливу картину євангельської події доходить до нас післанництво Христа: вірити. довіряти, просити, не переставати благати. Про цей безнастанний та безумовний заклик до довіри в Боже Милосердя, який становиться основною темою Христової проповіді, ставить нас водночас перед докорінним запитанням нашого буття.

Не інакше як євангельська хананейка, ми стоїмо на краю безодні. Протиріччя прибирає розмаїті обличчя. Нагле нещастя, невилічима хвороба, страдницька турбота, невиносний біль, нестерпна нудьга, жахлива тривога, давлюча невдача, глумливе безвихіддя, безсердечне упокорення: печаль, якої ім'я легіон. Ми питаємось, чому Милосердя, яке нас створило, поставило нас у таке скрутне положення; чому стільки непевности, чому стільки очікування, чому стільки безнастанного шукання, моління та нерозуміння?

Безперечно, остаточної відповіді ми не знаємо. Знаємо тільки те, що це таємниця безконечного Бога, якої нам тепер тут не дано збагнути.

В таких хвилинах гіркого переживання ми вирішуємо наше життя аж до самого дна. Або затрачуємо зовсім Христа-Бога, або тісніше до Нього прив'язуємось. Можемо викинути хрест, що висів на стіні нашого помешкання, як це зробив отой чоловік, якого син згинув на війні, або зуміємо так голосно кричати за Христом, як це чинить жінка з хананейського краю. Вона мовчання Ісуса не взяла за глузування та знущання, які відбиваються від порожніх стін. Але відповіла на мниме нехтування зі ще більш наполегливим «Господи, допоможи мені». Чоловік отой вважає Христа як божка своїх бажань. Жінка, проте, здобулась визнати, що Хрис-

тос є більшим за те, що вона може зрозуміти. Вона не питається, чому мені припадає оця печаль, а чому іншим іде краще. Вона не губиться зайвим, другорядним, зовнішнім, але з неймовірною сміливістю глядить на цілість дійсности, якої основою, осередком та об'єднанням становиться Христос. Вона приймає упокорення. Вона не ухиляється від дійсности, в якій вона є. Принимає свої границі, свої терпіння, свою убогість, тобто залежність від Бога, свого Творця. «Так, Господи, Ти маєш рацію», — відказує хананейка. Вона нічим не ображується. Господь є для неї завжди Господом, вище її прохань, її долі, її самої.

Саме тут збувається суттєвий пролом. Визнаючи дійсність та признаючи Господа паном всієї дійсности, ми водночас заявляємо нашу приналежність до Нього. Коли ми є готові цілковито віддатись Христу Богу, то ми Йому приналежимо. Тоді відкривається перед нами світло. А приналежачи Йому, ми маємо все.

Хананейська жінка в годині тяжкого випробування не може зрозуміти всього та все розгадати. Вона має тільки довір'я до Ісуса. Тим довір'ям доходить до правди та одержує бажану ласку. По суті, неважливим тут, що її просьба вислухана, але істотним є потвердження, що вона Богові приналежить і цим все має.

Молитва не починається тоді, коли я все зрозумів. На свій час Господь учинить усе ясним. Але я починаю словами, сповненими оптимізму, довір'я та надії: «Отче наш, що на небесах». Коли кажу «Отче», то визнаю, що я довір'яю Тобі, бо Ти мій Отець і не можеш мене розчарувати. Правда, Він є захованим батьком, але все ж таки батьком. Тому я осмілююсь радіти, коли для мене є багато неясного та таємничого.

Не можна, проте, оминути питання, яким чином ми доходимо до тієї основоположної настанови нашого життя, яким являється довір'я до Господа, Створителя всього, що є.

Свідомість людини вимагає правди. Справжня людина не може не шукати правди. Але хто шукає правду, той, скоріше чи пізніше, зближається до джерела правди. Все ж таки людський розум обмежений і не все може повести людину по правильному шляху. Людина не завжди є в силі осягнути ясність дійсности. Тому-то людині доконче вживати іншої здатности, якою позначається її сутність, іменно доброї волі, що знаходить свій найвищий та найкращий вислів у любові, добровільній самовідданості. Саме вислідом любови є довір'я. Тільки крізь любов та довір'я можна дійти до джерела любови, любови, якою є Бог, що є і джерелом всякої правди, всієї дійсности. У цій таємниці — вся наша історія. Це повинні ми завжди тямити. Кажеш, що ти не віриш? Добре, тоді люби й віра появиться. Ти є сумним? Добре, люби, та радість тебе охопить. Почуваєш себе самітним? Добре, люби, та твоя нудьга

щезне. Почуваєш себе немов у пеклі? Добре, люби, та віднайдеш небо. Небо бо — це любов.

РІШАЙ

Вихідним пунктом людини та суттєвою проблемою її буття являється тривога. Наявність боязні виявляється у розмаїтих вимірах та прибирається різнородними видами. Людина може переживати страх менше або більше свідомо, чуттєво чи дійово. Хоч тривога завжди супроваджала людину в її історії, то все ж таки, вона проявляється з особлившою напругою в часах кризи, якою позначається перехід від однієї епохи в іншу культуру, цивілізацію, світоглядіння та світосприймання. Зокрема наш час, який являється сливе докорінним розривом з минулим, падає у саме дно тривоги. Людина бо тратить терен під собою, не доглядаючи змислу свого буття.

Тому й питанням сучасної людини є визволення від тривоги. Всі інші вештання є тільки сурогатом оцього істотного стремління, або його висловом. Можна дійсно подолати нашу тривогу, не боятися, віднайти рівновагу, певність, радість? Це — шукання, яке приналежить кожному з нас. Це — питання, на яке ми самі мусимо дати собі відповідь. Це — розв'язка, в якій інші можуть нам допомогти, але ніяк не зможуть нас виручити в нашому особистому рішенні.

«НЕ ПЛАЧ. . . ВСТАНЬ!». (Лк. 7, 11-16)

П'ять персонажів у нинішній зворушливій та вражаючій євангельській картині. Мертвий юнак, матір його, а за нею група людей з міста. Христос, учні Його і сила народу за Христом. П'ятий персонаж — це ми. Саме, як це буває в експериментальних драмах сучасного мистецтва, де глядачі посеред сцени, або, навпаки, актори поміж публикою. Наше місце слухачів та читачів Доброї Новини можемо віднайти поміж тими, що йдуть за марами, або в юрбі, що біля Христа.

Печальна, скорботна матір — це, за символічним тлумаченням богословів древнього християнства, зображення Христової Церкви, яка силкується рятувати свого сина. Він віддалився від життя з Богом, не вірить, не молиться, нічого доброго-розсудливого не чинить. Церква, оплакуючи нужденну людину, не полишає її ніколи, а завжди, наперекір журбі, оживлює її молитвою надії на зустріч з Милосердям Христа.

Проте оця заплакана матір та сумне її оточення — це по суті все

людство. Воно, супроваджуючи мари з мертвим юнаком, глядить на безталання своєї долі, не добачаючи ніде вороття, поринає в розгубленні своїх шукань та в одчаю тривоги. Це, в основному, жахливе відчуття не так вже самої трагедії, яка в'ється стежками терпіння, болю, хвороби, нещастя, турботи, нудьги, спраги, холоду та голоду, спраги та боязні, зла, злочину, злоби, але це понад усе відкриття безодні, якою є ніщо, безцільність, тупик, у який веде нас безглузність смерти, що відбирає людському існуванню можливість будь-якого толку.

Дарма, що галас продукції виробництва та гармидер споживання приглушують різкий крик такого питання. Це роз'ярення цього пронизуючого голосіння корініться саме в цивілізації нашого часу.

Мертвий юнак — це людина, яку придавлює техніка і яка губиться у складних механізмах модерного життя. Це людина, що блукає в натовпі, не почуваючи себе добре ані в своїх містах, ані в своєму тілі. Це людина яка під безнастанною загрозою моди, держави, поліції, партії, тоталітарної ідеології. Це людина, що вже починає усвідомлювати собі, що не охолодження землі, а крижаний світ, внутрішньо безособовий, є дійсною небезпекою для неї. Це людина, якої недуга зветься духовною порожнечею, і яку вона старається наповнити статевою розбещеністю, безвартісними розвагами, галасуванням. Це, перш за все, людина, що затратила свою суттєву прикмету: відвагу доброї волі. Тому це людина, що затратила шлях до Бога. Вона вже не хоче та не вміє Його дослідити, віднайти, відшукати, звернутись до Нього.

Мертвий юнак — це, власне кажучи, ми. Це ми, що боязко та несміло починаємо відчалюватись від нашої плянети, питаючись, що там дальше, який змисл усього космосу? Що є основою, причиною, глуздом буття? Що робить людина в цьому безмежному просторі? Мертвий юнак та люди, що за його марами — це ми, що не знаємо, хто ми? Це ми, що пройняті ляком вічної самотности. Це ми, що бліднємо на думку, що немає відповіді. Це ми, перед якими виринає примара, що нашого походу на кладбище ніхто не припинить.

Проте сьогоднішня картина нинішньої Євангелії дає нам можливість знайтись теж поміж тими, що в юрбі за Христом. Захоплені Його особою, пройняті Його проповіддю, зацікавлені знаками та чудами, що їх Він робить, ми ставимось біля Його учнів, слідкуючи за шляхами Його мандрівки. Ми бачимо трагедію, що розіграється неподалік від них. Ми глядимо на Христа та ждемо. Христос не уникає зустрічі. Він ставиться віч-на-віч із страхітливою дійсністю. Він ніколи від неї не відвертається. Він тому і тут, на цій землі. Він і прийшов виявити, хто Він, в чиє ім'я Він поміж нами та чим Він є для нас.

Першим відрухом Христа є зворушення. Христос відчуває співчуття, зворушується над тяжкою судьбою матері-вдовиці, якої мертвого єдиного сина виносять. Зрештою, не могло б бути інакше. Христос, вислів Божественної Любови, не міг не зглянутися та не змилосердитися над нею.

Не випадок повів Ісуса на дорогу біля міської брами, кудою проходить жалобою вкрита людина. Його серце, сповнене доброти та милосердя, вибрало оцей шлях, щоб незрячій людині замиготіло світло істинної дійсности. Не зважаючи на понурий тунель, по якому судилось нам протискати наше життя, промисел Божественної щедроти не створив нас до тьми гробової ями, а до радости Великодніх дзвонів. Тому-то Христос задержує смутну процесію, кажучи нам: «Не плач. . . встань!».

Щоб, однак, не плакати, щоб могти веселіти, щоб глядіти на наше теперішнє, прийдешнє та майбутнє оком надійної життєрадісної бадьорости, треба нам зустріти Христа. Проте, заки ми про це подумали, заки ми до цього рішилися і заки ми почали Його шукати, Він уже споконвіку йде до нас, шукає нас, жде нас. Нам тільки не уникати доріг, які Він нам призначив. Не відвертатися та не втікати від Нього, якщо Він до нас завертає. Не закривати уш та не заглушувати Його голосу, коли він до нас звертається.

Якщо насправді оця зустріч, оце рандеву дійсно збудеться та якщо ми оце «не плач» переведемо в дію самовідданої злуки з нашим ближнім, з волею Божою, то почуємо слово Господа: «Встань!». Оце «встань» може прийти тільки від того, хто сміє і хто може сказати істинно це слово, хто з нього може вчинити справжню дійсність. Не тільки знаки та чуда показують нам, що Христос може нам сказати: «Встань!». Але все вказує на оцю Його створительну безконечну милосердну власть. А, перш за все, довір'я, яке єднає наше серце з Правдою вічної Любови, постає упевненістю, що не порожнеча, не безодня, не безвихіддя, не нестерпна самітність, безжалісна тьма є нашою безталанною судьбою. Ми не маємо чого боятись, тривожитись, бентежитись. Нам лише наповнити безцільну безглуздість, що пронизує нас чергуванням днів, погонею протиріч і скороминучістю подій — далекобійним змістом одваги, терпеливости, витривалости та змагу за правду життя. Ми відкриємо вічну мету, де палає вогонь вічного Милосердя, яке нас вибрало, полюбило, призначило, не полишило самих!

о. д-р Іван ДАЦЬКО

У ПІДГОТОВЦІ ДО ТИСЯЧОЛІТТЯ ХРЕЩЕННЯ УКРАЇНИ

На сторінках нашого журнала і в інших українських періодиках були вже друковані матеріяли про те, як большевицька Москва та патріярхія російської православної Церкви плянують використати Тисячоліття Хрещення України для скріплення своєї колоніяльної позиції в Україні шляхом широко закроєної акції в СССР, а головно серед церковно-релігійних і світських кіл Заходу, включаючи сюди також найвищий провід Вселенської Католицької Церкви з папою Іваном Павлом II на чолі. Щоб це ще докладніше унаглядняти, ми передруковуємо довшу працю о. д-ра Івана Дацька, яка вперше появилася була як додаток до журнала Українського Пресового Бюра «Вісті з Риму», ч. 10 (385) за жовтень 1986 року.

Редакція «В.Ш».

МОСКОВСЬКИЙ ПАТРІЯРХАТ І ТИСЯЧОЛІТТЯ ХРЕЩЕННЯ РУСИ

В останніх кількох числах «Вістей з Риму» ми звертали окрему увагу на те, що Московський патріярхат готується до Тисячоліття хрещення Руси різними способами. Робили ми це тому, щоб вказати, як у Москві пильно стежать за подіями на Заході і відповідно бажають ужити цей неповторний Ювілей Тисячоліття введення християнства в Київській Русі для своїх великоросійських пропаґандивних цілей.

Поки приступити до розгляду кроків Московського патріярхату до цієї унікальної нагоди, пригляньмося, що робить совєтський* уряд у зв'язку з цим питанням.

Власне для уряду це питання не існує. Це очевидне. Тисячоліття християнства для ідеологічно безбожної держави, яка по своїй суті поборює всяку віру чи релігію, не є подією до відзначування. Та в Кремлі добре знають, що ввесь світ говоритиме про цей Ювілей, тому треба буде його відповідно використати. (Це давня відо-

* Слова «радянський» і «СРСР», вжиті в оригіналі, передаємо в цьому передрукові як «совєтський» і «СССР» — Редакція «В.Ш.».

ма засада Леніна). Адже знаменита це нагода показати західньому, часто добродушному світові, що в СССР свобода релігії існує конституційно та основні права людини шанується. Це важне для них ще й тому, що уряд СССР підписав Гельсінські угоди 1-го серпня 1975 р. і на Заході завжди хтось потурбує Кремлеві воду питанням про переслідування українських чи литовських католиків чи груп інших віровизнань. Буде золота нагода показати Заходові, що, не зважаючи на свій атеїстичний характер, цей уряд толерантний, знає «вдоволити» і віруючих та найти з ними відповідне порозуміння своїм «гуманним соціялізмом».

І тут уряд пильно дбає про вірну співпрацю Московського патріярхату, який досі дав уже стільки доказів своєї відданости й льояльности супроти Кремля, згідно хоч би зі звідомленням Фурова (урядового чинника, якого офіційний меморіял-рапорт про характеристику Ієрархії Російської Православної Церкви в дивний спосіб дістався на Захід). Нав'язується тісний діловий зв'язок з цим патріярхатом, робляться жести приязні: совєтська влада передає для вжитку Російської Православної Церкви старий Даниловський манастир і його реставрується; дозволяється представникам Московського патріярхату фонди на цю ціль збирати й поза границями Совєтського Союзу(!), бо уряд формально не причинюється до його реставрації. Кошти виносять понад 50 мільйонів рублів. Починаються ділові розмови між міністром релігійних справ Константином Харчевим і головою зовнішніх зв'язків Московського патріярхату, митрополитом Мінським Філаретом, про правне оформлення відносин між совєтським урядом і Російською Православною Церквою (своєрідний конкордат). Ці розмови йдуть дуже далеко. Митрополит Філарет уже кількакратно заявляв, що переговори є на добрій дорозі та й вірить, що до 1988 року взаємні відносини будуть цілковито унормовані. У наслідок того, як рівно ж на основі останніх рішень проводу того ж патріярхату (хоч би з нагоди святкувань 40-річчя Львівського псевдособору), уже сьогодні можна вважати Російську Православну Церкву майже за державну Церкву СССР, з волі атеїстичної влади.

На Заході, як і в усіх людей доброї волі, існує щире бажання миру. Є це журбою Святішого отця і Римського Апостольського престолу. Одначе знаємо з досвіду останніх сорок літ, як хитро удекоровано цю справу «голубами миру», як під гаслом «боротьби за мир» ширяться власне революційний марксизм та плекаються всякі терористичні, чи анархістичні організації, які служать в дійсності одній ідеї — ширенню воюючого комунізму по всій землі. Треба боротися за справедливий і справжній мир на світі, і папа Іван Павло II проголошує «День миру» на 27-го жовтня 1986

р. в італійському містечку Ассізі, де вже зголосило свою участь около 160 представників різних релігій у світі, в тому 14 представників різних православних Церков. Очевидно, як видно з натяків самого патріярха Пімена, не забракне там і делеґації Московського патріярхату. Її мав би очолити митрополит Мінський Філарет, який знову під плащиком «молитви за мир» ширитиме дезінформацію, може й через щоденник італійської комуністичної партії «L'Unitá», про свободу релігії і змагання за мир у СССР.

Не виключено, ба навіть дуже правдоподібно, що під час «мирових» чи «екуменічних» розмов в Ассізі чи в інших містах Італії, митрополит Філарет порушить три питання, які, і це вже відомо, були в програмі нарад окремого засідання Політбюра КП СССР: 1. зустріч для миру в Ассізі і її наслідки; 2. відвідини Михаїла Ґорбачова в папи; 3. візита папи в Москві й СССР.

Як відбудеться «Молитовна зустріч миру» в Ассізі 27-го жовтня ц.р. — побачимо в найближчих днях. Про подорож Ґорбачова до Італії говориться в Римі не від сьогодні. Дехто вказує, чи відгадує, що перший секретар КП СССР приїде до Риму в лютому 1987 р. Можна здогадуватися, що, на основі досвіду минулого (авдієнцій Подґорного, Косиґіна чи Ґромика), у випадку перебування Ґорбачова в Римі, папа Іван Павло II прийме його на приватній авдієнції. Питання 1000-літнього ювілею християнства Руси може стояти на аґенді.

Ґорбачов знає про підготовку Московського патріярхату до цих торжеств, бо без відома уряду цей патріярхат не може робити ніяких рішень, тому все вже узгіднено. Рішення вже зроблено: уплянована програма Російської Православної Церкви святкувань Тисячоліття хрещення Руси є і в наших руках.

Перед нами документ, який має наголовок «МЕРОПРИЯТИЯ связаные с празднованием 1000-летия Крещения Руси (1988 г.)» з квітня 1986 р. його тут наводимо повністю в перекладі.

СТАРАННЯ ПОВ'ЯЗАНІ ЗІ СВЯТКУВАННЯМ 1000-РІЧЧЯ ХРЕЩЕННЯ РУСИ (1988 р.)

1. Головним видимим об'єктом, пов'язаним зі святкуванням 1000-річчя Хрещення Руси є Даниловський манастир, що його радянська власть передала для вжитку Церкві і який під сучасну пору реставрується.

2. Повернення в Церкву мощів преподобного Теодосія Чернігівського.

3. Плянується канонізація святих (які почитаються в різних місцевостях).

4. У часі підготовки до святкувань будуть організовані наукові праці (опрацювання) в Академіях і семінаріях: 175 років Ленінградської Духовної Академії, 40 років Одеської Духовної Семінарії, 300 років Московської Духовної Академії, 40 років Відділу Зовнішніх Церковних Справ, 1100 років від смерти св. Методія, учителя слов'ян.

5. Відкриті окремі сторінки, присвячені 1000-річчю Хрещення Руси в «Журналі Московської Патріярхії» і «Богословських Трудах».

6. Плянується в періоді до святкувань (червень 1988) провести дві наукові конференції.

7. (Плянується) чергові богословські конференції «Круглий стіл».

8. Нові опрацювання зразків церковної утварі Господарським Управлінням Московського Патріярхату.

9. У період до святкувань 1000-річного ювілею плянуються два проєкти присвячені 400-річчю установлення Патріярхії на Русі і 70-річчю відновлення Патріярхії.

ПИТАННЯ НА ПРОГРАМІ ДНЯ

1. Правне обличчя Російської Православної Церкви у зв'язку з підготовкою нового законодавства про культи в СССР.

2. Розглядається у Св. Синоді питання про помісний Собор Російської Православної Церкви в днях святкування ювілею, або буде торжественний акт з участю нехристиянських миротворчих сил.

3. Торжества плянується на час від 6-го до 13-го червня 1988 в Москві. Потому від 13-го до 17-го червня, поділивши всіх учасників на групи, відбудуться відвідини наступних міст: Київ, Львів, Володимир, Ленінград і Мінськ. У перечислених містах в місцевих програмах будуть богослуження, прийняття, екскурсії. Від'їзд усіх гостей з Москви розпічнеться від 18-го червня.

4. У днях біля 10-го липня святкування ювілею по епархіях без участи чужинецьких гостей.

ВИЗНАЧЕНИЙ СПИСОК ЗАКОРДОННИХ ГОСТЕЙ
(стан на березень 1986)
включає 307 осіб:

1. Представників Православних Патріярхів (Патріярх + 3).

2. Представників Автономних Православних Церков (глава + 1).

3. Атон, Університети (богословські факультети), СИНДЕСМОС (Міжнародня Екуменічна Організація Молоді — *примітка «Вістей з Риму»*) по одному представникові (16 країв — 63 осіб).

4. Закордонні установи (27 країв — 88 осіб).

5. Представників від старо-східніх Церков.

6. Представників від Римо-Католицької Церкви (курія) і місцевих (регіональних) Церков (Аргентина, Німецька Демократична Республіка, Мадярська Народня Республіка).

7. Представників протестанських Церков по одній особі.

8. Всесвітні регіональні екуменічні організації — 34 осіб.

9. Християнські і не-християнські міжрелігійні миротворчі організації — 42 осіб.

10. Преса — 21 осіб.

Крім того, при Московському Патріярхаті основано сім комісій для підготовки тисячолітнього ювілею:

1. Організаційну,

2 .Літургічну,

3. Богословську,

4. Історично-канонічну,

5. Участи інших Церков у ювілею і проблем публічного розголошення — пропаґанди,

6. Інформаційну і видавничу,

7. Економічну.

Цю програму подав до публічного відома Мінський митрополит Філарет перед відкриттям Київської Наукової Конференції 21-го липня 1986 р., прецизуючи, що центральні святкування Московського патріярхату будуть сконцентровані в днях 5-17 червня 1988 р.

Від 6-го до 9-го червня у Москві відбудеться Помісний Собор Російської Православної Церкви при Святотроїчній Лаврі св. Сергія. Московські святкування продовжуватимуться в днях 10-13 червня, а в днях 14-16 червня ієрархи і вибрані делеґації Московської Церкви відбудуть відповідні святкування у Києві, Ленінграді, Новгороді, Володимирі, Мінську й у Львові., В інших епархіях торжества відбуватимуться між 18 червнем і 10 липнем 1988 р.

Центральним днем для торжеств призначено п'ятницю 10-го червня 1988. Будуть присутні гості й інших православних Церков та нехристиянських релігій, як рівно ж представники преси й засобів комунікації. У неділю, 12-го червня 1988, у празник «Всіх Святих Російської Землі» буде відслужена центральна Божественна Літургія з благодарственними молінням у Святотроїчному Соборі Даниловського манастиря в Москві й у всіх церквах та храмах Російської Православної Церкви.

«Ці дати були встановлені на останньому засіданню Священного Синоду», — заявив Філарет.

Додав при тому Мінський митрополит і голова зовнішніх зв'язків Мос-

ковського патріярхату, що «Комісію Тисячоліття», яку створено 23-го грудня 1980 і яка складалася з 34 учасників, поширено до 43 членів. Її предсідником є патріярх Пімен та заступником митрополит Київський і Галицький Філарет. Членами є 7 митрополитів, 10 архиєпископів, ректори духовних установ, 6 професорів Московської й Ленінградської духовних академій, ігумени Заґорської, Почаївської й Даниловської лавр, дві ігумені жіночих монастирів і чотири представники Відділу зовнішніх церковних справ Московського патріярхату. Мистецько-музичну частину очолить архимандрит Матфей Мормиль, який диригуватиме хорами Святотроїчної Заґорської Лаври і Московської Духовної Академії та Семінарії.

Київська наукова конференція (21-28 липня 1986), яка вже була передбачена в наведеній програмі і в якій взяло участь 60 церковних істориків та богословів з 20-ох різних країн, заторкнула цілий ряд делікатних, а то й контроверсійних тем («Християнство в Руській Православній Церкві перед Великим князем Володимиром», «Місійна діяльність Руської Православної Церкви», «Вклад Руської Православної Церкви до справ миру, братерства і любови від часів Великого князя Володимира аж по сьогоднішній день», чи хоч би «Взаємини між Руською Православною та Римокатолицькою Церквами від церковного роздору 1054 р.»). І тут, між іншим, учасники віддали відповідну данину «вдячности» урядові СССР за мирову діяльність і старання роззброєння у світі. А заторкуючи відношення між церковною Москвою і Римським Апостольським престолом, знову ж повторено, що для Унії немає вороття, що вона не може служити за будь-яку основу для майбутніх екуменічних зв'язків і розмов, і що для дальшого плекання братніх відношень між Церквами слід уважати питання Унії за перерішене й припечатане.

У подібному дусі відбуватимуться напевно й інші наукові конференції для розголошення яких і у зв'язку з Ювілеєм Тисячоліття послужить *Інформаційний Центр* і *Подорожня Служба* Московського патріярхату, які відкрив у Москві Мінський митрополит Філарет у перших днях серпня 1986 р. Центр цей стоятиме для услуг совєтським громадянам і чужинецьким туристам. Він відповідно інформуватиме їх про хід підготувань до святкувань Тисячоліття. Очевидно, можемо собі уявити, які це будуть інформації. . . Наразі є там виставка ікон, можна набути платівки з літургічними співами та релігійні речі на спомин.

Подорожня служба діятиме, — каже Філарет, — у співпраці з «Інтуристом», яка виготує цілий ряд «путешествій» релігійного характеру по всьому СССР. Узгіднено, що студенти і священики Духовної Академії в Заґорську служитимуть за провідників для прочан чи туристів, які бажають відвідати релігійні осередки Совєтського Союзу.

При всьому дуже ясно видно одне, що участь народу у всіх підготуваннях чи майбутніх святкуваннях — мінімальна, і все готується, так би мовити, як показуху для «експорту». Зрештою, згідно з конституцією СССР, публічно розголошувати релігії не вільно, і це повністю респектує Московський патріярхат. Зате там, де будуть чужинецькі гості, як також закордоном, де у своїй наївності чужинці часто захоплюються зовнішнім

блиском російської Церкви (як, наприклад, в останньому часі в Західній Німеччині чи в Аргентіні), на різних форумах — мирових, екуменічних, наукових чи літургічних — представники Московського патріярхату послідовно заступатимуть офіційну лінію, диктовану урядом СССР про релігійну свободу в Совєтському Союзі, про ніякі переслідування, пошану основних людських прав у межах їхньої держави і — що важне — святкується там християнське тисячоліття. А всякі протести західнього світу про релігійне переслідування в СССР, українських чи литовських католиків — це «зойки фашизму, реваншизму й осіб, які співпрацювали з ворогами людства та опинилися на смітниках історії». Скільки вже про те пролилося чорнила на совєтському папері. . .

Великий і святий ювілей християнства дається використовувати вповні — і робить це Церква! — для ширення безбожної системи, її пропаґанди, і для ширення дезінформації західньої вільної публічної опінії, яка часто наосліп це приймає за бездискусійну правду. Церква в Заґорську, на жаль, служить холуєм і лакеєм державній політичній потузі, для якої релігія — це опіюм народу і пережиток минулого. Що скажуть про те християнські покоління майбутности?

У таких обставинах важко добачити якусь реальну можливість відвідин папи в Україні, Литві, чи в інших республіках СССР. Напевно це бачить Святіший отець. Очевидно, що його бажанням було би відвідати католиків і віруючих християн Совєтського Союзу. Напевно цього гаряче бажають і вірні. Одначе, при сучасних обставинах, Московський патріярхат, а ще більше совєтський уряд використали б такі відвідини виключно для своїх підступних цілей. Це сильно заболіло б католиків України, Литви, Латвії, балтійських і інших республік СССР, які терпіли і дальше страждають саме із-за своєї вірности і прив'язаности до наслідника св. Петра. Це розчарувало б дуже християн-некатоликів СССР, які бачать у Римському архиєрееві велику моральну силу й уосіблення правди, справедливости, любови і справжнього миру на землі. Відвідуючи безбожних можновладців Кремля і засідаючи з церковниками Заґорська чи Даниловського манастиря, що їх чиновник уряду СССР Фуров називає «віддання радянській системі», папа стратив би цей свій високий моральний авторитет, яким він там тепер утішається. Вистане прочитати звернення Александра Солженіцина чи священика Російської Православної Церкви Ґлєба Якуніна, щоб бачити, до якого низького морального рівня зійшла ієрархія Московської патріярхії.

Святіший отець про ці речі знає, і напевно послідовно поступатиме згідно зі своїм Зверненням до нас українців, яке він передав на руки св. п. Блаженнішого Йосифа-Ісповідника 19-го березня 1979 р. Там він вказував нам на оновлення в Христі, щоб на основі історичного досвіду минулого, на крові мучеників одягнутись у нову людину, вступаючи в наше друге тисячоліття.

Папа не зможе поїхати до СССР. Але він дасть нам своє слово євангельської правди. На це слово потіхи, піддержки чекають католики, християни, віруючі й усі люди доброї волі в Україні, Совєтському Союзі та у світі. Цього слова правди, справедливости, любови і правдивого миру

Христового очікують сьогоднішні мученики й ісповідники та їх катакомбна Церква. Вони є мовчазною Церквою, і саме в Ассізі ще в році свого вибору на намісника Петра Іван Павло II заявив: «Крізь уста Петрові відтепер заговорить мовчазна Церква!». У міжнародній день миру, 1-го січня 1982, Святіший отець недвозначно заявив: «Служити мирові значить служити правді, а служити правді означає називати по імені особи й місця, де топчуться основні права людини». На це слово чекають вірні України й СССР. І ми віримо, що це слово ми почуємо в 1988 році. . .

Не зможе, на жаль, у сучасних обставинах Святіший отець поблагословити Київ і ріку Лніпро, в якій хрестив свій нарід наш володар Володимир Великий. Система й держава, яка там сьогодні панує, хитро розполітикувала в користь безбожного комуністичного режиму всю підготовку, і в такому ж дусі дозволяє на неї, а Московський патріярхат у такому стилі до святкувань готується.

Таких сфабрикованих торжеств не може благословити намісник Христа на землі, а ми цій розполітикованій підготовці Москви повинні протиставити нашу молитву й духовну обнову в Христі. Скріплені словом Петра, ширім історичну правду про хрещення Київської Руси, інформуючи об'єктивно про стан віруючих, Церкви й релігії в Україні, а то й на широких просторах Совєтського Союзу з ціллю, на яку вказав Христос: «Пізнаєте правду, і правда визволить вас» (Ів. 8, 32).

ЧИТАЙТЕ, ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ
І РОЗПОВСЮДЖУЙТЕ
«ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ»

В поневоленій Україні, і в СССР

о. Іван МУЗИЧКА

ЗАМУЧИЛИ АНАТОЛІЯ МАРЧЕНКА

В грудні 1986 року помер у тюрмі Анатолій Тихонович Марченко. Перша вістка про це в західній пресі звучала коротко. Навіть не знали дати його смерти. В реєстрах Ґулаґу викреслено його прізвище і в той спосіб число «заключонних» зменшилося на одиницю. Лікар поставив причину смерти: «природня смерть на мозґовий удар по довшій недузі». Тіла не видано жінці. Не видано також його особистих речей і записок. Похоронено недалеко тюрми, в якій мучився біля три роки відізольований від світа. В похоронах взяли участь жінка, син, шістьох приятелів і православний священик. Анатолій в тюрмі став віруючим православним. Так закінчилося життя сорок кілька річного борця в негуманній системі, яку очолив тепер Ґорбачов. Власне, не знаючи навіть дати його мученичої смерти, треба поставити: «Помер в добі Ґорбачова». А це багато означає: помер, коли на Заході вірили, що великою тюрмою народів кермує секретар дійсних соціялістичних гуманностей (до комуністичних все таки ще не дійшли!); що першим гуманним кроком тієї доби є «ґласность» — соціялістичний народ має право знати правду (хоч про Марченка ніхто там не буде нічого знати і замучили його, власне, за те, що написав правду, і тільки правду); помер, коли світ знав з офіційних советських джерел, що там людські права респектуються і підписані про те документи додержуються своїми зобов'язаннями (хоч не співають вже пісні «Я друґой такой страни нє знаю, ґдє так вольно дішет чалавєк. . .»); помер, коли на Заході є журналісти й загалом особи (дивись, навіть деякі католицькі газети в Англії), що твердять, що в СССР ніякого переслідування релігії і свобідного слова немає. Можна б вичисляти більше, та того вистане, щоб усі переконалися, коли тепер помер Анатолій Марченко. Очевидно, не з джерел «ґласності». . .

Анатолій Тихонович Марченко по національності українець (не змішувати його з Валерієм Марченком, ані з совєтським письменником Анатолієм Тимофієвичем Марченком — особи того самого імени і прізвища). Мабуть кілька поколінь тому якийсь його предок з України був виселений на Сибір і там поклав початок династії. . . Був він, отже сибіряк, виріс в російському середовищі, говорив і писав по-російськи. Його батьки — бідні залізничні робітники в малому містечку Барабінськ, недалеко озера Чани при залізничній лінії Омськ-Новосибірськ. Народився в 1938 році.

Не скінчив середньої школи і по сьомій клясі кинув школу і як енту-

зіяст-комсомолець голосився на працю в різних місцевостях Сибіру і працював на різних будовах ГЕС-сів, копальнях і геологічних експедиціях. Його трагедія почалась на праці біля Караґанди. В часі звичайної молодечої забави, між молодими виникла бійка з чеченцями, яких туди заслав совєтський уряд. Впала міліція і зловили, кого попало. Між ними був і Анатоль. Судили без всякого досліджування в типовий совєтський спосіб і Анатоль попав в страшний караґандський лаґер Карлаґ. Побачивши страхіття Ґулаґу, Анатоль рішився втікати за кордон до Ірану. Зловили його і ще одного товариша сорок метрів від границі. Перехід границі в СССР — страшний злочин! Державна зрада! Його й судили за зраду — «ізмєну». Суд був у березні 1961 р. (доба Хрущова!). Суд був закритий по довгім слідстві, під час якого слідчий вимагав, щоб Анатоль признався в шпигунстві і зраді. Його оборону, що його провиною може бути тільки нелеґальний перехід границі, суд відкинув. Відкинув також свідчення свідків, які свідчили в користь Анатоля («Суд сам решает, какім показаниям верит», — чи розумієте західні гуманісти і ентузіясти совєтського соціялістичного ладу і судівництва?!) Дістав шість літ штрафного лаґера. Свої переживання в таборах і тюрмах описав він, коли вийшов на волю. Ці його знамениті описи появились окремим виданням на Заході п.з. «Мои показания».

Його спомини, ще й видані за кордоном, були його найбільшою провиною, якої совєтські власті не могли йому простити. Він же описав речі, за які повинен би стидатись сам Ґорбачов. І він написав правду. Описав так, як на це спроможне людське перо. Хотів цю правду подати до відома. Хотів зробити дійсну «ґласность». У світі і в самому Совєтському Союзі почали вважати, що все погане було тільки за Сталіна, що лагри, тортури і пониження людини були тільки за часів того тирана, а «сьогодні» все змінилося і далі міняється на краще. Марченко хотів показати, що таке думання є обманом. Правда є інакша. «Тому, що я їх (слідчих і інших катів) доволі бачив, тих самих в лагерах. Тому, що нинішні совєтські лагри для політичних в'язнів такі самі жахливі, як сталінські. В дечому кращі. А в дечому й гірші. Треба, щоб про те знали всі. І ті, хто хоче знати правду, а замість того дістає брехливі, благополучні газетні статті, які присипляють суспільне сумління. І ті, хто правди не хоче знати, замикають очі і затикають вуха, щоб потім будь коли мати можливість оправдатися і знову вийти чистенькими з грязюки: 'Боже мій, а ми і не знали'». То слова Марченка, які він написав у вступі до своїх свідчень перед світом.

Його опис жорстокостей в совєтських лагерах мук є такий яскравий і реалістичний, що, читаючи їх, треба здригатися на вид того, до чого може дійти людина, що створила гірше, чим звірячу систему життя для себе. Неймовірні знущання, неймовірне пониження людської гідности, дика злоба слідчих, кагебістів і всяких «охранників». Сам Марченко чудом вийшов живим, бо в додатку дістав менінґіту (запалення мозку). Лікар, каторжник, в таборі звичайний зек. Коли Марченко йому розказав, що з ним було в таборовому шпиталі, де його нічим не лічили, сказав: «Ну, ну! Тепер будеш жити сто літ, якщо ти дотепер не помер. У тебе, здається, був менінґіт». Марченко стратив слух. Його вважали здоровим і вислали

далі на тяжкі роботи. Щастя, що кінець його сроку зближався. Коли після чотирьох місяців його звільнили і він зголосився до лікаря на волі, той негайно зарядив операцію і сказав, що не бачив такого запущеного і занедбаного стану хворого, а коли розтяв біля внутрішнього вуха опух, звідти бризнула немов під великим тиском велика кількість гною. Мав щастя, що дочекався в такому стані волі, а то був би загинув в лагері з таким дбанням про людину. . .

Коли виходив на волю в 1966 році, рішився зробити і сповнити те, що постановив в лагері. Описати те все. Ця думка берегла його навіть від самогубства: Сказати світові правду про злочини совєтської системи над людиною. Його знали в таборах як своєрідного бунтаря і такого, що все вимагав справедливости і критикував порядки. Одного разу капітан табору Усов сказав до нього: «От ви, Марченко, всім невдоволені, все вам не подобається. А що ви зробили для того, щоби було краще? Хотіли втекти, і це все!» На це Марченко так пише у своїх споминах: «Коли я після тих моїх записок попаду під руку капітана Усова, я зможу йому відповісти: Я зробив все, що було в моїх силах. І от я знову у вас».

Так і сталося. Марченко написав жахливу правду і зробив те велике діло для правди, для того, щоб всі пізнали зло і шукали дороги до кращого, до добра, до волі, і попав тому три роки знов в ті самі руки. Належав до твердих характерів, що за правду не бояться ні мук, ні знущань. В тому добачую те, що він мабуть з походження українець. Тип борця за правду. В тюрмі він далі протестував і домагався своїх прав, робив протести голодівкою і не сповнилося пророцтво його співтовариша-зека, бувшого лікаря, що проживе сто літ, хоч мав залізне здоров'я сибіряка. Помер на сорок восьмому році життя. Діяґноза недуги і причина смерти не та, що в тюремного лікаря КҐБ, який в системі советського соціялізму ледве гідний титулу лікаря. Вона звучить інакше: *помер замучений в добі Ґорбачова. . .*

Він був свідомий того, що його жде за публікацію його споминів-свідчень. Писав у своїм типовім стилі правдолюба: «Легко можна собі уявити, що на мені будуть старатись помститись і розчислитись з правдою, яку я сказав на цих сторінках і без доказів обвинити мене в «клеветі». Так от, я заявляю, що готов відповідати на публічнім процесі, з покликанням потрібних свідків, в присутності заінтересованих представників суспільства і преси». На таке в совєтській системі ніколи не погодяться. Там існують або замкнені суди з «приготованими» тортурами підсудними, які признаються до всього, або інсценізовані суди, на яких присутніми репортерами і «публикою» є перебрані в цивільному аґенти КҐБ, а правдиві репортери і народ товпляться перед брамою суду і для них вступ на залю розправи заборонений.

Помер гарний і шляхотний характер. Дуже замітним є те, що в тюрмі став віруючим, найшов Христа, про якого не міг чути в молодості, коли виховували його на комсомольця. Мав християнський похорон, на який заслужив. Кожна християнська душа повинна пом'янути його молитвами, бо помер як щирий борець за правду, справедливість і як свідок про те, що в двадцятому сторіччі, не зважаючи, чия це ера — Сталіна, Хру-

щова, Андропова чи Ґорбачова — є неволя, є несправедливість, панує в СССР лож і знущання з переслідуванням правди. Нехай цей некролог цьому безстрашному борцеві буде пом'янником.

В. ТЕСЛЯР

ЗВІЛЬНЕННЯ ІРИНИ РАТУШИНСЬКОЇ І АНДРЕЯ САХАРОВА

Перебуваючи на протязі довгого часу під натиском публічної опінії західнього світу, а в цьому і під радше настирливими домаганнями західніх урядових кіл, включно до голів держав, московське Політбюро постановило остаточно звільнити з кількарічного ув'язнення поетку Ірину Ратушинську, а відтак її і її чоловікові Ігореві Геращенкові дозволено виїхати з СССР на Захід.

Ірина Ратушинська з польського, як сама сказала, походження. Вона виросла на російській культурі, жила в Киеві на Україні й обзнайомлена також з українською літературою та з життям українського народу під російською займанщиною. Її чоловік, Ігор — українець. Ірина, як і дуже багато українських патріотів, була ув'язнена за свобідний вислів вільних думок і поглядів у своїй поетичній діяльності. Цим шляхом вона ввійшла в коло борців за людські права в СССР, і за це була переслідувана та ув'язнена. Про її чоловіка багато під цю пору не знаємо, одначе віримо, що в певному часі, коли вони вбудуться у Великій Британії чи в іншій країні Заходу, він скаже нашій українській громаді про себе, а рівночасно і про Україну, з якої він і його жінка Ірина виїхали так недавно, а в якій стільки подій відбулося хоч би тільки в 1986 році, а про що вони, головно Ігор ще публічно не сказали.

Напередодні латинського Різдва Христового в 1986 році большевицька Москва звільнила з домашнього арешту на засланню д-ра Андрея Сахарова, довголітнього російського дисидента та відомого спеціяліста в ділянці атомової фізики і «батька» російського термоядерного зброєння. Звільняючи, московське Політбюро вможливило йому переїзд до Москви для поєднання з жінкою, а рівночасно запропонували йому поворот до наукової праці до його спеціяльності в московській Академії Наук, з чого А. Сахаров мабуть скористає. Це звільнення відбулося радше в драматичний спосіб, а перше повідомлення про це подав Сахарову телефоном сам перший секретар КП СССР М. Ґорбачов.

Прибувши до Москви, Сахаров заявляв журналістам і чужинецькій публіці, зібраній на залізничому двірці, що він продовжуватиме своє змагання за людські права, але рівночасно не був надто скупим на похвали цим ніби змінам під оглядом людських свобід, які мали б відбуватися в СССР під цю пору.

І дійсно, багато таких «змін» відбулося і дальше відбуватимуться в російській тюрмі народів. Як пригадуємо з минулого, дуже багато змін заіснувало в СССР тоді, коли Сталін прийшов на місце Леніна, коли Маленков перебрав владу по смерті Сталіна, коли Маленкова заступив Хрущов, Брежнєв Хрущова, а вкінці Ґорбачов свого попередника. Але ані одна із цих змін не принесла уярмленим в СССР народам-націям і людям навіть крихіточки того, на що під час кожної зміни заповідалося. Тому й тепер усім, хто бажає уярмленим народам-націям і людям в СССР кращої долі, треба бути радше обережним щодо завчасної оцінки теперешнім «реформам» Ґорбачова та радше сповільна монтованої ним кліки на Кремлі і в керівництві партією і адміністративним апаратом у національних республіках. Радіти треба із того, що на вістку про звільнення А. Сахарова і в атмосфері перших публічних зустрічей та розмов з Іриною Ратушинською і її чоловіком, голови сливе всіх більших західніх держав були радше скупі на слова, що підтримували б припускаємі оптимістичні сподівання.

Загальне положення в СССР під оглядом господарчо-економічним, політичним, культурним і кожним іншим надзвичайно складне, напружене і нестабільне, що ставить цілу совєтську систему під поважний знак запиту не тільки серед простолюддя, яке найдошкульніше цю систему відчуває і найглибше її політику переживає, не тільки серед непартійної людности, але також і в самій комуністічній партії та в її керівному кадрі на різних щаблях. Ця складність, а можна б сказати, що й вибуховість придушуваних совєтською системою настроїв, бажань, поглядів і переконань — переконань, що дуже далеко та дуже глибоко відкочуються від московського соціялізму-комунізму, є і причиною усього того, що зараз діється на Кремлі і в цілому СССР.

Найважчим до переступлення, найтвердшим у своїй антисовєтській і російсько-імперіялістичній поставі, що виступає не від цих найближчих до нас декад, але від самого початку СССР, являється *національне питання поневолених Москвою народів*. Як виглядає з того, що дотепер знається про реформістичні задуми та поступування Ґорбачова й Політбюра КП СССР, теперішнє керівництво російської імперії зможе піти на багато незначних змін в політиці на господарсько-економічному полі і в площині деяких соціяльних узусів, одначе на будь-які відхилення в політиці національностей на ніякі, навіть на найменші уступки, не заповідається. В обличчі того Сахаров та інші російські дисиденти вже мають і можуть очікувати на ще дальші полегші та уступки. Українські ж політичні в'язні чи дисиденти, як їх подекуди називають, ніяких сподівань під цим зглядом не мають і мати не зможуть аж доки не зачне валитися таки ціла система. А одним із численних заповіданих вказівників на це — це недавні широкі і масові заворушення у столиці Казахстану — в Альма-Аті.

Згідно з дуже скупими пресовими інформаціями, основною причиною до заворушень в Альма-Аті послужила несподівана зміна на пості першого секретаря Казахстанської республіки, яким на протязі більше ніж

двох декад був Дінмухамед Кунаєв, казахстанець, а на місце якого Москва призначила росіянина.

Кунаєв, як і його наступник, був безперечно відданим комуністом, який служив кільком керівникам КП СССР та проти якого до часу недавної зміни не було, як відомо, застережень. Але проведена Ґорбачовом зміна в Казахстані і взагалі всі проведені ним зміни в багатьох інших важливих місцях на щось вказують. А вказують вони головно на це, що помимо деяких відхилень Ґорбачова і його кліки від партійного риґоризму в ділянці господарсько-економічній і соціяльній, в усіх інших ділянках, а особливо в ділянці *русифікації* поневолених Росією народів і в ділянці ще гострішої централізації усіх міроприємств на цьому полі дотеперішні поступування Ґорбачова і його Політбюра нічим не інші від сталінських, а може й гірші. Це глибоко відчувають поневолені народи і тому кожне серйозніше потягнення Москви з познаками тугішого опанування важливих постів у національних республіках призводить до загострення уваги національного питання і відкритої реакції та заворушень; заворушень навіть тоді, коли ці особи, яких усувається від керівництва в одній, другій чи третій республіці, можуть мати, і звичайно мають, багато противників між простолюддям і інтеліґенцією того самого національного походження та переконань. Коли ж мова про Альма-Ату й Казахстан, то сама Москва визнала, що принаймні однією із найважливіших причин повстання в Альма-Аті були *національні* почування. З поміж національних республік в европейській частині СССР, які сильно русифіковані і вдержувані під жорстоким наглядом КҐБ і розташованих на цих теренах військ (Україна, Білорусія, Литва, Латвія, Естонія), Казахстан мабуть найсильніше русифікований. В Казахстані також багато українців, засланих туди перед, а особливо по Другій світовій війні.

Заглиблюючись у цих досі скупих відомостях про заворушення в Альма-Аті, нам на думку приходить усунення з посту першого секретаря КП в Україні Петра Шелеста. Шелест і, найправдоподібніше, Кунаєв, стали жертвами того самого явища: *московського побоювання, що хоч ці особи працювали почасти з переконання, а почасти під тиском системи на користь російського імперіялізму, назрівав час, коли вони вже не могли цього дальше робити.*

Поезії з України

Тарас МЕЛЬНИЧУК

КОСАР

(Уривок з ліричної поеми)

«Човен мій малий мчить
над хвилями, а в нім краб
на дні повзе».
(Хокку Еномото — японський поет)

Я з мамою
сіно скидаю в копиці.
Тут я косив,
розбивав
і громадив.

Обертається день
миготливо, як спиці,
І ніжно-журливо,
як Свєтловська «Ґренада».

Жаль мені, жаль
і Ґренади,
і вбитого хлопця...
Жаль мені, мамо,
що життя, як сірник,
спалахне — і погасне...

Жаль мені неба...
жаль мені сонця,
Що воно таке ясне...
що воно таке красне.

Ой, сонечко ясне,
сонечко красне!..
А вже бурiться день...
Буриться!

Он там, здається,
де Лебедин. . .
Ні, он там,
де Красник. . .

Ні, да-ле-е-ко! . .
де скачуть гори
в сніговій бурці. . .
а по білім сніжечку —
кривава праса. . .

Жаль мені. . . Жаль. . .
І болить мені —
все болить:
Від небес —
до бджолиних жал. . .
І коса —
холодна,
як жах,
і тонка,
як півмісяця мусулманського лик. . .
І болить мене радість,
що я ось
в самій сорочці. . .
Що пахне сіно
на пів-України. . .
Що наді мною велике,
немов тшор но биль[1],
СОНЦЕ! . .
А десь —
руїни. . .
руїни! . .
руїни!! .

Вогонь ненажерний
із пащі дракона. . .
Уткнувсь при дорозі
лицем у пилюку
старий Саваоф. . .

1. Припускаємо, що в цьому місці і в усіх дальших подібних словах Автор мав на увазі Чорнобиль — Редакція.

І — коні. . .
Залізні. . .
Панцирні коні! . .
Та ні, то не коні. . .
То багрові заграви
новітніх голгоф! . .

То — гірше!
то гірше,
якщо в оцім сіні —
ворушаться
Тшорнобилі
і Хіросіми![2] . . .
Якщо. . .
(тихіше!)
кричить хтось у розпачі
із далеких афганій афино-синіх[3]:
— Сину!
— Сину!! .
. . .Мамо,
ви щось сказали? . .
Ні!
Ви змучились просто —
і сіли.
Присяду і я. . .
Це — земля! . .
Оце — Ви! . .
А от — небо! . . —
І мене вже
ніщо не болить,
Хіба ця ось ромашка,
що тисне у ребра:
ромашка,
квітуча
і багатогранна,
як МИТЬ, — бо-лить[4]! . .
Не смійтесь. . .
Ромашка — не пташка:

2. Мабуть Гірошіма — Редакція.
3. Правдоподібно «із далекого Афганістану» — Редакція.
4. Мабуть «болить» — Редакція.

Не втече
з цього поля
нікуди!
В чужину —
на війну —
не полетить! . .
А я ляльок накупив
повну ташку. . .
А ляльки —
вони також люди. . .
Повну ташку. . .
Це я для рими,
Бо кажуть, що вірші мої
не до притоки. . .
А ляльки. . .
Я насіяв ляльок
від Криму до Риму,
а від Риму —
до Владивостока. . .
Бо я — чарівник. . .
Я хочу, щоб мали чим
діти гратись!
Хай бавляться діти,
поки стануть
солдатами і офіцерами. . .
Встаньте! . .
Он полем
простує Радість,
А за нею — поважний бусол
ворушить поважними перами.
Спалахують маки,
неначе аеродромів огні неонові. . .
І день б'є прибоєм, —
Тшор-но-биль!
немов океан Атлянтичний. . .
І птахи,
й дерева,
і хмари
нам махають долонями:
— Запам'ятайте,
що ви — не вічні!

Не вічні? . .
А й справді! . .
А я — забувся. . .
Я розмахнувся косою. . .
Я, знаєте, так,
наче півсвіту
хотів загребти. . .
Обірвалась коса! —
і регочеться сонце:
— Е-ех, ти-и!

І я, мов цвіркун, —
став маленький і чорний. . .
Мені на півнеба
огненна
уздрілась коса. . .
Мене, наче зерно пшеничне,
в палаючі жорна
кинув хтось. . .

Не хтось — я сам!
Палаючі жорна! . .
Вогонь ненажерний
із пащі дракона. . .
Розколює море
кривавим мечем
Чорномор. . .
А за ним — А за нами! —
чи то змії стоглаві,
чи панцирні коні. . .
Ні!
То на сполох
б'ють дзвони
новітніх гомор! . .
. . .А коса — не коса. . .
То веселка була. . .
То веселка цвіла
над людьми й літаками. . .
То комбайни ішли,
за ланом гортаючи лан. . .
То гори —
заходили в небо,

а ріки за скали. . .
То мати
від роботи сиділа —
покручені пальці. . .
То мати сиділа,
а коло неї —
сімдесять сім її років. . .
То мати сиділа
і по голівці гладила
золотокосу Працю:
— рости ж, моя доню,
струнка і висока! . .

І знову, і далі
граблі у руки. . .
Ламались зубки. . .
Крицеві стиралися коси. . .
А мати квітчала Працю
колоссям і рутою:
— Не забудь, що ти, доню,
із Уторопів! . .
І раптом уздрів я:
На скошене поле —
колюче,
неросяне —
опустивсь
й перед матір'ю
став на коліна
Зорепоясний Космос.

Мати винесла з хати
для нього
моє — ще дитяче — крісло:
—Сідай, дитино. . .
бався трошки сама. . .
Бо ти ще будеш
і після. . .
і після! . .
А я — не маю коли:
іде зима! . .

Бурий Бурик
гасав по городі, —
так гасав,
мов когось спасав. . .
Світ розлився. . .
Ба ні,
  день розлився
на чотири броди,
і над нами Вічність
бриніла тонко,
немов оса.

Жовтенька вічність. . .
  Мала. . .
  Перетята у стані. . .
І ще й
  (як не соромно їй!) —
. . . о аф га ні стане! —
зі смертельним жальцем. . .
Та зараз мати
як з покосу устане,
То дзижчатиме вічність,
перед матір'ю:
— зжалься! . .
А мати й не гляне. . .
бо що там оси,
коли купа роботи,
і день — наче віск. . .
    наче вік. . .
Коли космос. . .
  і коси. . .
і Тшор но биль. . .
    і роси. . .
Коли без роботи —
ніщо чоловік! . .

Коли Бурик гасав. . .
  і кмин достигав. . .
І лізуть на тичку
  квасолі тичні. . .
Коли від людей. . .
  від машин

і комбайнів
стоїть
такий гамір,
Що. . .
дайте м'ні спокій,
як світ цей
спанів! . .
Спанів —
чи звогнів?
Ні-ні! . .
То чорне било, ой чорне!
Не било —
палаючі жорна! . .
То вогонь ненажерний
із пащі дракона. . .
То розколює море
кривавим мечем
чорномор. . .
А за ним — а за нами! —
Чи то змії стоглаві,
Чи панцирні коні. . .
Ні!
То на сполох
б'ють дзвони,
б'ють дзвони
Тшор но биля
і гомор! . .

Із творчости закордонних авторів

Яр СЛАВУТИЧ

МАРЧЕНКО

Передсмертне слово
(Із збірки «Живі смолоскипи»)

Розметай
На безкрай
Буревіями гніву
Цю, як тля,
Із Кремля
Злу навалу бурхливу!

Помолись
І помстись
Пеклом, повним покари,
За дідів
І синів
За смертельні удари!

На Москву,
На мордву,
Обмосковлену здавна,
Що сичить
Кожну мить,
Грабежами облавна!

Устає
За своє
Право юнь неінертна.
Зустрічай
Невідчай,
Україно безсмертна!

1986 р.
«Живі смолоскипи»

Лариса МУРОВИЧ

ДИРИГЕНТ «СТЕПАН»

Це не пісня про нові дива Шехерезади
І не дума про морські, козацькі ескапади, —
Це прослава воя, що після воєнного погрому,
Без ноги вернувся до зруйнованого дому,
Щоб посіять на́ново державно-творче зерно
У ріллю юнацьких душ. Посіяв він майстерно.

Лейтенант «Степан», що в Січових Стрільців виправах
Воював багнетом в бойових, передніх лавах,
Ось обняв батуту диригентську у святині, —
Він гуртує «звена трійкові» віднині,
Вечорами в хоровій вишколює їх залі,
До співочих душ і голосів ще й доливає сталі!

Хто б то диригента зважився картати,
Як і з партитури «Розбудови Нації»* учить кантати?
Хто б гріхом міг ритуал подвійний уважати —
В церкві Бога і Вітчизну рівночасно прославляти?
Диригент тренує голоси усіх хористів,
Та зокрема найздібніших трьох солістів!

Бас Петра росте з глибоких ґам підземних тонів,
Баритон Ореста й тенор Юри — з поліфонії воскресних дзвонів.
Нумо знов, ще раз, ще раз! — волає диригент невтомний.
Він показує солістам простір вікопомний,
А вони кресати підуть голоси в народніх хорах,
«Звена трійкові» помножать на жагучих долах-горах!

---

* «Розбудова Нації» — ідеологічно-науковий журнал ОУН з-перед Другої світової війни.

Ганна ЧЕРІНЬ

ПАРАДОКСИ

Люди прагнуть досягнень нелюдських,
Задля безсмертя вмирають.
На плесі ледь чутний плюскіт
Порівнюють до водограю.

Якби ж досягти недосяжного,
Вловити щось невловиме!
Відвагу забравши в відважного
Отримати струм без стриму.

Ми навіть бажаєм небажаного,
Сподіваємось несподіванки,
Важимо, що вже відважено,
Помиляємось, а не каємось.

Люди моляться невмолимому,
Благаючи невблаганного.
Навіть змінами ми не змінимо
Талану свого безталанного.

Невичерпного не вичерпуйте.
Непродажне продати не можна.
На стерні сторчма може стерпнути
Нетерпляча жага подорожня.

Незабутнє забувши, згадати
Те, що згадки насправді не варте?
Не додатнє до спадку додати,
А від'ємне, програне в карти?

Щось арабське знайти в арабесці,
Осквернити оселю святу
І, безцінне купивши за безцінь,
Без мети досягнути мету.

20-го лютого 1984

ПЕРЕЛЕСНИК

Хто кого тоді побачив перше?
Я тебе — чи ти мене зустрів?
Хто, завісу натовпу роздерши,
Поглядом опік з-під гнівних брів?

Без зідхань, без залицянь облесних,
Без підстерігань і без облав,
Легко вогнеокий перелесник
Полум'ям до себе прикував.

Послана мені напевно з пекла,
Безпомильно вразила стріла.
Заздрили зальотниці запеклі,
Що тебе від них я відняла.

Ой, не заздріть, подруги, не заздріть. . .
Раджу вам — не грайтеся з вогнем.
Він спалити може всі гаразди
І залишить тільки тлінь проблем.

Блискавичне щастя не тривале.
Рік чи місяць, день чи тільки мить. . .
А за те, чого було так мало,
Треба так багато заплатить.

З іншими не буду я щаслива:
Вже ніде, ніколи і з ніким
Не забуду вогняного дива
З першим перелесником моїм.

2.9.84

Оповідання, новелі, спогади

о. І. МУЗИЧКА

МАРІЧКА

(Оповідання)

Його звали в селі тільки на ім'я — Йосиф. Без ніяких додатків. Ніхто більше такого імени в селі не мав. Прізвище Йосифа знали, мабуть, лише кілька близьких осіб, та й хто б у селі кликав на прізвище? На те були свої, при різних придибашках створені, сільські імена: Кривий, Гикавий, чи просто Німий, але прізвищ не вживалося. Про прізвища питали хіба всякі ніким не люблені урядові особи, які рідко показувалися в сільці.

Про Йосифа мало знали, хто він. Є він у селі, людина він добра і корисна громаді, розумний: чи потрібно знати, хто він такий, де він бував, що робив? Сам розкаже при нагоді, коли треба буде. Прийшов він одного літнього вечора здорожений, зіпрілий і до краю втомлений до крайньої хати, зараз при вузькій дорозі, що вела до села Сошняки; поздоровкався з господинею, що сиділа на призьбі і чистила якусь квасолю, і не чекаючи на відповідь, скинув свій вітром, дощем та долею битий невеликий мішок, у якому щось застукало і задзвеніло, і сказав просто:

— Напився б води, бо інакше язик мені всохне. . .

Сказав це без ніякого тону жарту, сказав це зовсім поважно, наче б дійсно це мало ось тої таки хвилини статися. Господиня, нічого не питаючи, відложила свій вузлик і пішла в хату. Вернулася з бляшаним кухлем холодної води і спитала без якогось особливого зацікавлення:

— Здалека?

— Дуже, — сказав добрячий на обличчі, вже не молодий дебелий чоловік. Ликнув чимало разів води, крякнув при тому голосно, наче б хотів позбутися з горла чогось, що там проти його волі попало. Потягнув помалу ще раз і сів на пеньку, що стояв оподалік. Замислився. Наче думав, як почати дальшу розмову, бо господиня дому не виявляла охоти провадити розмови з невідомим подорожнім. Мовчанка. Шелестіли стручки квасолі, десь за хатою, недалеко, вигукували діти, поважною ходою проходжувався зі своїм малим стадом великий червоний когут, визбируючи по дорозі до похилого курника все, що ще трапилося до з'їдження. Перервав мовчанку таки він — подорожній. Якось несміливо.

— Чи можна б у селі переночувати?

Питання вийшло якесь глухе, сказане ніби до себе, наче вже приготоване на відмову.

— Та хто його знає. До нас подорожні не заходять, треба б питати. У мене нема місця, самі бачите.

Подвір'я було бідне та й виглядало, що й інші розсипані по гірській долині хатки не були багатші від тієї крайньої. І знову мовчанка. Подорожній похнюпив голову, наче б силкувався знайти ще якесь розумне питання. Для господині по такім запиті мовчанка була немила. Хотілось їй позбутися непрошеного гостя, тому по короткій перерві додала приховано лукавим тоном:

— Он там он, бачите, в тій хатині з великою грушею живе дівчина-сирота, нікого в неї нема, може, прийме.

Поглянув у той бік якось довго, немов вгадуючи, яку там стріне відповідь, устав, подякував за воду, підніс свій мішок і без слова пішов до вказаної груші.

Маленьке, бідненьке, але чисте подвір'я, поросле тут і там диким рум'янком, мала хатина, що вгрузла в землю, докладно і чепурно підмазана, під стіною рівно поскладані дрова і потяте ріща. За огорожу служили кущі, які ще краще повнили б цю службу, якби їх відповідно підтяти. Між кущами — прохід, що просився мати хвіртку. Все те швидко спостеріг подорожній. При вході до хати стояла малого росту чорнява дівчина і говорила з якоюсь старшою жінкою. Розмова перервалась, коли на подвір'ї появився незнайомий. Він привітався. Здивовано відповіли на його привіт.

— Мені сказали, що тут можна б переночувати. Я з далекої дороги, до краю втомлений, буду вдячний, винагороджу. Далі нікуди мені йти. Це ж гори. Вечерю маю зі собою.

Сказав це якось так швидко, наче виправдуючись, попереджуючи, що аж ніяк не буде нікому клопотом. Обі жінки зі здивуванням поглянули одна на одну, шукаючи відповіді. Постала хвилина тяжкої для подорожнього мовчанки. Її перервала молодша віком.

— Можете остатись тут. Я піду до Насті. Приймеш, Насте? — напіввесело запитала.

— Значить, як то воно так? — ніяково спитав заскочений подорожній.

— А, просто. Я живу сама в цій моїй хатині. Ви переночуєте тут, а я переночую в моєї сусідки Насті. Ось вам хата. Нічого в мене нема, щоб міг хто взяти, а моє добре ім'я я візьму зі собою до Насті, якось у неї вміщуся, бо в неї тісніше, як у мене.

І ще додала:

— Воду у двох ведрах найдете в сінях. Все інше теж не важко найти. Спати будете на лаві під вікном.

Подорожній зніяковів ще більше, споважнів, глибоким своїм зором зміряв добру дівчину, і зір його говорив якесь поважне високе признання для неї з вдячністю.

— Велике вам спасибі і Біг заплать, чесна дівчино.

Все сталося якось так дивно просто, швидко, без великих чи зайвих слів. Обі жінки, ніби нічого не сталося, подалися, весело про щось говорячи, до Настиної хати, що її дах ледве визирав з-поза дерев. Подорожній поклав свій невідступний мішок край порога і сів на низеньку призьбу. Якась радість появилась на його поважному обличчі, він скинув свій спочений капелюх, обтер рукавом спітнілий лоб, і губи його затремтіли, заворушились. Він з вдячністю і з усміхом молився. . .

Тією короткою, простою, хоч не зовсім звичайною подією почалась тоді нова сторінка в житті Йосифа. Він спав твердим сном на твердій лаві зі своєю твердою долею. Прокинувся до зорі і почув, що спочив. Почув свіжі сили в ногах і руках, у цілому тілі, випроставшись так, що все затріщало в його дужих м'язах. Вийшов на мале подвір'ячко, цілком під охороною старезної крислатої груші, що своєю короною огортала, наче бабуся дитинку-внука, малу хатину. Під грушею була мала лавка, а з другого боку зграбно складені різної величини й грубини шматки деревини, що їх, мабуть, очікувала піч. На вершку того маленького костиря лежала ветха хвіртка, де бракувало вже кілька частин і теліпалась тільки одна завіса. Легко було зміркувати, що отвір між примітивним живоплотом належав колись до тої хвіртки, але два стовпці давно сповнили свою службу, зогнили в землі, і якась зовсім невелика сила позбавила їх їхнього довгого обов'язку. Стовпці десь пропали, хвіртка, хоч і не ціла, збереглась під грушею.

Все те Йосиф зміркував в одну мить. У нього вступила якась бадьорість. Він випростався на весь зріст, виніс видро з водою, вийняв зі свого мішка бляшане горнятко і рушник та заходився митися, черпаючи воду горнятком. Наче відмолод, бо на свої тридцять літ виглядав старшим. Підніс хвіртку, але латина, за яку вхопив, осталася в його руках, а решта безвладно впала. Оглянув. Перекинув кілька грубших шматків деревини. Ще раз обміркував, пішов до отвору між кущами в живоплоті, чоботом діткнувся землі, де колись сторожили стовпці, сплюнув у руки, розв'язав свій мішок і добув з нього нехитре знаряддя: малу сокиру, замотану в ганчірку (щоб вістря не тупилося і не нищило мішка), коротку пилку, ніж з двома ручками, молоток, якусь торбину, мабуть з цвяхами, і почалась робота. Надворі тільки но сіріло, собаки в селі спали, було тихо. Біля самітньої хатки з грушею обережно застукала сокира, витісуючи нові стовпці для хвіртки. Робота потривала аж поки сонце запалило верхи гір. Коли ж соняшні промені глянули із-за гір на грушу, вони якусь хвилину з цікавістю позирали на хвіртку з трьома новими латами, блиснувши на голову нового цвяха, що кріпко держав нову одіж хвіртки. Робота була докладна. Видно було руку майстра, і то не абиякого. А майстер сів, перехрестився, вийняв з бездонного мішка щось у роді кошичка, розвинув зі шматини решту хліба і кусок сиру (все,

що лишилося з вчорашньої вечері), налив у горня води і неквапом почав снідати. Час-до-часу споглядав у різні кутки подвір'я, ніби шукав ще якоїсь потрібної роботи.

Настя і Марта — бо так звалися сусідка і власниця хати — прийшли, коли сонце піднеслось і освітило всю долину, на якій розсипались хатки села Сошняків. Обі жінки станули немов укопані, коли побачили, що дорогу їм загородила хвіртка на своїм давнім місці. Не вірили своїм очам. Ахнули й охнули.

— Ну і дивіть! Немов виросла за ніч! — сказала весела Марта.

— Та ви майстер і легкої руки! — додала Настя.

Подорожній встав, якось несміливо усміхнувся, вийшов назустріч з мішком на плечах, готовий у дорогу.

— Спасибі вам ще раз, добра, молода господине, — і зняв капелюха.

— О, так не годиться, — запротестувала Настя. — Вам треба поснідати, ще спочити і потім собі підете. А коли вам неспішно, у мене є не мала хвіртка, а щось, що ми колись брамою звали, і воно геть та й розбилось і чекає не знать якого ще кінця. А мій чоловік до пилки не годиться. Ви, бачу, майстер. Та й у других людей може робота для таких рук найтися. У нашому селі такі руки придались би. . .

Подорожній призадумався. Це було для нього важне рішення. Він мандрував до більшого міста на підгір'ї. Там думав почати нове життя як робітник десь біля чогось, чого сам ще добре не знав. Багато таких, як він, шукали праці і мандрували до міст. А там праці також не було, бо торгівля вже була у руках справних і хитрих людей, що нею займалися споконвіку і нікому свого місця не уступали. Ремісники різного роду мали своїх челядників досхочу, фабрик не було, а ті, що були, не виходили за межі дрібних. Йосиф знав тільки одне, що його руки вміють з дерева робити чуда. Щось трапиться. Зупинитись варто, щоб спочити, бо мандрував вже кілька тижнів по горах. Невеликі тут речі в цьому бідному селі можна зробити, але добрим людям буде нагода помогти. Це останнє в його думці перерішило.

* * *

Ні. Не дійшов Йосиф до міста своїх мрій. Не відкрив у жоднім місті свого столярського підприємства. Зладив у Насті браму. Направляв жолоби, ліжка, столи й стільці, зремонтував кілька старих оборогів, а ще почав тут-і-там робити нові речі. У сусідів, у багатших господарів, яких у Сошняках можна порахувати на пальцях одної руки. А далі — покликали його і в церкві щось направити, бо в ній чимало всього, що було дерев'яне, вимагало помочі, а то й рятунку. Парох жив у близькому сусідньому селі і до Сошняків доїжджав. В обох церквах знайшлась робота і винаго-

рода. Сам парох був якийсь негосподарний, зате готовий був на «вчені» розмови. Як же він здивувався, коли відкрив, що Йосиф мудрий майстер! Знає навіть св. Письмо, вміє говорити про різні не легкі питання, про життя-буття, про те, що таке світ і що таке люди. Де він того навчився? Полюбив його парох. Порадив остатись у нього.

— Якось будеш жити, — казав йому.

Не дав йому Йосиф відповіді. Не було це в його пляні.

Йосиф, — це всі швидко відкрили — жив, працював, говорив і, мабуть, думав ніби з точним пляном. Навіть все собі щось записував і заглядав у цей свій маленький нотесик. Всі, в кого він працював, запримітили це, бо в селі ніхто до такої мови не звик: знав точно, коли що зробимо, навіть в яку пору дня, як довго тривати-ме, що буде потрібно наперід, скільки додаткових рук до помочі і все таке інше. «Пощо те все наперід знати? Прийди гожої днини, сядемо, поговоримо і будемо діло робити. Воно саме скаже, чого йому в часі праці буде потрібне». Так міркували поважні господарі. Так думали споконвіку в селі.

Жив і працював Йосиф у селі за звичаєм: у кого працюєш, у того живеш, споживаєш його хліб і його родина — твоя родина. Переходиш на працю до кого другого — те саме. Добра людина всюди своя, а коли працює враз з тобою, він твій брат, а любить він працю і землю — він твоя рідня. Така проста мудрість доброго села, добрих людей.

Мандруючи селом зі своєю сокирою, Йосиф пробув у ньому більше як місяць. Познайомився з усіма, пізнав смутки і радощі села і його жителів. Зближалася осінь. Коли тільки міг і мав на те час, а було це головно неділями, Йосиф не забував про молоду господиню Марту, що прийняла його в свою хату того пам'ятного вечора з такою дивною і щирою гостинністю, коли він — невідомий подорожній — вперше увійшов у село. Він навідувався до Марти несміливо, звичайно зупинявся біля «своєї» хвіртки, потім голосно кашляв і ще голосніше питав:

— А чи вдома хто?

Не заходив у хату, і Марта не просила. Сідав під грушу, Марта стояла на порозі з заложеними на грудях руками, і так велась якась суха, нецікава розмова. Питав її, як вона стала господинею в такій хатині, чому сама та інше. І довідався болісну історію. Марта — сирота. Батько згинув на війні, хоч і так мало бував вдома, як розказувала мама, бо працював тяжко по лісах — літом і зимою. Мама працювала по людях і на своїм малім городчику. Жили-бідували. Померла й мама. Сирота Марта пішла в найми до добрих людей у своїм селі, хоч мала свою хатину. Треба було працювати на прожиток. Важко працювала, не раз ішла на гріб своєї мами, навіть холодної осени, і там лежала на її гробі, плакала, скаржилась, яке гірке життя сироти. Раз так простудилася на

цвинтарі, що мало не померла. Але вижила, кріпшала, була добра робітниця, давала раду працювати, як колись і її мама, люди її любили і вона дбала-берегла свою хатину. Сумна була змістом її розповідь, але вона все знаходила у своїх переживаннях щось веселого, а над усе — з якоюсь сильною вірою вірила, що Бог її сила, її поміч і її щастя у всіх тих нещастях. З Богом їй не пропасти! — весело завершала вона завжди своє оповідання.

— Бог мене любить, — казала усміхнена.

Йосифові жевріли очі, коли бачив в особі тієї дівчини цю важну засаду життя. Довго щось думав мовчки, коли Марта скінчила своє оповідання. Дивувалась вона, що він такий немова, чомусь так журливо думає.

Коли, здавалось, що зближається кінець робіт у селі і треба йти у свою путь, Йосиф хотів, щоб цей день не був завтра, а дещо пізніше. І в пароха не хотів остатись і зі села не готувався вибиратися. Нарешті одного дня в часі відвидин у Марти (як і завжди — він на лавчині під грушею, вона на порозі) він сказав несподівано:

— А що, коли б я з вами оженився? . .

Відповіді не дістав. Марта втекла до хати, голосно грюкнувши дверми. Ніби її і не було на порозі. Встав і повільно та сумно пішов. Чомусь соромно було йому в тім моменті дивитись на хвіртку. Лишив її незамкненою, чого ніколи в своїй точності не робив. Посумнів, став ще більше маломовний, аж дехто дивувався. Знову щось міркував. Шукав якогось пляну, бо без пляну не жив ніколи. І він був простий. Треба відвідати Настю-сусідку, розказати все, як воно було, хоч і розказувати не було що, і тоді спитати її поради.

Продуманий у деталях плян був успішний. Настя вже знала від Марти про все, і це улегшило Йосифові розмову. Знала вона і про згоду Марти, бо знала, що незнайомий подорожній майстер подобався їй вже тоді, коли стрінув їх вперше. А потім хвіртка, а потім його все поважні і розумні розмови з нею і велике співчуття до її сирітської долі. Тільки вона — Марта — чомусь так, наче боїться його. Він такий поважний, а люди говорять, що він мудрий. Не для неї, сироти, він — бувалий чоловік, що знає світ, бував по світі, добрий майстер, з парохом вчені розмови веде. . .

Усміхнувся Йосиф на таку мову.

— Скажіть Марті, що вона має такий скарб, якого у світі не легко найти. Коли б я був у тисячу разів мудріший чи вченіший, я не дорівнявся б її шляхетності. Я пізнав цей її скарб, коли вона відступила для мене — подорожнього — свою хату і не переступила свого порога, поки я був у хаті. Я найшов рідкісну в ній особу, що живе сильною вірою і кріпостю Божою серед несправедливостей і лукавства світу цього. Мої здібності, мій досвід чи знання є нічим у порівнянні з її чеснотами і красою її душі. Я тому хочу мати таку подругу для життя.

Настя поважно слухала тих слів. Вона також думкою відкривала немов закриту велику шляхетну правду про її бідну сусідку-сироту Марту і хоч цінила і любила її, як і всі люди в селі, по словах Йосифа Марта стала якоюсь милішою і ще ціннішою особою. Їй треба помогти. Той Йосиф — чесний, добрий, мудрий і працьовитий — є він для неї!

Відбулось весілля ще перед Пилипівкою. Раділи всі, що в селі є майстер і мудрий чоловік.

* * *

Нелегке було життя Йосифа й Марти. Біднота їх не покидала, як не покидала вона і села Сошняки. З чого ж там було жити на цім небагатім підгір'ї? Сошняки мали цікаве розташування. Виглядала ця долина, де були розсипані хатки села, наче велика миска, що її береги рівно творив перстень гір. По середині, наче пуп на дні тієї миски, був горбок і на ньому прапрадіди мешканців села побудували малу гарну церковцю. Близькі невисокі гори були покриті лісом і все довкруги належало державі. Вся долина села належала селянам — поле, городи, маленькі садки, тут-і-там пасовисько. Все те перерізане однією дорогою, що з гір виходила і провадила далі в гори, що їх скелясті шпилі виразно видніли ген далі. Від головної дороги у різні сторони йшли по селі доріжки і стежки до розсипаних хат. По середині села — кілька багатших господарів (якщо можна це назвати багатством), а бідні хатки розбіглись по краях округлої долини край підніжжя гір, під охорону лісу. Деякі якимсь чином забігали аж у ліс, і біля них потворились поляни. Ліс достачав бідним і хмиз і хворост, і дерево, яке можна було непомітно за ніч спрятати. Трохи збіжжя, трохи картоплі, трохи кукурудзи та інших злаків скупо вистачало для всіх. Були вівці, корови, домашня птиця. Коли б не податки, може і життя було б легше. Доповнялось все те заробітками по лісах чи далеких містечках. Та все таки життя в Сошняках було щасливе, хоч і бідне. Були щасливими і Йосиф з Мартою. Йосиф вніс у село щось свіжого. Він був столярем і робітником на всі руки. Його заробіток був «у натурі». Вимінною монетою і платнею були не державні гроші, а стільки-то зерна, стільки-то сала чи іншого продукту: «Коли будемо колоти кабанця чи різати вівцю, тоді вирівняємо наш довг, а покищо велике вам спасибі», — казали добродушні люди. Та й гріш часами попадався. А в біднішого робилося за саме «спасибі». Село жило як одна велика родина, і ніхто з голоду був би не помер. Лихо у Йосифа було те, що він і вмів би збагатіти, але частіше працював за «спасибі» чим за винагороду. Такий дивний був чоловік. Але й люди не були невдячниками. Сошняки були відомі в окрузі з тієї сердешности між собою і до подорожніх. Типове «добром налите серце», яке не захолонуло в селі Сошняки, мабуть тому, що жило воно в якійсь ізоляції від

світу і ніхто не встиг внести до нього своїх впливів. І Йосиф почувався добре в такій щиро рідній атмосфері.

— Грицю, це твоє воринння вже таки геть розгубилось. Та доведи своє подвір'я і господарку до гарнішого виду. То ж можна легко зробити.

На те, звичайно, була відповідь:

— Та бачу, та знаю. Але де часу взяти? Та й робота ця на чотири руки. Підростуть діти, якось наладимо. . .

— Ні! Ти так не кажи. Завтра щось робиш пильного? Ну, от і так. Я прийду вранці і зробимо.

Так відповідав Йосиф тим, що діло відкладали. І завтра застукали сокири, закурилось густішим димом з комина, щоб добрим робітникам був готовий добрий обід. Так працю було зроблено. Була вдячність і все якась винагорода і пішла погорівка: Йосиф — добрий чоловік.

Та не тільки працею був замітний Йосиф у селі. Ось іде він зі своїм мішком і своїм знаряддям до когось на роботу. Біля якогось подвір'я стоїть власник — присадкуватий дядько — і смокче свою люльку. Йосиф здоровить його і без вступу каже йому:

— А ти, Петре, кулаки держи на щось корисніше. Твоя жінка ховається від людей зі своми синяками на лиці. Знова попив? Кинь це. Дурне воно. А коли прийде охота бити жінку, прийди до мене, поміряємося і тоді побачиш, як синяки смакують. А як ще таке трапиться, і ти сам до мене не прийдеш, я прийду до тебе. Запам'ятаєш?

І йшов далі спокійно до своєї роботи, розглядаючись, що в селі не до ладу, що можна б зробити. Село мало свої здорові закони життя і такі поради, напімнення чи й погрози молодим чи старим приймалися без клопоту чи бурмотіння. Ніхто не сказав би «А що тебе обходить». . . Прості люди добре знають різницю між добром і злом, вміють збагнути праведність, шанують чесність, працьовитість, соромляться лінивства, брехні, злодійства і всякої іншої погані. Так було споконвіку в Сошняках, і Йосиф появився тут наче сторож, щоб тая прадідня наша праведність не никла під впливом нових часів, нових клопотів і постійних переслідувань від злющої примари — біди. . .

Хатина Марти відмолодла. Йосиф, здається витягнув її зі землі, в яку вона літами вгрузала. Змінив дах, випрямив стіни, зладив нові більші вікна, підмазав це білою і жовтою глиною, і хатина усміхалась своїм вікном у тіні груші. Добудував чепурну повітку, де поскладав свої інструменти і де працював, коли не йшов ніде на роботу. То була його робітня, з якої виходили столи, лавки, вози та всяке інше потрібне в селі знаряддя.

І в нутрі хати він все змінив. Кухню якусь таку спорудив, якої досі не було в селі (і Йосиф став ладити такі й іншим). Марта дивилася на те все і раділа. Часами на вид чогось нового вона пла-

кала. Коли здивований Йосиф питав, що сталося, вона відповідала, хлипаючи:

— Як мої тато-мама тішились би, коли б бачили працю своїх рук з такими новими речами. . .

Йосиф розумів її. Знав і він, як переживати з батьками нестатки і всяке горе. Вони так єднають родину, що, коли потім приходить краща хвилина, хотілось би поділитись нею з тими, що тієї хвилини не діждалися.

Городець Марти був малий і окружений лісом. Не одразу росли здовж межі дерева. Їх давно-давно хтось витяв, і на їхнім місці росли кущі, тут-і-там самітні берези та всякий лісовий хабаз. Увесь цей кусень Йосиф почав перемінювати в город, і біля малої хатки почав розростатися поважний кусок поля-городу. Коштувало це праці. Прерізне коріння, старі пеньки, колючі китяги ожини не хотіли добровільно покидати терену свого правдавнього замешкання. Довелось корчувати, викопувати, палити, поки сіра земля усміхнулась до сонця. Марта побоювалась — це ж земля приналежна до лісу, до держави, хоч там виразної межі ніколи не було. Йосиф мав готову відповідь: хай і належить, від держави тієї землі ніхто не забирає, а вживати неужиток не лише вільно, а й є обов'язком, щоб земля не дармувала і не скучала серед самих неплідних кущів. Земля радіє, коли дає пожиток, корисний плід, годує людей. Коли власті побачать, тоді й буде про те мова, а покищо нехай земля дає нам пожиток, а ми їй нашу працю.

Дивуватись можна було тільки, де в Йосифа бралось на те все стільки часу. Якось тая праця виходила з його рук так, що все було зроблене в пору, нічого не спізнено, все доладу, ніяка хвилина не була змарнована, усе наперід враховане, і вичислене і використане. І дивно теж — все те без особливої натуги і поспіху. На все був свій час. Дивувались усі. Коли питали Йосифа, де того він навчився, він з усміхом казав коротко:

— У німців. . .

І це збільшувало його повагу — у німців бував, у німців вчився. . .

Йосиф любив Марту цілою душею. Вона його боготворила. В селі ходили про те легкі сміхи, але не голосні, з пошани до Йосифа. Вияви подружньої любови в селі були рідкісні. До жінок говорилось твердо, наказним способом, хоч не з пониженням. Жінка не була покірна слугиня чоловіка, але і не вважалась рівним йому. Такий був стиль, такий погляд. Хто ж таке бачив, щоб, ідучи кудись на роботу на цілий день чи й на південя, чи навіть, виходячи з хати на годинку, казати про це жінці, прощатись із нею і цілувати її ще при тому! І те саме, вітаючи її при повороті додому. Молодому це може ще і можливе, але ґазді, і то старшому, такі речі не випадає робити. Ще й при людях. . . Це, мабуть, Йосиф теж десь у тих німців чи австріяків навчився. Якісь панські ви-

гадки, панські звичаї. І нишком посміхалися з Йосифа, але бувалого чоловіка шанували. Марта кожного дня вичікувала Йосифа з вечерею біля хвіртки. На столі все було готове, гаряче і свіже. Вітала його, як би літа не бачились. Питала, що робив, чи втомився, чи дуже голодний. Скалічений і обвитий хустиною палець викликав у неї тривогу, хоч знала, що Йосиф і на лікуванні розуміється і на те має добру раду — для себе та інших.

Одна хмаринка висіла над тим щасливим, хоч твердим і убогим, життям Йосифа й Марти. З великою радістю очікували вони першої дитини. Вродилась мертвою. Був хлопчик. Марта бачила, як Йосиф крадькома плакав. Вродився другий хлопчик і по двох тижнях помер. Не було лікаря. Баба-повитуха з поблизького села на діточих недугах не розумілась. Йосифове знання аж так далеко не сягало. Він ходив сумний і прибитий, був такий м'який і добрий для Марти, наче б у тому всьому була його вина.

— Невже не заслужили ми у Бога? — питав з журбою.

— Не кажи так, Йосифе. Ти знаєш, Бог мене любить, Бог нас любить. Маймо надію.

Не обійшлось без вищої диспути з о. парохом, коли поховали першу дитину, що вродилася мертвою. Парох обмежився тільки до простенької церемонії-молитви. Коли Йосиф спитав потім, чому так, одержав коротку відповідь:

— Не була хрещена, не був християнином.

Йосиф кинувся з запалом до дискусії. І пішла мова, година за годиною. Здивувався парох в котрий вже раз, звідкіля Йосив все це знає? «Що ж, — казав панотець — до пекла не йдуть нехрещені діти, але й до неба вступ їм замкнений, бож нехрещені». Йосиф підносив інший аргумент: іде до неба, бо Бог хоче, щоб всі люди спаслися, для того ж такий великий Божий плян, для того прихід самого Бога на землю і Його смерть на хресті, смерть за всіх, смерть за спасення... Не могли погодитися. Священик боронив вагу хрещення, Йосиф — спасення світу і невинність дітей. Не дійшли до порозуміння, але оба раді розійшлися. Любили такі дискусії.

Прийшло нарешті благословення для двох праведних душ. Чотири роки по їхньому вінчанні вродився знову хлопчик. Прозвали його Юрою. На бідну хату зійшов рай. Йосиф вперше в житті почав спізнятись на роботу, хоч на селі ніхто з годинником не працював і все жило та працювало за сонцем. Але Йосифові так хотілось ще побути біля малої чепурної колиски, де кувикав малий Юра. Марта люб'язно сердилась.

— Та я зроблю це, чи тобі іншого діла нема? Та підожди трохи і піде з тобою на роботу і нестиме тобі сокиру, — жартувала.

Зітхав Йосиф, цілував Юру, хрестив його, цілував Марту і відходив нерадо.

(Далі буде)

Наука, досліди

Д-р В. ТРЕМБІЦЬКИЙ

МІЖНАРОДНІЙ СТАТУС ДЕРЖАВ СХОДУ (1917-1923)

Вступ

Найважливіше питання сьогоднішнього часу — це проблема повернення політичного усамостійнення цих націй, які більше ніж шістдесять років тому встановили з усією рішучістю своє вповні незалежне життя у формі суверенних держав. Лише з приводу військової інвазії російських збройних сил у 1919-1921 роках ці ново-посталі держави не змогли вдержатися довше, як до літа 1923 року, не маючи спроможности встановити відповідної мілітарної сили та негайно одержати військову допомогу від зовнішнього повоєнного світу.

Хоч в часі державного існування цих націй Сходу вони були оформлені за всіма міжнародньо-правними засадами, то одначе в совєтських наукових публікаціях послідовно замовчується політичну важність цих держав або обезцінюється їх соціяльними та ідеологічними «неґативами», які є власне основними в державному оформленні кожної суверенної країни у вільному західньому світі.

У західньому світі на тему державницького оформлення народів Сходу є досить багато вартісних дослідних праць авторів західньо-европейських народів, а також із національних середовищ саме цих націй, які були незалежними 60 років тому. Та, все ж таки, у всіх цих наукових еляборатах існують часто й до сьогодні належно неопрацьовані, а то й хибно подані три важливі проблеми:

а) дати існування цих держав від дня проголошення їхньої державної незалежности до останнього дня їхнього державного існування на власній території;

б) урядової їх назви, тобто державної титулятури, яка в деяких випадках мінялася з різних політичних чи устроєвих причин, та —

в) міжнароднє їх становище, тобто юридичні взаємини в дипломатичному розумінні.

Це, можна б сказати, чи не найважніше питання в проблемі незалежности кожної держави, коли її мається розцінювати як міжнародньо-правну інституцію з усіма юридичними принципами.

До цих основних питань можна долучити й пару інших, які знаменують фактичне та міжнародньо-правне існування держави на зовнішньому форумі, а це: державні інсиґнії, державні поштові марки та державні гроші (банкноти і монети), а ці ознаки є найбільш видними на міжнародній арені та приневолюють знавців реєструвати дану державу, як політичну одиницю в колі існуючих самостійних держав світу. Ці останні три символи будуть подані в реєстрі джерельних матеріялів у бібліографічному покажчику як додатковий важливий чинник міжнароднього існування держав. Три перші принципові атути будуть виразно унагляднені в цій праці у формі статистичних таблиць та у зіставленнях з метою всеграннього виказання міжнародньо-правного становища держав Сходу як суверенних одиниць в політичному світі з такими самими атрибутами, як їх мають всі інші держави світу.

Дуже важливим є також остаточно устійнити число цих же національних держав. Раз мається справа з державами, які були суверенними та міжнародньо, тобто в дипломатичному розумінні, визнаними, і відрізненими від низки федеративних державних одиниць, що існували короткий час та були співтворцями нового демократичного упорядкування в Росії, в боротьбі проти екстремно-лівих намагань установити совєтський державний лад. Ці другого характеру держави на території колишньої російської великодержави, які мали виключно автономістичний характер, не можуть входити в почет цих держав, які рішуче стояли на становищі бути поза межами будь-якої Росії, «білої» чи «червоної»[1].

Лише Фінляндія та подекуди Польща вдержались до сьогодні формально незалежними, хоч із надщербленими суверенними правами, особливо Польща.

Україна та Білорусь, знов же таки з формального боку, виступають в характері незалежних держав, але лише на форумі Об'єднаних Націй, не маючи власних дипломатичних представництв. Їх міжнародні інтереси сповняють «за договореннями» та «дорученнями» амбасади, посольства та консуляти Совєтського Союзу.

Всі інші держави Сходу, які були суверенними шістдесять років тому[2], а чи до 1940 року (як три балтійські республіки), опинилися, в практичному розумінні, в стані повної бездержавности, продовжуючи свою духову незалежність дотогочасним існуванням їх екзильних урядів, або відповідних політичних центральних уста-

1. Точніші дані на цю тему гляди — додаток в кінці тексту.
2. Азербайджан, Білорусь, Бухара, Вірменія, Грузія, Далеко-Східня Респ., Дон, Ідель-Урал, Кубань, Північ. Кавказ, Транскаспія, Туркістан та Хорезон (Хіва).

нов, тобто Виконних Органів, які репрезентують суверенітет цих націй своєю постійною активною презентацією на міжнародньому форумі в західньому світі.

У дещо виїмковому становищі є лише закордонні екзильні представництва трьох балтійських республік, які в міжнародньоправному розумінні існували як суверенні держави до липня 1940 року, будучи мілітарно окупованими вже в червні 1940 року. Біля п'ятнадцяти держав Заходу, об'єднаних у стратегічному бльоці НАТО, не визнають досі юридичної приналежности цих перших республік до Совєтського Союзу, вважаючи лише «де факто» приналежність Естонії, Латвії та Литви до СССР. Ось тому в державах НАТО та в кілька південно-американських державах, як в Арґентіні і Бразілії, існують в різних формах дипломатичні чи консулярні представництва балтійських держав.

Всі інші союзні республіки СССР, особливо Кавказькі (Вірменія, Азербайджан та Грузія), не мають змоги користуватися навіть таким міжнароднім статусом, що його мають Україна та Білорусь в Об'єднаних Націях.

Цим же екзильним представництвам Туркестану, Північного (гірського) Кавказу, Ідель-Уралу та всім вище названим, сьогодні приналежним до СССР, приходиться користати з виступів на міжнародньому полі тільки через міжнародні організації екзильних урядів та визвольних рухів, як АБН, «Паризький Бльок Народів» тощо, або під час міжнародніх конференцій, конвенцій, маніфестацій чи іншого роду зустрічей, на яких шляхом пресових інтерв'ю і своїх публікаційних видань вони мають можливість подати світові факти про колись існуючі держави поодиноких націй і їх міждержавні політичні та економічні взаємини з державами світу. До особливих нагод міжнароднього виступу належать і з'їзди чи конвенції регіональних об'єднань за релігійною та етно-расовою приналежністю. Мається на увазі ісламські чи мусулманські з'їзди, об'єднання тюркських народів, на яких постійно видно репрезентантів Туркестану, Азербайджану, гірського північного Кавказу та Ідель-Уралу.

В протестантському світі, зокрема в Скандінавії, мають своє опертя представництва лютеранської Естонії та Латвії, а в католицькому центрі у Ватикані — репрезентації Литви й України мають всебічне зрозуміння для державницьких аспірацій, раз ці держави мали в час самостійности свої посольства чи місії при Святішому Престолі.

В додатку, три балтійські державні центри мають змогу користати з їх присутности в Бльоку центрально-европейських екзильних урядів, об'єднаних в Асамблеї Центрально-Европейських Поневолених Народів (АЦЕН), де є акредитовані репрезентації семи

колись суверенних держав: Альбанії, Болгарії, Чехо-Словаччини, Мадярщини, Польщі, Румунії та Югославії. Туди саме належать екзильні Виконні Органи і трьох Балтійських республік, які були незалежними між роками 1920-1940, а сьогодні за виїмком балтійських країн, є васальними державами СССР. Всі екзильні державні представництва Центральної Европи та Сходу, тобто з-під Совєтського Союзу, мають можність виступати спільно у днях їх незалежности чи з нагоди інших їхніх національно-державних свят, а саме:

у січні: Україна (22-го, 1918 р.)
у лютому: Литва і Кубань (16-го, 1918), Якутія (22-го, 1918)
у березні: Ідель-Урал (1-го, 1918), Болгарія (3-го, 1879), Словаччина (14-го, 1939)
у квітні: Далеко-Східня Республіка (6-го, 1920), Хорватія (10-го, 1941)
у травні: Румунія (10-го, 1877), Союз Північного Кавказу (11-го, 1918), Донська Республіка (18-го, 1918), Грузія (26-го, 1918), Азербайджан (28-го, 1918), Вірменія (28-го, 1918)
у червні: Танну-Тува (18-го, 1918)
у липні: Сибір (4-го, 1918), Монголія (11-го, 1921)
у вересні: Македонія (8-го, 1944), Об'єднаний Туркестан (29-го, 1919)
у жовтні: Мадярщина (23-го, 1956), Чехо-Словаччина (28-го, 1918)
у листопаді: Польща (11-го, 1918), Мадярщина (16-го, 1918), Альбанія (28-го, 1912)
у грудні: Юґославія (Сербія) (1-го, 1918), Фінляндія (6-го, 1917).

На наукових конференціях та конвенціях ці репрезентації заступають свої державні позиції у формі наукових доповідей та семінарних дискусій.

Такі міжнародні можливості мають ще додаткове важливе значення: вияснюється певні важливі історично-політичні факти, зменшується міжнародні антагонізми з історичної минувшини, нав'язується тісніший міжнародній контакт політичного значення і осягається обмін науковими працями, пресовими публіцистичними виданнями, координується наукові досліди з метою уточнення конфліктних розумовань певних фактів чи проблем, часто повторюваних безконтрольно зі шкодою для державних рацій поодиноких націй.

Часовий огляд незалежности держав, які уконституувалися після розпаду Російської Імперії (у 1917-1920 роках)

Держави (за їх останніми урядовими назвами), які заіснували після розпаду російської імперії у 1917 році.	День проголошення незалежности	Останній день державности
1. Священний Шаріят Благородної Бухари	30 березня, 1917	8 жовтня, 1920
2. Хорезмський Султанат	3 квітня, 1917	1 лютого, 1920
3. Фінська Республіка	6 грудня, 1917	існує до сьогодні
4. Українська Народня Республіка[1]	22 січня, 1918	21 листопада, 1920
5. Литовська Держава	16 лютого, 1918	17 липня, 1940
6. Кубанський Край[2]	16 лютого, 1918	22 жовтня, 1921*
7. Естонська Республіка	24 лютого, 1918	21 липня, 1940
8. Ідель-Урал Стейти[3]	1 березня, 1918	25 червня, 1920
9. Білоруська Народня Республіка	25 березня, 1918	28 грудня, 1920
10. Демократична Федеративна Республіка Закавказзя[4]	24 квітня, 1918	26 травня, 1918
11. Донська Республіка	18 травня, 1918	8 січня, 1921
12. Грузинська Демократична Республіка	26 травня, 1918	19 березня, 1921
13. Азербайджанська Республіка	28 травня, 1918	2 липня, 1920
14. Республіка Вірменії	29 травня, 1918	2 квітня, 1921
15. Демократична Республіка Гірських Народів[5]	11 травня, 1918	25 травня, 1921
16. Транскаспійська Республіка[6]	11 липня, 1918	6 лютого, 1921
17. Танну Тува[7]	18 червня, 1918	14 серпня, 1921
18. Королівство Польське[8] (від 12.IX.1917), Річпосполита Польська (від 11.IX.1918)	11 листопада, 1918	20 вересня, 1939
19. Латвійська Республіка[9]	18 листопада, 1918	21 липня, 1940
20. Туркестанська Тюркська Незалежна Ісламська Республіка[10]	29 вересня, 1919	3 червня, 1923
21. Далеко-Східня Республіка[11]	6 квітня, 1920	26 травня, 1921

Пояснення до табелі

1. Під час гетьманського устрою в державі назва була «Українська Держава».
2. Перша урядова назва була «Кубанська Народня Республіка».
3. У склад Стейтів входили: Татарстан, Башкирстан, Чувашія, а опісля частинно «Марі» (Черемисія) та Чувашія (Вотякія) на короткий час.
4. Була об'єднанням трьох закавказьких країн на короткий час. З розпадом цієї федерації постали три окремі самостійні держави: Грузія, Азербайджан та Вірменія.
5. Це був союз територій північно-кавказьких народностей: дагестанців, чеченців, кабардинців, осетинів, інгушів та балкарців. Спершу державна назва цієї союзної країни була: Союз Народів Кавказу (1917-

* Хоч Кубанська державність у безперервному стані існувала до 18-го квітня 1920 р., її відновлено у вересні 1921, та Росія зліквідувала 22-го жовтня 1921 р.

1918), в 1919 р. існувала державна назва: «Республіка Союзу Народів Черкесії і Дагестану».

6. Сьогодні територія Туркменської ССР.
7. Після 1921 р. стала сателітною державою СССР, як Монголія. Формально була включена до Російської СФСР-СССР 13-го жовтня 1944 р.
8. З фактичним встановленням державної влади та встановленням міждержавних взаємин, в союзі з Центральними Державами.
9. Проголошено повний суверенітет та союз з Антантою.10. Тепер це територія трьох союзних совєтських республік: Узбекістану, Кіргістану та Таджикістану. Державна назва була ухвалена в травні 1922 р. Визвольний партизанський рух в горах існував до червня 1926 р.
11. За Д.Г. Голиковим незалежність існувала до 16.11.1922 р. Сьогодні це Далеко-Східній Край в складі Російської СФСР.

Неросійські народи Сходу на своїх національних територіях (у 1917-1918 роках)

Українці	38.000,000
Поляки	18.500,000[1]
Туркестанці	12.300,000
Білорусини	8.000,000
Сибіряки	6.500,000
Ідель-Уральці	6.000,000[2]
Вірмени	3.000,000[3]
Фіни	3.000,000[4]
Азербайджанці	3.000,000[5]
Козаки	2.800,000[6]
Литвини	2.500,000[7]
Горці[8]	2.200,000
Грузини	1.650,000
Лотиші	1.500,000
Естонці	1.000,000
Бур'яти	360,000
Татари[9]	300,000
Якути	230,000
Калмики	80,000
Тувінці	60,000
Разом:	110.980,000
Кругло:	111.000,000

Замітки до цієї табелі

1. Разом із територій Опольщини, Помазур'я, Заользя.
2. Тюркського та фінського походження.
3. Разом із територій турецької держави.
4. Разом із карелами та ляпляндцями.
5. Разом із південними під перським володінням.
6. З територій Дону, Кубані, Тереку та Поволжя.
7. З поселенцями Східньої Прусії.
8. Північного Кавказу.
9. Кримського півострова.

Бібліографія цінних праць по цьому питанні:

БУХАРА:

Hayit Baymirza — Sowjetrussische Orientpolitik am Beispiel Turkestans. Edit. Forschungsdienst Ost-Europa, Bd. I u. II. Publ. Kipenheuer & Witsch Co., Berlin-Köln, 1962, ss. 102-105.

А. Машицький — К истории революции в Бухаре. Вестники Народного Коммиссариата иностранных дел. Но. 5-6, Москва, 1. июля 1921, стор. 70-93.

Бухарская Народная Республика. Большая Совєтская Єнциклопедия, т. 4, Москва, стор. 165-166.

Голинков, Д.Л. — Крушение антисоветского подполья в СССР (1917-1925), изд. Политической Литератури, Москва, 1975 стор. 450.

Almanach de Gotha — Annuaire Genealogique Diplomatique et Statistique, Justus Pertes, Gotha, 1923, p. 764.

Pick Albert — Bukhara Emirate of Emir Sayyid Abdul Akhad Bahadur Khan, Standard Catalog of World Paper Money, edit. Battenberg Verlag, München, 1975, p. 913-914.

ХІВА-ХОРЕЗМ:

Khoresme (Khiva) — Almanach de Gotha, Annuaire Geneologique Diplomatique et Statistique, Justus Pertes, Ghota, 1923, p. 1157.

Хива — Большая Советская Єнциклопедия, т. 59, Москва, 1935, стор. 529-531.

Голинков, Д. Л. — Крушение антисоветского подполья в СССР (1917-1925), изд. Политической Литератури, Москва, стор. 435.

Pick Albert — Khiva (Khoreszm) Khanate of the Padishah Sayyid Abdullah Khan, Standard Catalog of World Paper Money, edit. Battenberg Verlag, München, 1975, p. 916-918.

ФІНЛЯНДІЯ:

Eino Jutikkala with Kanko Birinen — A History of Finland, edit. Heinemann, London, 1979, pp. 215-217.

Langer William L. — An Encyclopaedia of World History, edited by George G. Harrap & Co., Ltd., London-Toronto-Bombay-Sidney, 1940, p. 1057.

УКРАЇНА:

Nahayevsky, I. Rev. — History of the Modern Ukrainian State 1917-1923, edit. Ukrainian Free University and Academy of Art and Sciences, Munich, 1946, ch. 8, pp. 214-308.

Halajczuk, Bohdan — El Estado Ucranio del Siglo XX — for Nacion — Reconocimento-Perdida de la independencia — personalidad internacionalidad, edit. Asociation Ucrainia de Cultura «Prosvita» en Republica Argentina, Buenos Aires, 1953, pp. 39-102.

Mathew Stakhiv & Nicholas L.F. Chirovskyj — Ukraine and the European Turmoil, 1917-1919. The Shevchenko Scientific Society (Ukrainian Studies — English Edition, V. II, Vol. 2, New York, 1973.

John S. Reshetar, Jr. — The Ukrainian Revolution 1917-1920 — a Study in Nationalism, Princeton Univ. Press, Princeton, N.J., 1952.

Дорошенко Дмитро — Історія України, 2-ге вид., «Булава», Ню-Йорк, 1954, т. I і II.

Pick Albert — Ukraine and Crimea, Standard Catalog of World Paper Money, edit. Battenberg Verlag, München, 1980, pp. 557-559.

Zumstein — Ukraine and West-Ukraine, Europa Briefmarken-Katalog 1951, Edit. Zumstein & Cie., Bern 1950, ss. 1026-1029, 1073-1074.

Dr. Seichter — Sonder-Katalog-Ukraine (1918-1920), 2-nd edit. Soltau, 1966.

Bulat, John — Illustrated Postage Stamp History of Western Ukrainian Republic, 1918-1919, Yonkers, New York, 1973.

Храпко Іван — Збірник законів і постанов Українського правительства відносно закордонних інституцій ч. 1 (видання неофіціяльне), Відень, 1919, стор 22-29, 38-40, 42-44, 50-53, 65-88, 93-94, 98-114, 145-146.

ЛИТВА:

Constantin Rudyard Jurgela — History of the Lithuanian Nation, Lithuanian Cultural Institute — Historical Section, New York, 1948.

Prick Albert — Lithuania Standard Catalog of Word Paper Money, edit. Battenberg Verlag, München, 1980, pp. 1056-1057.

Litauen Zumstein Europa Briefmarken — Katalog, 1951, edit. Zumstein & Cie, Bern, 1950.

Lithuanie — Almanach de Gotha, 1940, pp. 1056-1057.

КУБАНСЬКИЙ КРАЙ:

Василь Іванис — Боротьба Кубані за незалежність, Український Технічно-Господарський Інститут, серія: монографія — ч. 4, Мюнхен, 1968, стор. 43-48, 59-62, 80-82, 85-92, 103-109.

О. Болотенко — Козацтво і Україна, Народне В-во, Торонто, 1950, стор. 39-41, 43-50, 65-66, 71-73.

Ігнат Білий — Козачо-українські відносини 1918-1920 рр. «Козак», Париж, 1968, ч. 105, серпень, та ч. 106-107, жовтень-грудень.

Федор Кубанский — Конституція Кубанского Края (исторический сборник) Джерзі, 1961, стор. 3-14. (Там же подані також всі інші акти об'єднання Кубані Дону й Тереку за роки 1918-1920).

И. Билый — Сорок лет тому назад — что было и как было, «Казак» (орган Казачьего национально-освободительного движения), Париж — Paris, Но. 37 (апрель 1957), Но. 57 (август, 1960).

И. Билый — Путь Казаков и Казакии, «Казак», Но. 106-107, октябрь, декабрь, Париж, 1968.

Russland-Kuban Gebiet, Zumstein Europa Briefmarken-Katalog, 1951 edit. Zumstein & Cie, Bern, 1950, ss. 838-839.

Голинков Д.Л. — Крушение антисоветского подполья в СССР (1917-1925), изд. Политической Литературы, Москва, 1975, ст. 471.

Pick Albert — Kuban Teritorial Government, Standard Catalog of World Paper Money, edit. Battenberg Verlag, München, 1980, pp. 889.

ЕСТОНІЯ:

Evald Uustalu — The History of Estonian People, Boreas Publishing Co. Ltd., London, 1942.

Pick Albert — Estonia Standard Catalog of World Paper Money, edit. Battenberg Verlag, München, 1980, pp. 912-913.

Estland. Zumstein Europa Briefmarken-Katalog, 1951, edit. Zumstein & Cie, Bern, 1950, ss. 271-278.

ІДЕЛЬ-УРАЛ (ТАТАРО-БАШКІРІЯ):

Ayas Ishaky — Idel Oural. Comite Nationale, Paris, 1933, pp. 21, 35-38.

И. Р. Тагиров — Революционная борьба и национально-освободительное движение в Поволже и на Урале (февраль-июнь 1917 года), изд. Казанского университета, Казань, 1917, стор. 90-92.

Р.М.Р. Раимов — Образование Башкирской Автономной Советской Республики, Академия Наук СССР, Москва, 1952, стор. 134, 234-244.

Т.К. Мухарямов — Октябрь и Национально-государственное Строительство в Татарии. Академия Наук СССР, Институт Языка, Литературы й Истории им. Г. Ибрашнова, изд. Наука, Москва, 1969, стор. 70-71, 78-81, 90-106, 118-120, 137, 151, 157-159, 180-181, 187, 192-196, 260.

Alexander Bennigen & Chantel Lemercier — Quelquejar, Islam in the Soviet Union. Frederic Prager — Publishers, New York-Washington, 1967, pp. 73-74, 92-99-100, 128-130.

Д. Л. Голинков — Крушение антисоветского подполья в СССР (1917-1925), изд. Политической Литературы, Москва, 1975, стор. 39.

БІЛОРУСЬ:

Іван Косяк — За дзяржаўную незалежнасьць Белорусі, Вид. Белорускай Центральной Рады, Лондон, 1966.

N. P. Vakar — Byelorussia — The Making of a Nation, Harvard University Press, Cambridge, 1956, pp. 103-118.

Моргунский, С.П. и Купрет, Л.П. — Интернациональное и национальное в государственном строительстве Белорусии (1917-1922). Изд. Наука и Техника, Минск, 1978, стор. 44-45, 59-60, 64, 79.

И. Коквель, Сташкевич Н. — Почему не состоялась БНР (из истории политического банкротства националистической контрреволюции в Белорусии, 1918-1925 гг.), изд. «Голос Радзімьеи», Минск, 1980, стор. 20-124.

В. А. Круталевич — Рождение Белорусской Советской Республики (на пути к провозглашению Республики — октябрь 1917 — декабрь 1918), изд. Акад. Наук Белорусской ССР — Институт философии и права, Минск, 1975, стор. 140-147, 174-177, 179-181. 190-191, 207.

В.А., Круталевич — Рождение Белорусской Советской Республики (провозглашение республики, развертывание национально-государственного строительства. Ноябрь 1918-Февраль 1919 г.) изд. «Наука и Техника», Минск, 1979, стор. 75-115.

Д. Л. Голинков — Крушение антисоветского подполья в СССР (1917-1925), изд. Политической Литературы, Москва, 1975, стор. 474-477, 482.

Russland, Weissruthenien, Zumstein Briefmarken-Katalog, 1951, edit. Zumstein & Cie, Bern, 1950, s. 840.

Пракоп Каваль — Беларусь у датах, ліка і фактах, вид. 2-е паправленое і дапоуненое. Вид. «Моладзі», Париж, 1953, стор. 42-46.

ДОНСЬКА РЕСПУБЛІКА (Всевелике Військо Донське):

Донская Летопись (сборник материалов по новейшей истории Донского Казачества со времени революции), т. 1-2, Белград, 1923-1924.

Pick Albert — Don Cossack Government. Standard Catalog of World Paper Money, edit. Battenberg Verlag, München, 1980, pp. 539-940.

Zumstein-Südrussland-Dongebiet.-Europa Briefmarken-Katalog, 1951, edit. Zumstein & Cie., Bern, 1950, s. 838.

Wasili G. Glaskov — History of the Cossacks, Robert Speller & Sons Publishers, Inc. New York, 1972.

Philip Longworth — The Cossacks — Five Centuries of Turbulent Life in Russian Steppes. edit. Holt-Rinehart and Winston, New York-Chicago-San Francisco, 1970, pp. 288-296, 301-306, 315.

С. Г. Сватиков — Россия и Дон, Вена, 1924.

ГРУЗІЯ:

Уратадзе, Г.И. — Образование и консолидация Грузинской Демократической Республики. Издание института по изучению СССР — исследования и материалы (серия 1-я, выпуск 29), Мюнхен, 1956, стор. 80-81, 88, 96-100, 104.

Zourab D. Avalishvili — The Independence of Georgia in International Politics, 1918-1921. Hardley Brothers, London, 1940.

Pick Albert — Georgia Autonomous Republic and Transcaucasian Commissariat, Standard Catalog of World Paper Money, edit. Battenberg Verlag, München, 1980, pp. 542-543, 555-557.

Delegation Georgienne a la Conference de la Paix, Memoire Presente a la Conference de la Paix (Revendications Politiques-Frontiers), suivi de l'acte de l'Independence de la Georgie, et d'une carte. Paris, Juillet, 1919, pp. 21-22.

Georgien-Zumstein Europa Briefmarken-Katalog, 1951, edit. Zumstein & Cie., Bern, ss. 357-388.

Kazemzadeh, Firus — The Struggle for Transcaucasia (1917-1921), New York & Oxford, 1951, pp. 115-117, 122-127, 147-159, 169-172, 210, 239-242, 246-252, 271-275, 295-312, 313.

АЗЕРБАЙДЖАН:

Firus Kazamzadeh — The Struggle for Transcaucasia, Philosophical Library and George Ronald, Oxford, 1951.

Hilal Munschi — Die Republik Aserbeidschan, eine geschichtliche und politische Skizze, Berlin, 1930, s.

Гусеинов, И.С. — История Азербайджана, изд. Азерб. Акад. Наук, Баку, т. 3, 1963, стор. 138.

Мусарадзе, М. — Азербайджан в трауре, Azerbaycan Milli Birliginin Organidir — Орган Азербайджанского Национального Обьединения, Но. 11, Мюнхен, 1953, стор. 1-3.

Д. Казум Бек, полк. — Воспоминания о Ганджинском возстании, Azerbaycan, No. 12, Мюнхен, 1953, стор. 13-25.

Pick Albert — Azerbaidjan Independent Republic. Standard Catalog of World Paper Money, edit. Battenberg Verlag, München, 1980, pp. 539-540.

Aserbeidschan. Zumstein Europa Briefmarken-Katalog, 1951, edit. Zumstein & Cie., Bern, 1950, pp. 67-68.

(Продовження буде)

Іван ВЕРГУН

СВ. ІВАН — АПОСТОЛ БЛАГОВІСТИ ТА ЛЮБОВИ

Немає де правди діти, ап. Іван являється найцікавішою і найоригінальнішою особою серед Христових учеників, який ніколи, навіть у критичних хвилинах, не відрікся свого Учителя. Будучи нерозлучним Христовим супутником, він описав у прекрасній літературній формі й стилі його науку, підтверджену знам'ями-чудами, за що Церква, в V стол., присвоїла йому символ орла[1], а письменники, журналісти та друкарі вибрали його своїм покровителем.

Св. Іван народився у Вівсаїді (Галілея) і був рибалкою, як його батько Заведей. Деякі екзегети припускають, що його мати Саломія була сестрою Ісусової матері[2]. Цей здогад є правдоподібним, бо св. Іван відтак стався інтимним і улюбленим учнем Христовим, про що сам згадує у Євангелії аж п'ять разів.

Св. Іван брат Якова Старшого, пізнішого Христового учня, спочатку був адептом Івана Хрестителя. А почувши його свідчення про Ісуса «ото Агнець Божий», Іван і Андрій (Первозваний), брат Симона-Петра, пішли в слід за Христом (Ів. 1,40). Він, як теж його брат Яків, мав імпульсивний характер, і тому Христос назвав їх обидвох «синами громовими» (Мр. 3, 17) за те, що вони різко настоювали перед Ісусом, щоб Він зіслав з неба огонь та винищив самарянців за те, що вони не хотіли Його переночувати (Лк. 9; 53, 54). Але на Таємній Вечері Господь йому одинокому звірюється хто Його видасть жидам, а під хрестом на Голготі, віддає йому в опіку Свою матір (Ів. 19, 26).

Він був одиноким апостолом, який не опустив свого Учителя в лиху годину: у дворі первосвященика Анни, при розп'яттю на Голготі. Він перший прибіг до Ісусового гробу і ствердив Його воскресіння, перший пізнав воскреслого Христа над Тиверійським морем, говорячи Петрові: «Це ж Господь!» (Ів. 21, 7). І за ту вірність і любов Христос наділив ап. Івана тою ласкою, що дочекався (виїмок серед апостолів) глибокої старости (Ів. 21, 23)[3].

По воскресінню Христовім св. Іван голосить Євангелію з ап. Петром у Самарії, відтак бере участь в Єрусалимському Соборі в 50-ім році, а по зісланню Св. Духа та по заснуванні 1-ої християнської громади в Єрусалимі, улюблений апостол проповідував Благо-

1. La Grande Encyclopédie... Ed. P.H. Lamiraud et Cie, t. 21, H.Б. Символ орла запозичений з Об'явлення 4, 7.
2. Dictionnaire Encyclopédique Quillet, 1969, p. 3588.
3. Всі апостоли, крім св. Івана, померли мученичою смертю. Напр., ап. Якову, братові св. Івана, Ірод Агріпа I, цар єрусалимський, стяв голову мечем у 44 році (гл. Дії 12, 2)..

вістя в Малій Азії. Відтак, за панування Дометія (81-96), був засланий на острів Патмос і звільнений у 98 р. Траяном. Проживаючи в Ефесі, він піклувався християнською громадою, заснованою св. Павлом у 54 р., де і помер у 100 році[4].

Не всі дослідники приписують авторство 4-ої Євангелії, яка була зредагована між 90 і 100 роками в Ефесі (деякі настоюють, що в Антійохії), апостолові Іванові. Деякі з них твердять, що справді він ним був, а інші кажуть (Папіяс), що Іван Старший[5]. А прогресивний Люазі[6] під деномінацією «улюбленого ученика» розуміє фіктивну особу досконалого Христового учня. Також деякі з них приписують авторство 4-ої Євангелії Лазарові, братові Марти і Марії[7].

Насправді, в 4-ій Євангелії не заподано автора. За те згадується аж п'ять разів нерозлучного й улюбленого учня Христового Івана. За те в розділі 21-ім, який був відтак доданий до Євангелії і написаний, правдоподібно, учнем Івана, знаходимо щодо авторства пояснення. Пишучи про Петра і учня, «якого любив Ісус і який на вечері до лоня Йому був схилився. . .» (21,20), автор додатку правдомовно робить слідуючий висновок: «Це той учень, що свідчить про це, що й оце написав. . . І знаємо ми, що правдиве свідоцтво його!» (21, 24), тобто апостола Івана!

Вільфрід Гаррінктон, модерний англосаксонський дослідник Святого Письма, так, між іншим, схарактеризував цю Євангелію: «Чим більше студіюється 4-ту Євангелію, тим самим приходиться до переконання, що вона є витвором генія, який, не усвідомляючи собі, анонімно представив драматичні ефекти найбільшої літературної вартости. Мистецтво 4-ої Євангелії являється умінням цілковито стихійним»[8].

Євангелія від св. Івана відрізняється від синоптичних[9] тим, що наголошує Божеське походження Христа, потверджене знам'ямичудами, Його проповідями-науками та діялогами. У ній Євангелист, як св. Павло, концентрує свої виводи в покуті, справедливості та спасінні. Його вихідною базою являється Христос, якого ототожнює зі світлом, життям, правдою та любов'ю. А щоб протиставитись навчанню доцетів і ґностиків[10], доводить, що Син Божий мав вигляд чоловіка!

---

4. Grand Dictionnaire Encyclopédique Larousse. Paris 1983, t. 8, p. 5832; Grand Larousse Encyclopédique. Paris 1961, t. 6, p. 334.
5. .Св. Полікарп (69-155) — єпископ Смирни. Св. Іриней (130-208) — єпископ Ліону. Св. Папіяс — єп. Гієраполісу в II столітті.
6. Альфред Люазі (1857-1940) франц. екзеґет, духовна особа. В 1908 р. екскомунікований за біблійну критику та прогресивні виступи.
7. Oscar Cullmann: Le Nouveau Testament. Ed. PUF (Que sais-je?) 1976, pp. 43-45.
8. Wilfrid Harrincton: Nouvelle introduction à la Bible. Trad. de l'anglais pfr J. Winandy. Edition Seuil, Paris 1970, p. 944.
9. Це — Євангелії свв. Матвія, Марка та Луки. Вони є між собою подібні в описах Христового буття, особливо з історичного пункту зору.
10. Релігійні секти, які представляли Христа сповидним, тобто позбавляли Його людської натури! Рівнож твердили, що посідають цілковите знання Господа Бога!

Євангелист послуговується теж символами: жива вода, хліб життя, добрий пастир, виноградина й галуззя. . . Ними він доказує, що Христос є Божим Сином у людській подобі, тобто історично важна впливова особа. Ці символи зустрічаються при уздоровленню сліпородженого («Я світло для світу» Ів. 9, 5), при воскресінню Лазаря: «Я воскресення й життя» (11, 25). . .

Жива вода (для самарянки джерельна) символізує дар Св. Духа, хліб життя — Христа під видом евхаристійного хліба. І ці двозначні очеркнення вірніше пояснюють Євангелію, впроваджуючи читача в духовну глибину Ісусових слів.

Там же Христові проповіді-науки засадничо відрізняються від притч, заподаних свв. Матвієм, Марком і Лукою. В Івановій Євангелії домінують діялоги: з Никодимом, самарянкою, учнями і юдеями! . .

У деяких випадках св. Іван є точнішим від інших євангелистів. Він заподає подрібніший вибір апостолів, згадує про купальню у Вітесді, про те, що один зі служби «вдарив Ісуса в щоку» (18, 22) і як Ісус, «голову схиливши, віддав Свого духа» (19,30), що, між іншим, підтверджують досліди над Турінською плащаницею. До речі, від удушення, внаслідок розпяття, голова спадає прямо до переду, ніколи вбік!

Теж вірніше він заподає дату Христової смерти, тобто в п'ятницю 14-го нізана (7 квітня)[11]. Констатує, як наочний свідок, що з проколеного боку витекла кров і вода (19, 34). Цей факт сконстатовано рівнож на Турінській плащаниці[12].

Євангелія починається прологом, що являється свого роду гимном на прославу Христа. Його читається (1, 1-18) в наших церквах на Великдень, а в латинських на Різдво. В нім зустрічаємо такі вислови, як слово, життя, світло, правда й благодать, діяметрально протилежні до темряви. В нім є теж поєднаний Старий і Новий Заповіти: закон Мойсея і благодать та правда Христові (1, 17). Більше того, пролог — це конспект згаданої Євангелії!

Про Христа Іван Хреститель свідчить по-різному: Ягнець Божий (1, 29), Син Божий (1, 34), Месія (1, 41), Цар Ізраїлів (1, 49). А сам Христос про себе засвідчив, що Він є Людським Сином (1, 51)!

У переміні води, призначеної «для очищення юдейського» (2, 6) у вино в Кані Галилейській, Ісус заступив старозавітний символ новозавітнім, тобто евхаристійним. А говорячи про храм тіла свого (2, 21), Ісус натякав про прийдешнє своє воскресіння!

«Жива вода», вживана в розмові зі самарянкою, ідентифікується з хрищенням Св. Духом. У тій розмові, яка являється дійсно спонтанним діялогом, як рівнож і прекрасним, Ісус перший раз

11. В Євангелії св. Марка і св. Луки зазначено, що Христос був розп'ятий у суботу 15-го нізана, тобто нашого 8-го квітня.
12. Antoine Legrand: Le linceul de Turin. Ed. Declée De Brouwer. Paris 1980, pp. 190-194.

признається жінці, що Він — Месія! (2, 26). Виявляє Він себе Сином Божим у розділі 5-ім, а в 6-ім пояснює народові, якого нагодував хлібом і рибою, що «з неба зійшов не на те, щоб волю чинити Свою, але волю Того, Хто послав Мене» (вірш 38), бо хто увірує в Нього матиме життя вічне, і того Він воскресить останнього дня (в. 40, 44). . .

Розділи 7-ий і 8-ий (2-га частина пляну) можна пов'язати в одну літературну цілість, центром яких був Єрусалим. Після науки в храмі, Ісус поновно потверджує свою Божу натуру: *«Перш, ніж був Авраам, — Я є!»* (8, 57), за що жиди хотіли Його укаменувати. Але по уздоровленню сліпонародженого в суботу та воскресінню Лазаря, проявляється ще більший контраст, який був релігійно-політичного характеру, між фарисеями і Ісусом, бо в розмові з ними Він заявив: *«Я й Отець — Ми одне»* (10, 31), що вважалось тоді богозневагою.

«І, як буду піднесений з землі, то до Себе Я всіх притягну» (12, 32) — сказав це Ісус по своїм славнім в'їзді до Єрусалиму, підкреслюючи, якою смертю Він помре і якою підкорить Собі всі народи. . .

У 3-ій частині (розд. 13-17) Євангелії св. Іван сконцентровує свою увагу на навчанню свого Учителя, в якім домінує любов (в попередній життя та світло!). В алегорії про виноградину він підкреслює любов між Ісусом та учениками, як рівнож між самими апостолами до тої міри, як Господь їх полюбив! Бо *«ніхто більшої любови не має над ту, як хто власне життя поклав би за друзів своїх»* (15, 13)!!!

У 5-ій частині (розділи 18-20) наочний свідок св. Іван описує страждання, смерть і воскресіння Христове. Христос, — наголошує ап. Іван, — піддався добровільно мукам і розп'яттю, щоб «прославити Небесного Отця тут на землі» (17, 4). Чей же ж Христос підтвердив Сам Пилатові[13], що Він Цар, але Його «царство не зі світу цього» (18, 36), бо Він «прийшов на світ, щоб засвідчити правду» (18, 37). . .

Подія Христового воскресіння (розд. 20; 1-10) з'ясована аналогічно до синоптичних Євангелій з тою тільки різницею, що улюблений учень Христа, тобто ап. Іван, перший прибіг до порожнього гробу: *«побачив, — і ввірував»* (20, 8)[14]. Увірував, бо *хустка, що була на Його голові* (жиди прив'язували мерцям підборіддя, — І.В.), *лежить не з плащаницею, але осторонь, звернена, в іншому місці»*. . . (20, 7). Увірував, бо якщо хустка була педантно згорнута — значить, що Христа ніхто не викрав, як про це говорили жиди, а Він направду воскрес! — як Сам про те був заповів.

Описуючи відтак появи Христові ученикам, Апостол потвер-

13. Пилат мешкав у Цезарії, але під час жидівських свят приїжджав до Єрусалиму.
14. Христос помер 14-го нізана (7 квітня) у 15 год. 30. Тіло Його лежало в гробі від п'ятниці від 18-ої год. до неділі 16 нізана (9 квітня) до 6-ої год. ранку.

джує тим реальність воскресіння під оглядом духовним та історичним. Бож Хома, визнаючи Ісуса Богом (20, 28), був одним із тих, що *«бачили славу Його»* (1, 14). І *«це ж написано, щоб ви вірували, що Ісус є Христос, Божий Син, і щоб, віруючи, життя мали в Ім'я Його»* (20, 31) — потверджує св. Іван!

Як ми вже згадували, розділ 21-ий був написаний учеником св. Івана. Це є свого рода «пост скріптум», що доповнює Євангелію. В нім говориться про заснування Церкви, в якій продовжуватиметься навчання Христове. У тім контексті чудотворний улов символізує розріст тієї Церкви, основаної на Симоні-Петрі!

Все таки, в деяких місцях 4-та Євангелія уподібнюється висловами з Євангелією св. Луки. А це тому, що обидва автори притримувалися спільної жидівської традиції. Вони обидва відмічають Ісусову приязнь з Мартою і Марією, Петра з Іваном; підкреслюють ролю сатани в зраді Юди; описують Господнє страждання, воскресіння та дар Св. Духа. . .

Св. Іван краще обізнаний з юдейською традицією, як теж з наукою свого Учителя, яку переказує вірно в Його формі й стилі. Він склав і зформулював Євангелію по-своєму!

Свого часу Лямартін, французький академік, завважив, що в 4-ій Євангелії є багато рядків, які мають в собі зародки моральної та політичної правди[15]. А Ґустав Тгібон, філософуючи над науковими гіпотезами й фактами, які тратять з часом свою вартість, приходить до переконання, що Євангелія від св. Івана (теж твори Платона, М. Аврелія та св. Івана від Христа) ніколи не втратить своєї вартости, бо Господь Ісус це — справжня Істина[16].

Євангелія від св. Івана, прозваного Богословом, є заразом твором літературним і теологічним. Виявлення Божого сина зараховується в ній до історичного порядку, бо факти, які наводить Євангелист, є реальними і підтверджені глибинними поясненнями науки Христа. Поправді, улюблений Ісусів учень, це — Апостол Божої благовісти й любови! І цю його Благовість найкраще можна зреасумувати Кулішевим віршиком[17]:

І тут безодня животвору,
І тут премудрість без кінця. . .
Однаково горі і долу
Сіяє світ Твого лиця.

---

15. Альфонс де Лямартін (1790-1869), франц. письменник і академік, католик-ліберал.
16. Gustave Thibon (1903-): L'ignorance etoilée. Paris 1974, pp. 119, 187.
17. Вийняток з вірша «Молитва», присвячений д-рові Ів. Пулюєві, з яким П. Куліш співпрацював над перекладом на укр. мову Нового заповіту, виданого у Відні 1880 р. Вони теж з І. Н. Левицьким переклали на нашу мову цілу Біблію, яка появилась в 1905 р. накладом Британського Біблійного Товариства.

Д-р Василь ЯЩУН

ВОЛОДИМИР ЖИЛА

(З приводу переходу на пенсію)

Володимир Жила, професор Тексас Тек університету в Луббоку, літературознавець, літературний критик, педагог та культурно-освітній і суспільно-громадський діяч, відомий широким колам українського й чужоземного світу, по 23-ох роках праці в цьому університеті перейшов 31-го серпня 1986 на заслужену пенсію, щоб обняти пост Керівника ресорту культури й науки в уряді УНР в екзилю.

Володимир Жила народився 25-го червня 1919 р., в м. Збаражі, в міщанській родині. Середню освіту набув у польській гімназії в Збаражі. В 1938 р. почав студії на правничому факультеті Львівського університету, але через воєнні події мусів студії перервати. Під час війни попав у німецький полон, де спільно з іншими українськими письменниками й поетами видавав журнали *«Україна»* і *«Вояцька слава»*.

В 1945-1948 рр. Жила перебував в Австрії, в м. Філляху, де зорганізував перший український табір для переміщених осіб «Піколло» та керував українським переселенчим життям у Каринтії, провінції Австрії. В 1948 р. виїхав з родиною до Сан Павльо, в Бразилії. Там, упродовж чотирирічного перебування, вів культурно-освітню й видавничу працю серед українських поселенців та, співпрацюючи з бразилійськими урядовими чинниками, пропаґував українську церковно-релігійну і національну справу. Він причинився немало до заснування в Бразилії українського католицького єпископату. В 1952 р. переїхав до Канади. Працюючи вчителем у середніх школах, продовжував свої студії в Манітобському університеті та брав активну участь в українському культурно-освітньому і суспільно-громадському житті. За його допомогою впроваджено навчання української мови як факультативного предмету в 9-12 клясах неповно-середніх та середніх школах Манітоби. З вересня 1962 р. по жовтень 1963 р. виконував обов'язки секретаря Централі Українців Католиків Канади.

В 1959 р. отримав у Манітобському університеті ступінь бакалавра, в 1962 р. — ступінь магістра, а в 1967 р. — ступінь доктора філософії в галузі слов'янської філології в Українському Вільному Університеті, захистивши працю «Іван Франко як дослідник церковно-полемічної літератури XVI- початку XVII стол.».

В 1963 р. Жила отримав позицію доцента (Assistant Professor) в Тексас Тек університеті в Луббоку, в 1968 р. підвищено його до ранґи надзвичайного професора (Associate Professor), а в 1974 р. — до ранґи звичайного професора (Full Professor). Хто вчив чи вчить в американських університе-

тетах, той знає, що такі підвищення не приходять автоматично і їх не так уже легко дістати. Начальство вимагає видатного викладання курсів як нижчих, так і вищих, наукових публікацій і діяльности в житті університетської громади. Без сповнення цих трьох вимог упродовж перших трьох-шістьох років праці викладач не тільки не дістає підвищення, але й стає перед неминучою загрозою звільнення з праці. В. Жила сповнив усі ці вимоги на високоякісному рівні.

Викладав він російську мову й літературу, німецьку мову і порівняльну літературу, яка в останніх десятиліттях зайняла одно з передових місць у програмі літератур в американських університетах. Основне поле зацікавлення Жили — це літературознавство, в якому домінує українська література і літературна критика та власне порівняльна література, якою він широко займався в університеті. Досліджував він теж питання з українського мовознавства, хоч формально воно не було в програмі курсів, що їх він викладав.

Володимир Жила — здібний, працьовитий і дуже успішний педагог. У мене на руках понад двадцять копій листів його студентів і колег-професорів із Англійського і Німецького відділів (слов'янська програма в тамошньому університеті існує в рамках Німецького відділу) до керівників адміністрації, в яких вони з найвищим признанням висловлюються про Жилу як педагога. Усі вони наголошують його досконале знання предмета, високий рівень навчання, успішну методу, додаткову індивідуальну поміч студентам у міру потреби, поміч докторантам і колеґам-дослідникам у перекладах слов'янських і німецьких текстів, його терпеливість, вдумливість, вирозуміння і приємну вдачу при одночасній вимозі доброго засвоєння студентами матеріялу курсів.

Крім викладання на курсах, він значно збагатив славістичну бібліотеку університету, зорганізував «Слов'янський клюб» і слов'янське товариство «Dobro Slovo», заснував постійні симпозіюми порівняльної літератури і був редактором перших чотирьох томів їх *«Записок»* («Proceedings of the Comparative Literature Symposium») та співредактором дальших сімох томів. Це велика праця, коли врахувати, що спочатку на це не було призначених фондів. Фонди університет призначив після надрукування третього тому *Записок.* Досі надруковано вже 18 томів. В 1987 р. відбуватиметься 20-ий симпозіюм. У кожному томі *«Записок»* появляється прізвище Жили і згадка, що він заснував цю серію видань. Ці *«Записки»* підносять престиж Техас Тек університету, бо йдуть до кількасот університетів Північної і Південної Америки та Европи. Крім американських і канадійських учених, багато визначних науковців із різних европейських країн були і бувають учасниками цих симпозіюмів. Жила був теж редактором-помічником видань *Dada «Surrealism»* і *«South Central Bulletin»* та членом управи Товариства студій етнічних літератур у США.

На прохання керівників відділів чужоземних мов Жила управляв десять років Мовною лябораторією в університеті. Він був членом Сенату, активним членом різних університетських комітетів та виконував службові обов'язки (керівник, секретар, скарбник і ін.) в різних регіональних і загальнонаціональних американських наукових організаціях, і там давав

доповіді. В 1982 р. Жилу призначено членом-кореспондентом Міжнародного центру студій посушливих земель.

Працю Жили оцінили належно його колеґи, студенти та керівники адміністрації. 8-го березня 1986 р. Міжвідділовий комітет порівняльної літератури у складі дванадцятьох професорів рішив одноголосно висловити проф. Жилі «найсердечнішу подяку за його видатну працю для університету». В 1980 р. цей сам Комітет присвятив йому II том *«Записок» («Classical Mythology in 20th Century Thought and Literature»)* як доказ пошани і признання за плідну й невтомну працю при заснуванні і дбайливій організації симпозіюмів впродовж десятьох років. Управи академічних товариств «Mortar Board» і «Omikron Delta Kappa» в 1981 р. обрали його «видатним членом факультету за відмінне навчання і хист інспірувати студентів». Вершком же признання була подія 17-го травня 1986 р.: на торжественній церемонії Відділу гуманістичних і стислих наук проф. Жилі вручено деканську грамоту-нагороду за «його видатну працю впродовж 23-річної служби в університеті, в якій він не пропустив ані одного дня». Поряд із цією багатогранною педагогічною і видавничою працею в університеті за численними обов'язками, з нею пов'язаними, Жила трудолюбно досліджував різні аспекти української літератури, мови та української культури в ширшому значенні цього слова.

Він автор книжок: *«Ідейні основи Шевченкової поеми 'Гамалія'»* (УВАН, 1958); *«З історії українознавства і славістики в Канаді»* (УВАН, 1961); автор брошури *«Полум'яне слово»* (у співпраці з М. Щербаком, 1969). Бібліографія його науково-дослідних розвідок, статтей і есеїв, з великою перевагою цих перших, нараховує 109 позицій. Між ними бачимо низку статтей про Івана Франка, статті про Лесю Українку, Шевченка, Котляревського, Панаса Мирного, Коцюбинського, Осьмачку, Славутича, Докію Гуменну, Олександра Білецького і ін.; багато розвідок з ономастики, надрукованих у публікаціях міжнародньої репутації, таких, як, наприклад: *«Proceedings of the Eighth International Congress of Onomastic Sciences»* (1966), *«Proceedings of the Ninth International Congress of Onomastic Sciences»* (1969), *«Names»,* 18 (1966, 1970), *«Disputationes ad montium vocabula aliorumque nominum significationes pertinentes»* (1969), *«Studies in Scottish Literature»,* 11 (1973), *«Onoma»,* 19, 3 (1976), *«Onoma»,* 22, 1-2 (1978), *«Shakespeare: Translations»,* 7 (1980; Tokyo); *«Berichte des 12 Internationalen Kongresses für Namensforschung»* (1978) та статті в згаданих уже університетських *«Записках» («Proceedings of the Comparative Literature Symposium»).* З огляду на обмежене місце і ціль цієї статті, неможливо подати хоча б заголовки всіх розвідок, статтей і есеїв цього працьовитого й продуктивного науковця. Йому теж належать численні огляди книжок.

Жила зредаґував також збірники *«Творчість Яра Славутича»* (1978), *«Portrayal of America in Various Literatures»* (1978) і регіональний збірник *«Збаражчина»* (1980) та прикрасив їх своїми статтями.

Велика заслуга Жили також у перекладі на англійську мову монументальної книги Івана Зілинського, проф. Ягайлонського університету в Кракові, *«Opis fonetyczny języka ukrainskiego»,* виданої УНІГУ в 1979 р. як *«A Phonetic Description of the Ukrainian Language»,* (у співпраці з В. Ейко-

ком). Над цим перекладом працював Жила майже десять років. Це бо не тільки звичайний собі переклад; такий можна було б зробити в значно коротшому часі. Цей переклад включає багато нового. Докладно про це я писав у своїй довгій рецензії на цю перекладену працю в 1983 р. (див. «Свобода», 1983, ч. 60). Її зроблено на основі особистого примірника проф. Зілинського, що його дав проф. Жилі син Зілинського д-р Орест Зілинський. Цей примірник є тепер у бібліотеці Гарварду. В ньому багато поправок, доповнень, уточнень, заміни слова «польські» словом «галицькі», слова «малоруси» словом «українці» і т.п. Можливо, Зілинський мав намір видати цю працю українською мовою. Усі ці зміни Жила вніс у переклад. Треба ще додати, що всі ці зміни в книзі Зілинського зроблено вже тоді, коли вона була видана.

Крім того, Жила усучаснив переклад згідно з сучасною лінґвістичною практикорю, яка так блискуче розвинулася упродовж останніх 50 років, тобто від часу, коли праця Зілинського побачила світ у надрукованому виді. До перекладу додав він десятисторінкове введення, додав бібліографію його праць і т.п. Ця праця важлива тим, що вона інформує англомовний науковий світ про основний вид самобутности української мови й культури, що виросла на цій мові.

Коли три роки тому я писав згадану рецензію на цю працю, Жила жалівся, що із 1000 надрукованих Гарвардом примірників розпродано ледве 100, а решта лежить на складі УНІГУ. Невідомо, який кількісний стан цього накладу тепер. Якщо не покращав, то треба було б збільшити намагання, щоб ця книга знайшлась на полицях бібліотек при університетах із славістичним відділом і відділом загальної лінґвістики у США, Канаді й Европі. Гадаю, що при посилених заходах можна було б розповсюднити ще кількасот примірників або й всю решту накладу.

Академічна праця В. Жили поширена також до понад сорок наукових доповідей, що їх він читав на з'їздах, у тому й на міжнародніх конґресах славістів, назвознавців, літературознавців і мовників, які відбувалися в Америці, Канаді і Европі в таких містах: Нью-Йорк (1964, 1966, 1968, 1978, 1981, 1983, 1984, 1985), Нью Орлінз (1965, 1971), Даллас (1968), Гюстен (1969, 1978, 1980), Сан Антоніо (1968), Мемфіс (1970, 1980), Луббок (1971, 1982), Тулса (1972), Сейнт Луіз (1976), Лейк Тагое (1974), Туксон (1977), Кембрідж (1979, 1980, 1981, 1982), Аустін (1981), Вашінґтон (1984), Вінніпеґ (1983, 1985, 1986), Монтреаль (1980), Амстердам, Голляндія (1963), Лондон (1966), Відень (1969), Берн, Швайцарія (1975), Мюнхен (1975, 1981, 1986).

Жила володіє мовами англійською, німецькою, польською і російською, читає по-португальськи та добре знає українську літературну мову в її фонетичному, семасіологічному і синтаксичному вжитку, вільному від справжніх, а не суб'єктивно уявних польонізмів і росіянізмів, так часто сприйманих поверховим оком деяких любителів мови, що не знають історії української фонетики, фонології, морфології, лексикології та стилів у різних літературних жанрах і такої ж історії мов польської і російської.

В. Жила є членом Наукового Товариства Шевченка (дійсний член),

Української Могилянсько-Мазепинської Академії, Українського історичного товариства, Постійної конференції українських студій при Українському інституті Гарвардського університету, Об'єднання українських письменників на еміґрації «Слово», Конференції редакторів наукових журналів, Товариства студій етнічних літератур у США, Американського товариства порівняльної літератури, Американського назвознавчого товариства, Товариства студій національностей СССР і Сходу Европи, Американського товариства учителів слов'янських і східньоевропейських мов, Американського південно-центрального товариства сучасних мов та Товариства студій «дада і сюрреалізму».

Як видно, Володимир Жила — це видатна постать серед української еміґрації. Це науковець доброї кляси, який збагатив українську культуру численними науковими працями і дав ними поважне свідоцтво чужоземному науковому світові про її неоспорену самобутню вагомість. Він обдарований хистом наукового організатора, про що свідчать засновані і керовані ним симпозіюми в Тексас Тек університеті, на які він притягав численних науковців не тільки з Америки і Канади, але з Европи. У нього не абиякий талант редактора, виявлений у видаванні журналів під час і після Другої світової війни в Німеччині і Австрії, опісля в Бразилії і наприкінці в Тексас Тек університеті.

Володимир Жила піднявся на цей ріст завдяки своїм здібностям, енергії, подиву гідній працьовитості і шляхетній амбіції, в основі якої лежить палке бажання дати свій найкращий жертвенний труд і його плоди для українського народу і його поневоленої Батьківщини. З його відходом на пенсію зі становища професора Тексас Тек університету сподіваємсося дальших добрих його успіхів у праці на новому відповідальному пості Керівника ресорту культури і науки в уряді УНР.

Від Редакції «В.Ш.»: як відомо читачам нашого журнала, проф. д-р Володимир Жила являється довголітнім співробітником «Визвольного Шляху». Чергову його працю друкуватимемо у квітневому і наступних числах «В.Ш.».

Редакція «В.Ш».

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ СИМПОЗІЮМ НТШ У КАНАДІ ДО 800-РІЧЧЯ «СЛОВА О ПОЛКУ ІГОРЕВІ»

(Комунікат НТШК)

В Торонті, в осідку НТШ Канади, 14-го грудня, 1986 року, відбувся Літературно-науковий Симпозіюм, присвячений 800-річчю «Слова о полку Ігореві», лицарського епосу, перлини староукраїнської літератури.

Симпозіюм відкрив імпрезовий референт і організатор наукових конференцій НТШ у Канаді мґр Василь Верига, привітавши численну авдиторію слухачів від імени голови НТШ в Канаді д-ра Богдана Стебельського. Прочитав програму вечора і покликав другого голову Управи проф. д-ра Володимира Мацькова перевести програму Симпозіюму, що складалася з п'яти доповідей і тривала чотири години з одною перервою поміж доповідями.

На вступі д-р Мацьків змалював коротко історичне тло, на базі якого постав незрівняної краси і поетичної самобутности український епос. Схарактеризував основні риси твору, що віддзеркалюють українську духовість — не лише дійових осіб епосу, але й мислення автора, його мови, незалежно від факту, що його знайдено на Півночі, там переписано та опубліковано.

Першу доповідь *«Слово о полку Ігоревім і билинний епос»* — читала д-р Олександра Копач. Авторка проаналізувала спільний історичний шлях «Слова. . .» і билин, їх історичну генезу, їх розвиток, побутування та збереження на певних теренах, і розшуки та публікації у XIX стол. Переведені паралелі між «Словом. . .» і билинним епосом «героїчного циклу» вказують на їхні спільні елементи: географічний (територія України-Руси з Києвом у центрі), історичний (події та персонажі), тематично-ідейна основа (добро української держави — «Руської землі» — в назві того часу), лексика і поетичні засоби. Автори — професійні співці з лицарської, дружинної верстви. Билинний епос — ориґінальні твори, «Слово. . .» — їхнє продовження і вивершення поетичного стилю, досягнення українського духа княжої доби.

Наступну доповідь про *«Видання і публікації на тему 'Слова о полку Ігоревім'»* дала мґр Любомира Пендзей. Її виклад був ілюстрований виставкою різних видань «Слова. . .» за час половини нашого століття, видань університетських бібліотек і приватних колекцій. «Слово о полку. . .» показується найпопулярнішим епосом з усіх европейських не тільки виданнями ориґіналу та різномовних перекладів, але й дослідними працями, що їх перевели та переводять учені літературознавці усього світу. Доповідачка зокрема довше спинилася на українських виданнях «Слова. . .», а в часі перерви дала можливість приявним безпосередньо познайомитися з книжками й одержати пояснення щодо окремих пере-

кладачів твору чи ілюстраторів видань. Після викладу мґр Любомири Пендзей та її фахових пояснень, почалася друга частина Симпозіюму, в якій взяли участь троє наступних доповідачів.

Мґр Аріядна Стебельська дала доповідь на тему: *«Подібності та відмінності змісту і форми двох епосів — 'Пісня про Ролянда' і 'Слово про Ігорів похід'»*.

Близькість часу постання двох епосів: староукраїнського та старофранцузького спонукала численних дослідників наводити аналогії між обома епосами та знаходити подібності між ними. Проте, помимо часової близькости постання і близькости сюжетної обох дружинних епосів, у яких ключевою подією є не перемога а поразка на полі битви, існують основні різниці. В «Слові. . .» описані події є історичні і відбуваються в час дуже близький до часу постання поетичного їх оспівання, і є правдоподібність, що автор був учасником тих подій. Французький епос, який має пов'язання із історичною подією, занотованою в хроніках, трактує її цілком свобідно, наводячи багато змін і додатків, а остання редакція цього твору, що вважається найбільш авторитетною, т.зв. Оксфордський відпис, датується приблизно 1170 роком, а базується на події з 778 року, себто майже 400 літ пізніше. Загально, «лицарський дух» панує в обох творах, як теж ідея лицарської слави і чести. Але ідея оборони рідної землі і її людности від наїздника, «поганина», існує лиш у нашому творі, натомість старофранцузький епос має підкреслену вірність васаля суверенові та основну ціль: ширення християнства. На жаль, християни в цім творі представлені як люди жорстокі і забобонні, а мохаммедани, сарацени та інші народи — ідентичні, тільки-що мають назву поган. Є певна аналогія між головними постаттями: Ігорем і Всеволодом та Роляндом і Олівером. Головна ж історична постать — в однім творі Карло Великий, а в другім Святослав Київський, представлена дуже різно. Святослав — це постать дуже поважна, затривожена безпекою землі руської та її жителів, і життям своїх родичів, молодих князів, а його віщий сон не переходить границь дійсности, коли «Золоте слово» є немов би сильною проповіддю, самою по собі, що дає Святославові ореол великого державного мужа. Карло ж представлений як сузерен, що сам рішень формально не робить, а скликає раду своїх баронів, так на раді він і сидить, але він має сни, що переходять межі реальности, нереальні є і «чуда», як сонце, що стало на три дні, щоб дати Карлові перемогу. Найбільш віддаленою від Святослава є певна ґротескність постаті Шарлеманя, де він, попри свою впертість та жадобу помсти — покарання Ґенелона, в моментах гніву «рве на собі білу бороду».

Найбільша різниця творів у їх формі. В «Пісні. . .» існує великий реалізм, доходячий до натуралізму в описі зовнішньости постатей, їх одягу, їх дій. Образности майже нема, але є велика симетричність у розповіді і ритмічна упорядкованість у строфах, що мають нерівну скількість рядків, але рядки мають однакову скількість складів, із асонансом на кінці рядка. «Слово» має дуже різноманітну ритміку, залежну від змісту, що нагадує уклад козацьких дум, а ще більше Шевченкової поезії, особливо його «Гамалії». За довжиною наш епос багато коротший: він має (за ін-

терпретацією Махновця) 618 рядків, а «Пісня про Ролянда» за Оксфордським рукописом має 3998 рядків. Наш твір має дуже багату образність, і є в основі ліричним. «Пісня» є твором епічним, майже позбавленим тропів.

Четверту доповідь — *«Слово о полку Ігореві» і «Ель Сід»* читав д-р Олег Романишин. На його думку, є певні подібні аспекти між українською і еспанською героїчною літературою середніх віків, які походять із спільного середньовічного довкілля і до певної міри подібного світосприймання двох народів, яким історія призначила жити на грані середземноморського культурного центру, хоч з двох протилежних сторін: Україна на межі Азії, а Еспанія на межі з африкансько-мусулманським світом.

Україна і Еспанія — пограничні нації між европейським християнським і т. зв. «поганським» світами, викарбували своє місце в історії частинно в боротьбі проти цих світів. Тому не дивно, що подібні історичні і геополітичні умови подібно вплинули на національну психіку цих двох націй та надали їм відчуття фатальної неминучости постійної боротьби за існування, а через те і героїчну поставу до життя. Ці прикмети яскраво віддзеркалені як у «Слові о полку Ігореві», так і в еспанському епосі «Пісня про Ель Сіда».

До подібних прикмет цих двох героїчних епосів можемо зарахувати: приблизний час появи обох епосів, риси характерів дійових осіб епосів, оточення середньовічного стилю, своєрідне злиття між поезією та історичною правдою, національний зміст творів, глибокий патріотизм, сприймання християнства як національної релігії, воєнна атмосфера творів, ідеалістичне сприймання життя, магічні плачі — ляменти і т.п.

«Слову о полку Ігореві» і «Пісня про Ель Сіда» є зразками творів, які віддзеркалюють характери народів, що ці твори створили. Вони рівночасно мають великий формуючий вплив на національні почування і характер цих націй.

Останню, п'яту з черги доповідь п.з. *«Український характер 'Слова о полку Ігоревім'»* читав мґр Орест Павлів. Він зупинився на декількох фонетичних і морфологічних властивостях мови твору, які незаперечно вказують на те, що цей світової слави твір постав на українському мовно-культурному ґрунті.

Орест Павлів ствердив, що невідомий автор «Слова. . .» часто вживав форми другого пом'якшення приголосних: ґ, к, х на: з, ц, с, так звана друга палаталізація, якої московська мова взагалі не знає. Наприклад: беріг — на березі, ріка Немига — на ріці Немизі, стяг — стязи, і т.д.

Доповідач ствердив також, що невідомий автор дуже послідовно вживав кличного відмінка в усіх іменниках, а це також одна із головних властивостей саме української мови, а не московської. Наприклад: О, Бояне! Ігоре Святославичу! Красний Романе! Мстиславичу! О, вітре, Вітрило! і т.д.

Далі, мґр О. Павлів зупинився на цілому ряді лексем і фразеологічних висловів «Слова. . .», які й досі мають прямі відповідники в сучасній українській мові, або в різних українських діялектах, чи збереглися в

українських народніх піснях, у колядках, щедрівках, голосіннях та в інших творах української народньої пісенности. Багато дослідників «Слова. . .», не знаючи, чи нехтуючи українською мовою, часто приходили до дивовижних висновків, або визнавали незрозумілі їм місця «темними», а насправді — ключ до розв'язки тих «неясних» висловів захований в українській мові, у звичаєвості та побуті українського народу.

Доповідач звернув також увагу на дуже велику подібність поетики «Слова. . .» до поетики пізніших українських «дум» і уважає, що «Слово. . .» є типовим зразком твору перехідного етапу від давніх циклів билинної української епічної поезії до нового типу ліро-епічної творчости, що так буйно розквітла на українському ґрунті декілька сторіч після постання «Слова о полку Ігореві» — у формі українських, козацьких дум.

Літературно-науковий Симпозіюм НТШ у Канаді був помітною подією в культурному житті Торонта і численні учасники імпрези висловлювали подяку Управі НТШ за вдале та конструктивне відмічення 800-річчя безсмертного «Слова. . .».

ЧИТАЙТЕ — ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ!

ТИЖНЕВИК

«ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ»

«ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ» — орган української самостійницької думки та речник українського визвольного руху. Він подає правдиві інформації про події на українських землях а також приносить обширні відомості про міжнародні події, насвітлюючи й коментуючи їх в дусі інтересів української справи. *«ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ»* речево дискутує й розяснює всі суспільні політичні й культурні питання української еміґрації й постійно містить хроніку українського життя з усіх закутків світу. *«ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ»* — це універсальний часопис української еміґрації в усіх країнах поселення, що повинен знайтися в руках кожного свідомого українця, якому доля нашої Батьківщини не байдужа.

Передплату у Великій Британії приймає:
Українська Видавнича Спілка
200, Liverpool Road, London, N1 1LF.

Адреса Видавництва:
Verlag Schlach Peremohy
München 8000, Zeppelinstr. 67, Germany.

Огляди, рецензії

Ярослав ДЕРЕМЕНДА

НИЩАТЬ, «ВІДНОВЛЮЮЧИ»!

Такий голос відважного протесту можна відчути зі статтей, з яких одна появилася під заголовком «Провали і Аврали» 4-го листопада 1986 року в Україні, в «Робітничій газеті», автором якої є Н. Юрченко, а друга в «Літературній Україні» з 4-го грудня 1986 року, яку оприлюднив член консультативних комісій по відновленню Успенського Собору Олесь Силин під наголовком «Відновлюючи не нищити»! В умовах московсько-большевицького затиску це справді мужні голоси в обороні одної із найцінніших пам'яток історії й архітектури України — Києво-Печерської Лаври. Докраю затривожилися патріоти України, що, як виходить, під претекстом віднови Успенського Собору буде проходити руїнницька робота на терені цілого комплексу Києво-Печерської Лаври. Приклади цього подає у своїй статті Н. Юрченко. Вона з іронією пише: «Якийсь час тому в Києво-Печерській Лаврі знову стали коїтися 'чудеса'. У провалах у Митрополичому саду і біля руїн Успенського Собору зникли дорослі дерева. Тріснула і почала осідати кріповна стіна між корпусом Но. 25 і Троїцькою надбрамною церквою. У 1984 році за п'ятьдесять метрів від руїн Успенського Собору провалився трактор. У серпні минулого року за двадцять метрів від руїн Собору просіли бетонні плити. Їх розкрили і виявили провал площею 30 квадратових метрів. Його засипали піском і закрили плитами. В червні цього року на тому ж самому місці плити знову просіли, знову було виявлено провал у 20 квадратових метрів. Його теж засипали піском». Причина цих явищ під землею. Підземні ходи на території Києво-Печерської Лаври прокладалися протягом дев'яти сторіч, з часом вони перебудовувались, ставали непридатними, обвалювались. Москва не дбала про збереження цього комплексу. Що більше, вона свідомо висадила в повітря Успенський Собор, підложивши міни в Пантеоні двохсот поховань, що пришивають нацистській Німеччині. І так гордість нашого народу — Києво-Печерська Лавра — піддається щораз більше руїнницькому процесові природи, при байдужій поставі т. зв. уряду УССР.

Формування Лаврського комплексу, як подає Олесь Силин, почалося ще за княжої України. Його композиційною домінантною з тих часів був Успенський Собор, закладений 1073 року неподалік своєрідного печерського поселення ченців. Собор переніс багато лихих віків, під час наступів диких орд. Він відновлювався і розростався, змінюючи таким чином не раз свій образ. Славні українські архітекти Степан Ковнір та Йосиф Білинський у XVIII стол. прикрасили Собор у стилі українського барокко.

З Києво-Печерською Лаврою і з Успенським Собором, що протягом століть були головним осередком української культури, пов'язано безліч історичних подій і творчість багатьох визначних людей: Собор був широ-

ковідомий в народі, який, шануючи його, нарік його ласкаво іменем «Паніматки». Цілком певно, що через те вороги нашого народу завжди прагнули знищити цей висококультурний комплекс — символ краси і досконалости, як висловився автор, прагнула знищити Москва і тому й не дивно, що й сьогодні Києво-Печерська Лавра є під загрозою руїни.

Деякі руїнницькі роботи зроблено коротко після Другої світової війни. Під прикриттям «упорядкування» соборного майдану, були вивезені на звалища більшість уламків древніх мурів і склепінь. Частину вцілілої плінфи, — пише з турботою автор, — вивезено з Лаври для... реставрації інших споруд. Усе інше, з метою прискорення робіт, було скинуте у водозливні колодязі та штольні. Це спричинило сповзання величезних мас ґрунтів Лаври, зокрема в 1970 роках.

В 1969-1972 роках під керівництвом Держбуду УССР, а фактично самочинством архітектора заповідника В. П. Петропавлівського, який не мав належного досвіду і прав, провадилися руками школярів т. зв. археологічні дослідження руїн. З 1972 до 1980 року здійснювано «консервацію» Собору, але, як стверджує автор, ненауково і просто безрозрядними різноробами. Стародавню бруківку і лещадні плити замощення навколо Собору, як і по всій Верхній Лаврі, разом з плитами-надгробками з викарбуваними написами на них постягали, а на їх місце вмонтували величезні чужорідні залізнобетонні панелі. Так урочисте і водночас затишне оточення Собору перетворилося на якесь дивовижне побоїще. Українське Товариство Охорони Пам'яток, яке начисляє зараз подивугідно 18 мільйонів членів, не одноразово, але безрезультатно опротестовувало подібні дії. Відносно всесвітньої пам'ятки архітектури XI-XVIII стол. Товариство вимагало, щоб його відтворено, зокрема Успенський Собор у стилі українського барокко, без будь-яких втрат українських цінностей та його історичного оточення.

Автор обурюється на дивний стан відносин, який існує в Україні. Доказом цього є безрадність Київської міської ради, т. зв. Міністерство Культури і Держбуд УССР, які доручили дослідження і проєктування щодо Собору Інститутові «Укрпроектреставрація», де працюють такі відомі спеціялісти, як Є. І. Лопушинська, Є. М. Пламеницька, В. П. Шевченко, Р. П. Викова, В. І. Корнєєва, М. М. Говденко. Однак директор Інституту «Укрпроектреставрація» А. Є. Антонюк поклав наукові дослідження і проєктні роботи на малодосвідчену групу проєктантів. Провідним автором проєкту Собору призначили О. О. Гравжіса, який також не має досвіду відновлення таких унікальних споруд-пам'яток. І це в Києві, з його відомими науковцями-архітекторами і мистецтвознавцями.

Відповідальність за достойне відновлення Собору, пов'язано не тільки з надземною, але й підземною частиною пам'ятки, а справа ускладнюється тим, що Собор і Верхня Лавра розташовані на плято з лесів, які різко просідають і приводять до катастрофічних зсувів, перебуваючи у небезпечному стані нестійкої рівноваги. Неосмисленими втручаннями ця рівновага буде порушена, що загрожує небезпечними деформаціями, а то й загибеллю споруд — пам'яток Лаври.

Вчені і провідні фахівці Києва вважали єдиноправильним заходом використання стародавніх фундаментів, які збереглися і які становлять

цінні пам'ятки архітектури і будівництва, аджеж фундування на існуючих підмурівках усуває усі ускладнення і загрози. Але Інститут не виконав дотепер досліджень пагорба Собору, а тут, крім дорогих науці поховань, на різних глибинах є ще невиявлені підземні храми, каплиці, печери, ходи, сховища — пам'ятки архітектурної майстерности. Тут, автор переконаний, зберігаються надзвичайні художні та інші культурні цінності, може навіть бібліотека Ярослава Мудрого або інкунабули Петра Могили чи Єлесея Плетенецького.

Автор стверджує, що Інститут свідомо не дотримав обов'язкових вимог по дослідженні старих фундаментів для використання їх для відновлення Собору. Тенденційно, Інститут обрав для фундаментування Собору — палі. Роками він вдавався до цього під приводом «підсилення фундаментів», що було звичайним обманом на догоду легковажности. Подолавши в такий руїнницький спосіб тіло древніх конструкцій, величезна кількість громізких паль-«таранів» проб'є товщину ґрунтів під Собором, нищачи всі ці цінності, що там зберігаються. Це справжня варварська дія. Інститут *свідомо* не залучив до обстеження фундаментів науковців з Інституту конструкцій, які в 1982 1 1986 роках стверджували можливість використання існуючих фундаментів.

«Звідки таке свавілля у ставленні до унікальних пам'яток всесвітньої ваги? — запитує розпучливо Олесь Силин, яким є Успенський Собор і його історично та архітектурно оформлене оточення? Що його спричинило»? Правда, автор не йде так далеко, щоб за це приписати вину прямо Москві, бож знається, що без її відома нічого не робиться, а якщо і робиться, то з далекосяглими нищівними плянами. Автор обвинувачує керівництво Інституту «в ізольованості від фахівців, наукових установ, Товариства охорони пам'яток». А ще й — дезінформацію т. зв. державних органів, включаючи й Науково-методичну раду т. зв. Міністерства культури СССР, а це вже державний орган московської імперії, який в Україні виконує русифікаційну політику Політбюра.

Ствердивши, що повноцінне відновлення нашої національної пам'ятки — Успенського Собору, що перестояв з часів лихоліття княжої України майже до середини XX століття, є справою чести... і свідченням про ставлення сучасників до української духовної спадщини, патріоти України, згуртовані в Товаристві охорони пам'яток, висловили вимогу припинення на території Собору будь-які роботи в плянах його реставрації до часу, коли будуть проведені реставраційні експертизи, припинити випробування палів у натурі, що є небезпечним ділом у пов'язанні з уведенням сюди важкої будівельної машинерії.

А тим часом, як стверджує автор, не зважаючи на порушення обов'язкових Інститутом умов дослідження, норм проєктування та відсутність затвердженого проєкту, Собор і Соборовий майдан перетворені на будівельний майданчик, який вкрили тепер ще й новими залізнобетонними плитами. «На майдані гуркотять могутні 'КраЗИ' й 'КамАЗи', від яких здригаються ажурні аркбутани, що здавна підпирають завислу на кручі старовинну лаврську друкарню». «Стогнучи на крутизні, — каже автор, — автовелетні завозять надмірну кількість будівельних матеріялів і конструкцій цільового призначення — для армади небезпечних палів. Для

'зручності' потоку техніки вже зламані і пошкоджені споруди-пам'ятки заповідника й під такою ж неминучою загрозою перебувають інші. До того ж роботи по відновленню вестимуть не реставратори, а будівельні організації. . .»

«Вчені, і широка громадськість України, — стверджує автор, — вкрай занепокоєні долею всесвітньої пам'ятки — Успенського Собору, його підземних цінностей, усього заповідника Києво-Печерської Лаври з почуттям зобов'язання бути гідними своєї славної історії, справді дивогідних мистецьких звершень наших великих предків, які творили навіть за неймовірно тяжких умов численних нападів на Україну хижацьких орд та інших зайд-загарбників».

В цій акції за збереження Києво-Печерського комплексу, цієї перлини витвору українського ґенія, об'єднаймося з патріотами в Україні, приєднуючи до неї культурних діячів Заходу, щоб вони не тільки рятували від руїни похилу вежу в Пізі, Італії, але й дорогоцвіт европейської культури, яким є Успенський Собор та весь комплекс Києво-Печерської Лаври.

Роман КУХАР

НАУКОВА ПРАЦЯ ДЛЯ СУСПІЛЬНОГО ВЖИТКУ

Анна Власенко-Бойцун. «Назвознавчі праці». Частини перекладів на англійську мову й редакція Ані-Бойцун Саведж. Бібліографія наукових і публіцистичних видань авторки з показником прізвищ і географічних назв. Український Вільний Університет, серія: Монографії, ч. 37, Мюнхен-Денвер-Маямі Біч, 1984, стор. 144.

Серед загалу читачів поширена думка, що наукові праці становлять окремий рід літератури, менше доступний для пересічного читача. З уваги на їх дослідний характер, звичне посилання на джерельні інформації в тексті, взагалі середники научної апаратури, вживані у складній мережі наукових розвідок, такий погляд має своє обоснування. Проте, поминувши стислу формальну структуру наукових писань, найприступнішу вжиткові фахівців якоїсь дослідної дисципліни, вони мають і своє вагоме значення й завдання, призначене для безпосереднього суспільного використання.

Добрим прикладом суспільного скерування наукової літератури може послужити серія назвознавчих праць д-ра Анни Власенко-Бойцун, що недавно появилась під патронатом Українського Вільного Університету в Мюнхені. Назвознавство, абож, уживаючи міжнароднього означення — ономастика, належить до загально визнаних у науковому світі галузей науки, зокрема філології, що користується найосновнішим засобом уто-

тожнення значення слова, в географічному чи персональному розумінні, там де часто історичної, а то й археологічної методи досліду не вистачає.

Наша дослідниця походження різних назв, особливо в Батьківщині, слушно підкреслює, що русифікація в Україні, яку переводять совєтсько-московські наїзники, пляново під гаслом «злиття народів» охоплює не лиш етноцид (тут у значенні народовбивства неросійських національних частин СССР), чи культуроцид і лінґвіцид (нищення неросійських культур і мов Москвою), але теж докорінний антропонімоцид (ліквідація давніх прізвищ) і топонімоцид (ліквідація давніших географічних назв) — останні два не менш загрозливі, бо викорінюють українські прізвища й географічні назви з суспільного вжитку в СССР.

Д-р Анна Власенко-Бойцун приводить чимало зразків таких послідовних окалічувальних операцій совєтської окупаційної влади на українських теренах, з метою знищення національної історичної свідомости нашого населення, шляхом заміни давніх традиційних наймень і назв місцевостей совєтсько-московськими штампами, як ось:

Січеслав на «Дінпропетровськ»; Луганськ на «Ворошиловград»; Романів на «Дзержинськ»; Попівку на «Кіровськ»; Богопілля на «Первомайськ»; Жовкву на «Несторов»; Софіївку на «Червоноармійськ»; Христинопіль на «Червоноград»; Себечів на «Краснопілля»; Дермань на «Устенське Друге». Навіть Львів і Рівне послідовно в офіційних колах калічать на московський виговір «Львов» і «Ровно». До списка приведених авторкою совєтських перелицювань українських назв місцевостей на свій лад можна б додати більше, напр.: місце народження Лесі Українки Звягель змінено на «Новоград Волинський», а багато різних місцевих назв міст, містечок і сіл в Україні, що їх своєчасно перейменовано, згідно з псевдонімами катів українського народу — Леніна і Сталіна, втратило свою тотожність від часу чергових змін їхніх назв.

Це лиш один розділ п.з. «Русифікація і топонімоцид в Україні» у книжці «Назвознавчі праці», що вказує на потребу суспільної інформації за посередництвом наукової літератури, а проблем, пов'язаних з назвознавством, з різною від тієї тематикою, які наша дослідниця даної наукової дисципліни актуалізує, у книжці більше. Їх і підсумовує проф. Ярослав Рудницький у вступі до тієї праці, приводячи й інші характеристичні її розділи, як «Українські топоніми в ЗСА», «Зміни українських прізвищ в ЗСА» тощо. Авторка займається назвознавчими питаннями, розглядаючи й сучасні літературні твори про конц-табори в СССР й наголошуючи поновно нищівні режимні практики в ділянці назвознавства на території СССР, зокрема нашої поневоленої Батьківщини. Книжка містить теж повний список наукових і публіцистичних праць авторки виданих у 1965-1984 рр.

За цією актуальною науковою працею можна звертатися на адресу:

Dr. A. V. Bojcun
700 82-nd St., Apt. 2
Miami Beach, Florida 33141, USA.

З листів до Редакції

Слава Ісусу Христу!

Рим, 10 грудня, 1986.

Високоповажний Пан
Ілля ДМИТРІВ,
Відповідальний Редактор
«Визвольного Шляху»,
Лондон — Англія

Високоповажний Пане Редакторе!

У числі 12 (465) Вашого місячника Ви помістили в цілості мою проповідь, яку я виголосив у Соборі Святої Софії в Римі 8 вересня 1986, у другу річницю смерти св. п. Патріярха Йосифа, разом з двома нотатками, до яких бажаю зайняти відповідне становище.

Вам хіба відомо, що залюбки Покійний Патріярх Йосиф окреслював поняття нашого Патріярхату як «ідею», «візію», «видіння», а вкінці «дійсність». При житті ще доволі свідків, що це потвердять. Та й в самому «Завіщанню» Патріярх Йосиф писав: «Патріярхат, *видіння* вашої віруючої душі, стався для вас живою дійсністю! Таким він для вас залишиться в майбутньому! . .» Ці слова і Ви цитуєте в згаданій нотатці. Хочу вірити, що своїм життям даю доволі доказів, що для мене ця візія є справжньою дійсністю.

А щодо Ваших зауважень до мучеництва життя, то залучую Вам копію Слова Сл. Б. Митрополита Андрея Шептицького до української молоді з 1932, де Слуга Божий дослівно каже: «І легше часами кров пролляти в одній хвилині ентузіязму, чим довгі літа з трудом сповнювати обов'язки і двигати спекоту дня і жар сонця і злобу людей і ненависть ворогів і брак довір'я своїх і недостачу помочі від найближчих, і серед такої праці аж до кінця виконувати своє завдання, не чекаючи лаврів перед побідою, ані винагороди перед заслугою!»

Перечитайте собі уважно це послання — скільки там глибини, правди та актуальних для всіх нас думок! — і застановіться над наведеними словами, бо дуже потрібно нам і таких людей, що живуть для Справи і ведуть її до успішного кінця. Я завжди високо цінив усіх наших мучеників і ісповідників, і тих, що караються по сьогоднішній день за святі для нас усіх справи. Про цих наших великих синів і дочок Української Церкви і Народу я що місяця пишу й інформую у «Вістях з Риму» та й помагаю їм не лише морально, але й матеріяльно. Але вже не заперечите мені, що нам також потрібно мучеників життя — тих, що здійснюють Ідею, не зро-

шуючи себе у крові. Це завдання є як Ваше, так і моє, і його бажаю я здійснити.

Був би Вам вдячний, Високоповажний Пане Редакторе, якби Ви помістили цей мій лист у наступному числі Вашого місячника.

У Христі відданий

о. д-р. Іван Дацько

Дорогий Друже,

У СПРАВІ ПОСТАВИ ДО ГЕЛЬСІНСЬКИХ КОНФЕРЕНЦІЙ
(Уривки з довшого листа)

«Насамперед, справа такої чи іншої постави нашого Руху до Гельсінських конференцій муситть випливати з нашої оцінки Гельсінських угод та ситуації в Україні. А ця оцінка від початку підписання Гельсінських угод і заіснування Гельсінських груп в СССР була і є неґативна, бо Гельсінські угоди утверджують здобутки загарбницької політики Москви в Європі та наголошують справу миру й безпеки в Європі, відкидаючи будь-яку, хоч би й моральну підтримку визвольним аспіраціям поневолених Москвою народів, а Гельсінські ж групи захищають тільки права людини в леґальних рамах правозахисного руху в СССР, не наголошуючи справи оборони національно-державних прав поневолених народів.

Такою нашою оцінкою і поставою до Гельсінських угод, які, до речі, в СССР не діють, ми різнимося від плав'юківців і других-реалітетників, які Гельсінські угоди оцінюють позитивно, а оборону правозахисного руху в УССР як одиноку справу в центрі своєї політичної концепції, заперечуючи доцільність революційно-визвольної боротьби українського народу. Статті, що їх пише тепер Фелікс Кордуба, провідний плав'юківець, за апробатою М. Плав'юка, повинні насторожити всіх українських самостійників, бо це вже пропаґанда нового зміновіхівства. Тому вони роблять шум довкола Гельсінських конференцій, бо це вкладається в їхню політичну програму. В цьому пляні вони використовують також Комісію прав людини при СКВУ, яка йде по лінії оборони правозахисного руху і Гельсінських груп, хоча навіть ген. Григоренко і Плющ, у спільній заяві з російськими дисидентами, публічно визнали безнадійність будь-якого успіху правозахисного руху й оборони прав людини в СССР, закликаючи західні держави анулювати Гельсінські угоди. . .

Правильно пише у «Шляху Перемоги» з 2-го листопада, 1986 р., А. Бедрій у статті «Фокус Віденської Конференції», з'ясовуючи нашу поставу до Гельсінських угод, а саме: «Від самого початку після Гельсінських домовлень, ОУН-УДП-СУВФ і більшість організованої української спільноти, як також підпілля в Україні, скритикували цю конференцію і те, що За-

Схід формально визнав російську імперію і всі її завоювання... Ми далі засуджуватимемо Гельсінські домовлення, як шкідливі для поневолених націй, і закликатимемо волелюбні народи цей договір уневажнити, бо він так обманює народи, як обманює їх участь УССР і БССР в Об'єднаних Націях, немов там заступлені українська і білоруська держави. Ми незмінно твердимо, що на першому місці для бездержавних народів є відзискання власних держав, бо щойно тоді можна буде здійснювати демократичний лад з ґарантією людських прав».

На жаль, в інформаціях, які подає у своєму бюлетені «Смолоскип», про виступи і пропозиції українців на Гельсінській конференції у Відні, виразно сказано, що Хр. Ісаїв говорила про «важливість діяльности Гельсінських груп в СССР та правозахисних груп на Заході» (не в СССР, але на Заході?); Н. Світлична говорила про те, що «треба мати велику пошану до УГГ і її членів, давати їм всесторонню підтримку, а всі правозахисники в СССР і на Заході повинні рятувати Гельсінські ідеали»?

В такому дусі говорили і ставили пропозиції деякі інші українці, присутні у Відні. Ні слова про визвольні аспірації українського народу, ні слова про оборону його національно-державних прав, щоб тільки достосуватись до пристосувального тону конференції. Зробіть з цього власні висновки...

Президент М. Лівицький з обуренням зареаґував на статтю Фелікса Кордуби в паризькому «Слові», де він каже, що: «УРСР є суб'єктом міжнароднього права, як держава в складі ООН. Отже, є великим абсурдом вимагати, щоб представником тієї України в ООН був президент УНР в екзилі, чого домагається «Мета», орган УНДС на еміграції... УРСР є державою, яка має конституцію, підписує міжнародні договори й їхні зобов'язання виконує... Ідеться передусім про збереження самобутности українського народу, його культури, релігії, традицій і т.п. — у змагу за суверенні права нашого народу в УРСР».

Краще цього не міг би сказати відомий Андрій Білинський. Цікаво, чи знайдуться ще члени ОУН М, які таке політичне зміновіхівство засудять?

Вітаю щиродружньо,

Ваш, *І.М.Б.*

СТУДІЇ В УКРАЇНСЬКОМУ ВІЛЬНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ 1987 Р.

Ректорат УВУ повідомляє, що в літніх місяцях 1987 року відбудуться такі виклади:

1. *Літній семестр* Філософічного Факультету і Факультету Права й Суспільно-Економічних Наук починається 1 липня і триває до 31 серпня ц.р.

   На *Філософічному Факультеті* передбачені такі групи: Мовно-літературна; Історично-географічна; Філософія, психологія, педагогіка; Соціологія і культура.

   На *Факультеті Права й Суспільно-Економічних Наук* є такі відділи: Правничий; Економічний; Політичних наук.

   Семестральна оплата: 800.- нім. марок. Під час семестру можна осягнути 9 до 12 кредитів. Студії в УВУ можна завершити магістерським згл. докторським дипломом.

2. *Педагогічні Курси* для вчителів українських шкіл і виховників молодечих організацій — з узглядненням дидактики й методики викладання українознавчих предметів (1987 р. відбудеться «Сесія Б», тобто предмети навчання). Курси триватимуть 4 тижні, від 13 липня до 7 серпня. Оплата курсу: 350.- нім. марок. Учасники цих курсів можуть здобути до 6 кредитів, які в міру потреби будуть зараховані в їхніх загальних студіях. Крім того отримують посвідки й транскрипти для інших університетів.

3. *Курси Українознавства* для поширення й поглиблення знання про Україну в сучасному й минулому відбудуться від 20 липня до 7 серпня — три тижні. Оплата курсу: 100.- нім. марок. На ці курси можуть вступати не тільки студенти університетів, але й учні вищих кляс середніх шкіл. Після закінчення курсанти отримують посвідки УВУ.

4. *Курс української мови* відбудеться від 20 липня до 7 серпня. Він матиме 45 годин навчання і передбачений для тих, хто цілком не володіє або слабо володіє українською мовою. Оплата курсу: 300.- ніг марок.

Студенти УВУ мають знижену ціну в гуртожитку Рідної Школи на кошти прожитку в Мюнхені. Повне утримання, з харчуванням: 160.- нім. марок тижнево.

Докладні відомості про УВУ і цьогорічні виклади подаємо у Програмі викладів УВУ. Хто хотів би отримати нашу програму або додаткові інформації, може звертатися на таку адресу:

Ukrainische Freie Universität
Pienzenauerstr. 15
D — 8000 München 80
Tel.: (089) 98 69 28

29.1.1987.